

СТОЈАНОСКИ НЕЛКО

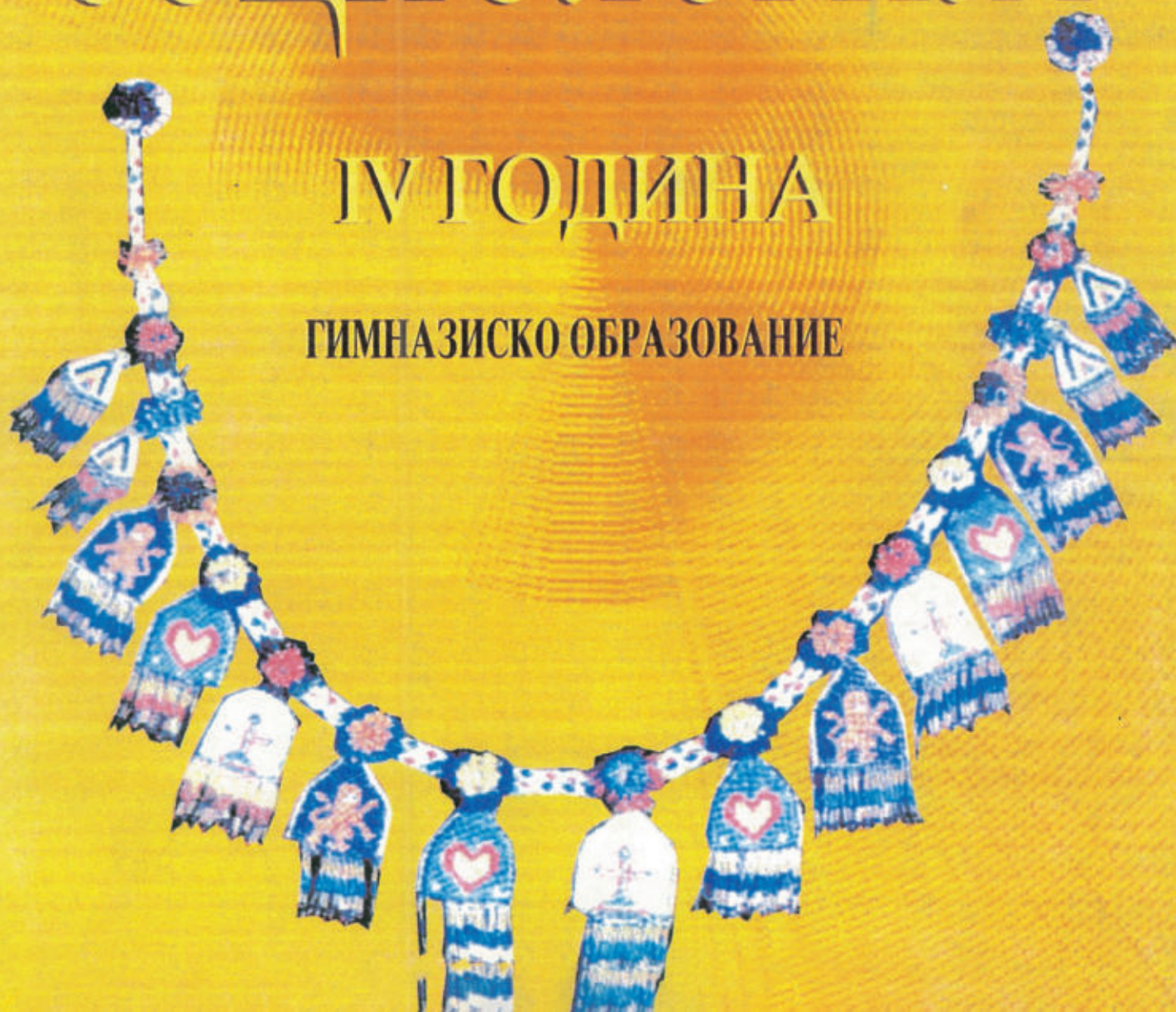
МАТЕВСКИ ЗОРАН

УГРИНОВСКИ КСЕНОФОН

СОЦИОЛОГИЈА

IV ГОДИНА

ГИМНАЗИСКО ОБРАЗОВАНИЕ

**Проф. д-р НЕЛКО СТОЈАНОСКИ
Проф. д-р ЗОРАН МАТЕВСКИ
КСЕНОФОН УГРИНОВСКИ**

СОЦИОЛОГИЈА

**ЗА ЧЕТВРТА ГОДИНА
НА РЕФОРМИРАНОТО ГИМНАЗИСКО ОБРАЗОВАНИЕ**

ПРОСВЕТНО ДЕЛО АД
Скопје, 2005 година

Главен уредник:
Весна ДУКОСКА

Рецензенти:

проф . д-р Стефан КОСТОСКИ, редовен професор во пензија на Филозофскиот факултет – Скопје Институт за социјологија.

Виолета П. СТОЈАНОВИЌ, професор во ДСУ Гимназија „Никола Карев“ – Скопје

Невена АРСОВА, професор во ДСУ Гимназија „Орце Николов“ – Скопје

Со Решение на министерот за образование и наука на Република Македонија бр. 11-4562/1 од 18.08.2005 година и решение на министерот за образование и наука на Република Северна Македонија бр.08-7108/1 од 20.07.2020 година, за продолжување на важноста на Решение од министерот за образование и наука за употреба на учебник, се одобрува употребата на овој учебник.

1. СОВРЕМЕНИ МАКРООПШТЕСТВЕНИ ПРОЦЕСИ

1.1. СОВРЕМЕНОТО ОПШТЕСТВО ВО ИСТОРИСКИ КОНТИНИУМ

„Капитализмот не може да постои ако постојано не ги развива орудијата за производство (технологијата)“. Со овие зборови Карл Маркс во XIX век ја изразил динамичната природа на капиталистичкото општество. Ние денеска живееме во еден свет на толку брзи промени што ни причинува потешкотија да ги разбереме начините на општествен живот во кој живееле луѓето порано.

Човечкиот род на планетата Земја се појавува пред околу петстотини илјади години. Но, обработувањето на земјата и создавањето постојани населби (села) започнува пред околу 12 000 години. Цивилизациите не се постари, пак, од 6000 години. Цивилизациите се општества чија организација се темели на развитокот на градовите. За нив се карактеристични: писмото, процутот на науките, уметностите и занаетите, како и изразената нееднаквост во богатството и моќта. За цивилизациите е карактеристична и појавата на политичка власт, изразена во владеењето на кралеви и цареви.

Промените во последните двесте години можат да се илустрират ако го замислиме севкупното постоење на луѓето на Земјата како еден ден. Тогаш можеме да речеме дека со обработувањето на земјата луѓето започнале во 23 часот и 56 минути. Цивилизациите се појавуваат во 23 часот 59 минути и 30 секунди. Промените кои настанале во последните 30 секунди од човековиот ден се поголеми од сите претходни.

Денешниот општествен живот на човекот не може да се споредува со животот на луѓето кои живееле илјадници години во различни типови општествен поредок. Начинот на живот и институциите на индустриското општество се сосема поинакви од сè што постоело дотогаш.

Развитокот на човечкото општество ќе го проследиме преку промените на начините на коишто луѓето ги задоволуваат животните потреби.

Првите човечки општества, во кои луѓето со заеднички напори ги решавале проблемите на опстанок, се општествата

на ловци и собирачи на хранливи производи. Се состоеле од неколку десетици луѓе кои, за да живеат, ловеле риби, фаќале дивеч, и собирале плодови. Поседувале орудја и замки за лов, алатки за копање на земјата и прибор за подготвување храна. Со ваква техника не е можно создавање поголеми имотни разлики и поделба на богати и сиромашни. Поделбата на работата произлегувала од разликите во половите, при што мажите биле ловци, а жените собирале плодови и ги одгледувале децата. Отсуството на разлики во богатството условувало и мали разлики во моќта на одлучување. Најважните одлуки за групата ги донесувале најстарите и најискусните мажи. Денеска, во светот вака живеат околу 250 000 луѓе, а само десет илјади години пред Христа, сите 10 милиони жители на планетата Земја живееле во ловечки и собирачки општества. Најголем дел од ловечките и собирачките општества се уништени или се преобразени од западната култура.

Пред околу дваесет илјади години некои ловечки и собирачки општества започнале да одгледуваат припитомени животни и да обработуваат постојани парцели земја. Така се создале сточарски и аграрни општества. Сточарските општества живееле, воглавно, од одгледување стока, а аграрните или земјоделски општества од одгледување житни култури. За сточарските општества се карактеристични сезонските преселби за пасење на стоката. Преселбите не дозволуваат трупане богатство. Редовното снабдување со храна овозможува да се зголемува бројот на населението, така што овие општества се многу побројни од ловечките и собирачките. Некои сточарски општества броеле и по неколку стотици илјади луѓе. Сточарите често доаѓале во допир со други групи, при што разменувае добра, но и војувале. Многу пастирски култури се мирољубиви и се занимаваат со својата стока и со своите ритуали. Некои сточарски култури се одликуваат и со голема воинственост. Овие групи, покрај со одгледување стока, до средства за живот доаѓале и со пљачкање и со освојувања. Кај ваквите сточарско-пљачкашки групи се создаваат големи разлики во богатството и во моќта, при што племенските старешини, поглаварите и предводниците во војна, стекнувале голема лична власт.

Аграрните или земјоделските општества настанале во исто време како и сточарските. Наместо да собираат готови плодови, луѓето почнале да сеат. Најпрво земјата се обработувала во мали градини, обично со мотика. Обработката на земјата овозможува сигурно снабдување со храна, што овозможува зголемување на населението. Бидејќи не мораат постојано да се движат, аграрните општества можат да го зголемат богатство. Обработувањето на земјата овозможува формирање постојани населби. Помеѓу населбите се воспоставува редовна трговска размена. Луѓето кои се занимаваат со обработка на земја, обично, се помалку вешти во војување. Околу шест илјади години пред Христа се создаваат општества многу поголеми од претходните и со поинакви карактеристики. Основата на таквите општества е градот, процутот на науките и уметностите и развојот на занаетчиството. Се создава нов тип општество, познат како неиндустриска цивилизација, во кое нееднаквоста во богатството и моќта е значително изразена. Бидејќи е воспоставен систем на власт на кралеви и цареви во овие општества, познати се и под името традиционални држави. Поголемиот дел од традиционалните општества биле империи кои се простирале на голема територија создадена со освојување и присоединување на други народи. Како примери можат да се наведат Кинеската Империја и Римската Империја.

Ако ги споредиме традиционалните држави со ловечките и собирачките заедници, како и со пастирските и аграрните, ќе се забележи дека во нив еден значаен дел од населението не бил ангажиран во производството на храна. Друга значајна карактеристика на традиционалните држави е постојењето на сложен систем на занимања. Иако и понатаму останува поделбата на работата условена од полот, во машките занимања се диференцираат специјализирани занимања, како: трговец, дворјанин, државен чиновник и војник. Нееднаквоста во богатството и моќта е изразена преку поделбата на општеството на владејачка класа и остаток од населението. На чело на владејачката класа се наоѓал владетел. Припадниците на владејачката класа имале исклучително право на висока општествена положба. Припадниците на таа класа уживале материјален комфор и луксуз. Судбината на масата од народот била многу тешка.

Значајна карактеристика на сите тие држави претставувало ропството. Во овие држави постоела и професионална војска. Изработката на мечеви, штитови и опрема за опсади им припаѓала на специјализирани занаетчии.

Додека и денес во некои изолирани предели од светот можат да се сретнат групи ловци и собирачи, како и сточарски и аграрни општества, традиционалните држави се сосема исчезнати. Наведените форми на општества, кои доминирале низ историјата до пред двесте години, исчезнале под влијание на индустријализацијата. Со употреба на машини во производството кои ги движи нежива енергија, како што е водената пареа или електричната струја, се создава нов тип општество, индустриско или модерно општество.

Ако во темелите на модерното општество се наоѓа индустриско производство, тогаш овој тип производство не може да се одвои од неговата економска основа. Економската основа на овој тип производство е индустрискиот капитализам. Капитализмот фундаментално се разликува од претходните начини на производство, затоа што неговата основна карактеристика е постојано проширување на производството и сè поголемо зголемување на богатството. Друга карактеристика на индустрискиот капитализам е постојаниот развој на производствените технологии и поврзувањето на технологијата со науките. Технолошките иновации во модерната индустрија по својот број далеку ги надминуваат пронајдоците во претходните начини на производство.

Покрај наведените карактеристики, треба да се издвојат и други белези на индустриското или модерното општество:

- Најголем процент од вработеното население работи во фабриките, канцелариите или во продавниците, а не во земјоделството. На пример, во Британија само 2% од вработените се ангажирани во земјоделството.
- Преку 90% од луѓето живеат во градовите, затоа што таму можат да најдат работа.
- Во градовите општествениот живот е бесмислен и повеќе анонимен. Луѓето со коишто се сретнуваме не ги познаваме.
- Големите организации, како што се корпорациите (фабрики, банки, трговски претпријатија) и државната управа, го определуваат животот на повеќето поединци.

- Современите влади во националните држави влијаат врз животот на луѓето преку законите коишто ги донесуваат. Законите важат за сите кои живеат во границите на националната држава. Пример, колку ќе изнесува работниот ден, пензиското и здравственото осигурување на вработените, се утврдува со закон.
- Со индустриските општества се создаваат првите државинации во историјата. Државитенации или националните држави се политички заедници кои се одделени од другите политички заедници со граници.
- Производствените индустриски технологии се користат и за воени цели - производство на оружје.
- Индустриските општества ја користат својата економска сила и воена надмоќ за да го шират западниот стил на живот низ целата планета.

1.2. ПОСТИНДУСТРИЈАЛИЗАМ И ОПШТЕСТВО НА ЗНАЕЊЕТО

Некои социјални мислителите сметаат дека во индустриското општество се случуваат промени кои најавуваат преминување во нов тип општество. За опишување на новиот општествен поредок се користат различни термини, како информатичко општество, општество на услуги или општество на знаење. Иако настанувањето на новото општество е во сферата на наслутување, американскиот социолог Даниел Бел и францускиот социолог Ален Турен го нарекуваат **постиндустриско општество**. Бел го определува индустриското општество како координација на машини и луѓе заради производство на материјални добра. Во основа на организирањето на постиндустриското општеството се наоѓа знаењето. Овој тип знаење го нарекол кодифицирано знаење. Се работи за знаење на модерните науки, кое се поврзува со производството на нов начин, преку употреба на компјутери, микропроцесори и електронска комуникација. Досегашниот начин на живот, поврзан со производството на материјални добра во фабрики со погонски машини, постепено ќе се заменува со начинот на живот чија производствена основа е информацијата.

Визиите на постиндустриското општество, Даниел Бел ги изнел во книгата „Доаѓањето на постиндустриско општество“. Основните разлики, според мислењето на Бел, помеѓу индустриското и постиндустриското општество се следниве:

—Во првото преовладува населението вработено во индустријата и земјоделството, а во второто доминира населението вработено во секторот на услугите (трговија, финансии, транспорт, образование, научно истражување и државна управа). Во секторот на услугите настануваат нови занимања, кои се развиваат на штета на работните места и на дејностите во производството на материјалните добра. Работникот со „сина крагња“ не е веќе главниот тип вработен. Почнуваат да се развиваат професии со висока специјализираност, а таквите професионалци и чиновниците во „бели крагњи“ по својот број ги надминуваат првите.

—Се создаваат посебни занимања, специјализирани за производство на информации и знаење. Луѓето кои ги создаваат и применуваат овие знаења, како што се научниците, специјалистите за компјутери, економистите и други професионалци, го зголемуваат своето општествено значење и ги истиснуваат индустријалците и претприемачите на стариот систем.

—Во постиндустријализмот занимањето е најбитна одредница за поделба на општеството на класи и слоеви. Врз занимањето се создаваат професионални и технички класи, чиј број е во значителен пораст.

—Даниел Бел отворено го негира значењето на приватната сопственост како фактор којшто влијае на класната поделба на општеството на две основни класи- капиталистичка и работничка. Разликува традиционален и корпорациски или менаџерски капитализам. Во традиционалниот капитализам сопствениците на претпријатијата управуваат со претпријатијата. Во сегашниот корпорациски или менаџерски капитализам со претпријатијата управуваат менаџери. Како што наведува Бел, корпорацијата и понатаму е приватно претпријатие кое повеќе не се темели врз институцијата приватна сопственост, бидејќи со него управуваат менаџери како претставници не само на сопствениците на акциите туку и на работниците и на потрошувачите воопшто, кои, наводно, водат сметка за интересите на општеството во целина. Ваквото дефинирање на

менаџерскиот капитализам ѝ противречи на реалноста. Во некои високоразвиени општества широко се дебатира за барањето на акционерите и менаџерите да се зголеми четириесетчасовната работна недела, а деновите за платен годишен одмор и деновите за празнување да се намалат. Менаџерите се закануват дека, ако на се задоволат нивните барања, ќе го преселат капиталот во земјите со евтина работна сила, ниски даноци и поволни царини.

1.3. ПОСТМАТЕРИЈАЛИЗАМ И ПОСТМОДЕРНИЗАМ

Социјалните мислители на 19 век, како што се Карл Маркс и Емил Диркем, му давале историска смисла на развитокот на општеството, дека развитокот води кон прогрес. Диркем верувал дека општеството се одржува преку вредностите кои им се заеднички на сите луѓе и преку обичаите до кои се придржуваат сите. Додека заедништвото во примитивните општества го одржувала религијата, во модерните општества таква улога имала поделбата на работата. Со ширењето на поделбата на работите, луѓето сè повеќе стануваат зависни едни од други, бидејќи секому му се потребни предмети и услуги кои ги обезбедуваат другите занимања. Преку поделбата на работата се остварува општествената солидарност, а солидарноста е морална појава. Значи, со поделбата на работата се зголемува хуманоста во општеството.

Маркс го објаснува развитокот на општеството преку материјалистичкото сфаќање. Според неговото мислење, причина за општествените промени не се идеите или вредностите, туку економскиот егоизам на класите.

Прогонуван од економскиот егоизам, човекот ја измислил техниката за да може што повеќе да ја искористува природата.

Стопанската техника, откако ја победила материјалната природа, ќе го победи нашиот животински егоизам. Разумот е немоќен сè додека зборува со јазикот на морални совети, станува семоќен кога ќе се опредмети во машината. Во стопанската техника, Маркс го наоѓа она правило на општествениот живот кое не успева да го пронајде во човечката душа. Кај луѓето го забележува само нивниот

егоизам, човечкото општество го гледал, како и Хобс, како војна на сите против сите. Таа општа војна го води општеството во пропаст. Но, за среќа на човекот, ако душата му била себична, умот создал наука и техника кои ќе нè извлечат од пропаст. Но, дали стопанската техника сама од себе ги поставува правилата на разумен општествен живот? Искористувањето на машината може да биде разумно, но и неразумно. Затоа таа мора да биде регулирана, мора да биде и подредена на некоја цел. А изборот на целите не е техничко, туку морално прашање, и зависи од нашиот поглед на светот и општеството.

Техничката можност да се произведува за масите, сама од себе ќе го задоволи етичкото барање да се води грижа за масите-верувал Карл Маркс.

До средината на 20 век либералната национална држава уживаше поддршка кај населението. За да ја одржат таа поддршка државите се свртеа кон остварување на благосостојбата. Материјалната корист од економските достигнувања и меѓународната стабилност не требаше да им припадне само на капиталистите туку на целокупното население. Државата посредуваше меѓу општествените интересни групи, особено меѓу работодавците и вработените. Се вовеле прогресивен систем на оданочување на приходите, поддршка на сиромашните и солидарен систем на пензиско, здравствено и инвалидско осигурување, како и државното образование.

Значи, стожер на политиката во либералната демократија беа материјалните вредности: платите, заработувачката, социјалната сигурност.

Според некои социолози, денес, кога во пораст се постматеријалистички вредности, може да се зборува за промена на политичката култура. Прашањата во врска со распределбата и повторната распределба на стоки и услуги, како материјални вредности со кои политичките партии на либералната демократија ги придобиваат избирачите, се заменети со постматеријалистички вредности, како што се индивидуалните слободи, намалување на надлежностите на власта, добивање права на малцинствата, заедништва на интересите на човечките суштества (намалување на јазот помеѓу богатите и сиромашните во општеството и меѓу државите).

Изразот постматеријализам го вовеле во употреба Роналд Инглхарт. Тој смета дека меѓу младите припадници

на средната класа во западните демократии се променил редоследот на целите. Предност им се дава на потребите на луѓето да се прашуваат повеќе кога се одлучува во работните организации и во локалните заедници, потоа да се слушне гласот на народот при донесување важни одлуки од страна на власта.

Умножувањето на ризиците предизвикува стеснување на светското општество во заедница на опасност, наведува Улрих Бек. Според овој германски социолог, во западните држави на благосостојба борбата за парче леб ја губи својата ургентност. Во претходната фаза на современото општество енергијата беше насочена кон технолошки промени за поголемо производство, при што државата преземаше мерки за правилна распределба на материјалните приходи. Во таа фаза на модернизацијата луѓето беа подготвени да прифатат медицински и еколошки несакани појави, а за возврат да добијат зголемување на материјалната состојба. Денес економски најразвиените општества минуваат во фаза на постнемаштија. Кај нив се шири сознанието дека изворите на благосостојба се загадени со пораст на опасни и несакани појави. Тие несакани појави создаваат ризици, а распространувањето на тие ризици претставува централна одлика на богатите општества. Ризиците за кои сè повеќе стануваме свесни опфаќаат закани од радиоактивност, отрови, загадувачи кои предизвикуваат долготрајно, непоправливо и невидливо оштетување на организмот.

Ризикот е глобална појава, и од него не можат да се заштитат богатите и моќните. Тоа е очигледно во индустријализираното земјоделство, во кое примената на вештачко наводнување, ѓубрињата и пестицидите можат да го уништат земјиштето и да го зголемат нивото на имунитет кај штетниците. Тие можат да го префрлат производството во други делови на планетата, но пестицидите и отровите ќе им се вратат во увезените прехранбени производи.

Постмодернизам

Крајот на 20 век поттикна многу социјални теоретичари да размислуваат за проблемите на современото општество. Се јавуваат социјални мислители, како што се Фредерик Џејмсон и Жан Бодријар, кои тврдат дека современото

општество е радикално променето и дека ние денеска живееме во едно ново постмодерно општество.

Анализирајќи го постмодерното општество, Џејмсон истакнува четири негови карактеристики.

1. Симулакрум, односно, површност и длабински недостаток на неговите културни производи.
2. Отсуство на емоции (чувствата не се лични), на пример, гледаме настани како последиците од цунами-брановите, а не го споделуваме страдањето на секој поединец.
3. Исчезнување на историчност и темпоралност (кога луѓето се доведуваат во состојба да не можат да направат разлика помеѓу минатото, сегашноста и иднината).
4. Доминација на репродуктивни технологии, како што се електронските медиуми (телевизија, компјутер), кои повеќе не се огледало на стварност, туку произведуваат стварност.

Во услови на мултинационален капитализам и неговата културна експанзија, во услови на глобализација и доминација човекот ја губи способноста да ја одреди својата положба во рамките на тој простор. Во својата анализа на постмодерната доба, Бодријар е сосредоточен на културата. Постмодерниот свет го одредува како доба на симулација. Со луѓето управуваат знаци и системи кои ги произведуваат тие знаци. Таков еден систем е телевизијата. Луѓето примаат информации и пораки за стварноста, при што сè потешко е да се направи разлика помеѓу стварноста и означувањето на неа. Во таквиот свет масите се претвораат во црна дупка која ги апсорбира сите значења, информации и пораки, оставајќи ги луѓето без вистинското значење.

Како последица од презаситеност, тие стануваат индиферентни и инертни, и спасот го наоѓаат во потрошувачката култура. Телевизијата се претвора во живот, а животот во телевизија. Масите потпаѓаат под таква зависност што повеќе не се смета дека медиумите манипулираат со масите, туку медиумите се принудени (од нив се бара) да ги опслужуваат масите со спектакли.

1.4. ПОСТСОЦИЈАЛИЗАМ ИЛИ ТРАНЗИЦИЈА

На 09. 11. 1989 година, телевизиските екипи ги снимаа луѓето како се искачуваат на поставените скали на Берлинскиот ѕид. Со овој чин на симболичен начин беше означено преминувањето од еден систем, во којшто групните интереси се многу поважни од индивидуалните, кон друг систем, во којшто личниот успех е највисока цел. Оние коишто од источната страна на ѕидот се префрлија на западната, веруваа дека преминуваат од еден систем во којшто државата, односно партијата на власт бараше послушност без поговор, кон систем на лично мислење и иницијатива, во којшто државата ги корегира последиците на слободната конкуренција преку даночниот систем.

Почнувајќи од 90-тите години на минатиот век, во постсоцијалистичките земји започна процес на преминување од социјалистички систем со командна економија и еднoпартиско владеење кон друг систем со пазарна економија и повеќепартиска демократија. Процесот на трансформација од еден општествено-политички и економски систем кон друг, кои суштински се разликува во неколку главни компоненти (економија, политика и вредности), во литературата е означен со терминот **транзиција**. Според социолозите кои ја проучуваат оваа појава, транзицијата се остварува низ неколку фази:

- Фаза на пропаѓање на социјализмот;
- Фаза на транзициски промени;
- Фаза на консолидација на демократијата.

Ако пропаѓањето на социјализмот го споредиме со Буржоаско - демократската револуција во Франција или со Октомвриската револуција во Русија, како примери на насилно рушење на поредокот, ќе забележиме дека пропаѓањето на социјализмот се случи на мирен начин, без крвопролевање, освен во неколку земји (СФРЈ) каде што имаше војни и насилство. Одговорот на прашањето зошто владејачките комунистички елити без отпор ја предадоа власта, го дадоа подоцнежните настани, кога добар дел од таа елита се вклучи во политичкиот и економскиот живот. Положбата во која се најдоа во стариот систем им овозможи

да заземат добри позиции и во новите структури на власта и економијата. Според податоците на кои се повикуваат некои социолози, „старата номенклатура (политичка класа) навистина мутирала во капиталистичка класа“. Така, на пример, дури 80% од новите милионери на Романија се дел од некогашната номенклатура, потоа 61% од владејачките бизнисмени во Русија биле од ексноменклатурата, во Полска повеќе од половина од бившите комунистички кадри се врвни бизнисмени.

Според Френсис Фукујама, комунизмот го изгуби натпреварот со капитализмот. Капитализмот како начин на организирање на општеството со слободна економска активност, конкуренција и либерална демократија се покажа како надмоќен во произведување материјални богатства. Додека комунистичката власт беше обземена со идеологија „на праведно општество“ и ја трошеше енергијата на праведна распределба, капитализмот ја ангажира науката и нејзината примена во масовно производство од кое сите ќе имаат полза. Иако се залагаше за еднаквост, старата комунистичка номенклатура имаше најмногу привилегии приграбувајќи најголем дел од националното богатство. Владејачките елити ѝ потклегнаа на модернизацијата и не можеа да најдат начин како да ја задржат власта. Со губењето на легитимитетот покажаа дека нивниот систем на владеење е погрешен.

Втората фаза се карактеризира со радикални пресврти и зафати, со сурова примена и искуства веќе применети во развиените западни општества, познати како првобитна акумулација на капиталот. Во овој период општествата на транзиција се движат кон идеолошки насоки од капиталистичкиот систем: правна држава, пазарна економија, приватна сопственост, отворено општество за конкуренција. Во почетокот на 90-тите години, централна тема на земјите во транзиција беа граѓанските права и слободи: слобода на печат, говор, вероисповед, на политичко здружување. Неколку години подоцна, на прво место се најде проблемот за социјална рамноправност и „изгубена рамноправност“. Наедно, во Русија и во останатите земји на транзиција работниците, на пример, цврсто се убедени дека приватизацијата е скриена кражба.

Кога се говори за односот кон новото, во почетокот луѓето беа безрезервно убедени во магичните сили на капитализмот. Ова се должи на фактот што социјалистичките претпријатија беа помалку ефикасни и продуктивни во споредба со претпријатијата од капиталистичките општества. Социјализмот не пронајде формула да постигне поголема продуктивност. Проблемот со кој се соочуваат општествата во транзиција е: како да се промени убедувањето на луѓето дека реформите на подолг рок ќе доведат до посакуваните цели. Можеби негативните ефекти од приватизацијата во почетокот го направи најголемиот дел од населението да биде непријателски расположено во однос на реформите во целост.

Дали фактот дека сопственоста е приграбена од истите луѓе од стариот режим кои беа на власт го носи системот кон повисок степен на праведност и економска ефикасност?

Третата фаза ги опфаќа резултатите од промените, најнапред во економијата, консолидација на демократските процеси и зацврстувањето на системот на новите вредности. Кога се зборува за реформите на системот на повеќепартиска демократија и на пазарната економија во земјите на транзиција, не треба да се занемари фактот дека во развиените капиталистичките општества овие институции се граделе во еден долг временски период. Врз успешноста на реформите и консолидацијата на новите демократии, според Хантингтон, имаат влијание неколку услови: прво, демократската консолидација е полесна во оние општества во кои демократијата има подолга традиција. Некои од земјите кои денеска се наоѓаат во процесот на транзиција ниту пред воспоставувањето на социјалистичкиот режим немаа некое забележително искуство во изградба на демократските институции. Во таа насока, некои автори ги делат општествата на општества со „демократско искуство“ и општества со „недемократско искуство“. Во втората група може да се наоѓа и Република Македонија. Населението кое живее на територијата на нашата држава, како што покажува пишаната историја, никогаш не било во состојба да ја избира власта (Византиско Царство, Османлиска Империја, Кралство Југославија, ако го исклучиме периодот на СФРЈ, кога со чинот на гласање потврдувал нешто што други го избрале).

Второ, општествата кои се економски поразвиени имаат поголеми шанси за демократизација.

Трето, за успехот на демократизацијата голема улога имаат и меѓународните фактори.

1.5. ПОСТИСТОРИЈА И КРАЈОТ НА ИСТОРИЈАТА

Во триесеттите години на XX век, англискиот новинар и книжевник Леонард Вулф ја искажал својата верба во иднината на демократијата затоа што таа му изгледа како најрационална од сите можни влади. Основно начело на демократијата е дека владата постои заради благосостојбата на поединецот- дека сите поединци имаат еднакво право на благосостојба. Вака поставената задача на владата е рационална, позитивна и практична. Главни противници на демократијата се националистите, односно империјалистите, фашистите и комунистите.

Националистите мислат дека силата и големината на нацијата е поважна од среќата на поединците. Ако се постави целта така, тогаш владата има право да бара од поединецот да ги жртвува своите лични интереси за моќта на нацијата, која се потврдува во борбата со другите нации. Фашистичката влада сака да биде „господар над сите заради доброто на сите“, затоа симбол на фашизмот е сноп од прачки со секира, „не слобода, туку ред, хиреархија и дисциплина“. Единката мора да ги потчини своето мислење, чувствување, своите желби и активности на целината и нејзе да ѝ служи. Индивидуалната слобода се поништува во семоќта на државата и нејзиниот водич. Во комунизмот, своите индивидуални интереси единката мора да ѝ ги потчини на класата (пролетеријатот), а бидејќи интересите на класата ги определува партијата, единката ѝ должи послушност на партијата.

Така, власта на пролетеријатот се претвора во диктатура на една партија за да заврши како диктатура на еден човек. Освојувањето на либералните вредности (прогресот се базирал врз приватна сопственост, успешно е она стопанство во кое не се меша државата, а она што е

корисно за поединецот е корисно и за државата), се смета за нужна претпоставка на транзицијата во постсоцијалистичките општества. Но, ако судиме по резултатите од социолошките истражувања, сè уште најголем дел од луѓето се убедени дека силната држава е она што ги решава проблемите, водичите се тие кои ја создаваат иднината, некој друг мора да обезбеди сигурност и егзистенција.

Национализмот и фашизмот исчезнале од историската сцена по поразите од Втора светска војна. Комунизмот, кој долго време им беше конкурент на западните демократии, со револуциите во источна Европа од 1989 година, со распаѓањето на СССР, исто така замина во историјата.

Наспроти Марксовото предвидување, човековото општество не се движи кон комунизам, капитализмот победи во долготрајната борба со социјализмот. На историската сцена остана само либералната демократија. Универзалноста на западната демократија покажува, како што тврди американскиот автор Френсис Фукујама, дека им дошол крајот на идеолошките борби. Светскиот триумф на модерноста во форма на капитализам и либерална демократија, нема алтернатива. Тоа е и крајот на историјата.

Во анализата на економската криза на комунизмот, Френсис Фукујама го поставува прашањето на мотивација за работа: што е она што ги тера луѓето да работат и во ситуација кога не се принудени или загрозувани. Мотивацијата за работа не мора секогаш да биде базирана на материјална добивка, понекогаш постои, како што го нарекува Фукујама, тимотичка компонента, што значи нематеријална, неекономска, што го тера поединецот да прави нешто поттикнат од желбата за признавање. Оттука, кризата на економскиот систем не може да се разбере ако не го оцениме дејството на тимотичкиот гнев, изразен во потиснатото барање за признавање. Позната е негативната кадровска селекција во комунизмот. Напредувањето на единката врз способности и знаење беше заменето со послушност кон раководството, сервилност, наместо лична самопочит. За успехот на капитализмот во неговите почетоци, Маркс Вебер го истакнува влијанието на протестантската етика.

Културниот фактор и капитализмот

Протестантизмот ја сфаќа работат како позив. Секој бил должен да работи, да има еден позив, и со него да се одликува. Уживањето требало да се сведе на најмала мера. Трудолубивоста, штедливоста, деловната чесност и позитивната совесност биле главните одлики. Се работело многу, но не поради богатството и можноста да се ужива во него, туку поради чувството на должност и поради уверувањето дека работата е најдобар лек за грешните мисли и желби. Но, иако не се работело за да се стекне богатство, сепак, се тежнело кон деловен успех кој ќе донесе богатство. Деловниот успех се доживувал како знак дека Бог е задоволен од нашиот начин на живот и дека ја благословил нашата работа. Упатувајќи го човекот на стопанска работа и советувајќи му аскеза (бидејќи уживањата се грешни) и тежнење за добивка (бидејќи добивката е знак за Божја милост), протестантизмот ја подготвувал онаа духовна настроеност која ја барал капитализмот.

За познатиот социолог Ралф Дарендорф, потребни се неколку десетици години за да се стабилизира граѓанското општество, а дотогаш може да настанат непредвидливи заканувачки промени. Она за што на земјите од Западна Европа им беа потребни векови, овде сака да се постигне за десетина години. Дури на почетокот владеше едно уверување дека тоа може да се постигне само за неколку години подоцна, по само неколку транзициски промени, но доведе до разочарување, резигнираност, незаинтересираност за реформите, па дури и тенденција за враќање назад, носталгија за стариот систем.

1.6. НАЦИИТЕ И НАЦИОНАЛНИТЕ ДРЖАВИ ДЕНЕС

Сите модерни општества се национални држави. Државите-нации или националните држави се политички заедници кои имаат свои карактеристики со кои се разликуваат од претходните традиционални држави.

Прво, сите денешни национални држави се суверени држави. Поимот суверенитет означува појава во која владата има власт над територијата со јасно означени граници. Териториите на кои владееле традиционалните држави

никогаш не биле прецизно обележани и контролата на државата била ниска.

Второ, во модерните општества, луѓето кои живеат на територијата на државата се граѓани (државјани) со исти права и обврски, со свест дека ѝ припаѓаат на сопствената нација. Значи, тие му припаѓаат на еден конкретен политички поредок. Во традиционалните држави населението немало политички права, ниту, пак, некое влијание врз власта, и затоа немало ни чувство дека ѝ припаѓа на одредена политичка заедница. Такво чувство на припадност имала само доминантната класа, односно, само богатите.

Трето, за националните држави е карактеристичен национализмот. Припадниците на нацијата - држава имаат чувство на припадност на дадената политичка заедница. Ова чувство на припадност (национализам) се гради со прифаќањето заеднички верувања и симболи, какви што се, на пример, знамето и химната.

Развојот на модерната нација-држава поминал низ две историски фази: првата, или либерална фаза, го покрива XIX век, додека втората, организирана фаза, го опфаќа XX век.

Во либералната фаза, улогата на државата била да обезбеди сировини користејќи дипломатија и воена сила. Внатрешната улога на државата се сведувала на заштита на приватната сопственост и дисциплинирање на индустриската трудова сила. Во XX век, поради неспособноста да ги реши општествените проблеми, либералната држава беше реорганизирана со тоа што презема обврски за национална економска благосостојба. Таа посредуваше меѓу општествените интересни групи, особено меѓу работодавците и вработените.

Државата уживаше поддршка затоа што материјалната корист од економската експанзија не ја ограничи само на капиталистите. Со користење на механизми за повторна распределба, како што се прогресивното оданочување на приходите, фондови за финансирање на сиромашните, здравството, образованието и пензиите, ги ублажуваше несаканите последици од економијата заснована на добивка. Во третиот квартал на XX век, државата на благосостојба западна во криза, затоа што не беше во состојба да ги одржи претходните социјални придобивки. Многу државни индустриски претпријатија му беа вратени на приватниот сектор. Посебна главоболка за националните држави се

транснационалните корпорации (ТНК). Транснационалните корпорации ѝ ја откажуваат лојалноста на националната држава. Германскиот социолог Урлих Бек наведува: “Она што е добро за Deutcht bank веќе подолго време не е добро за Германија. Токму државите во кои имало благосостојба се соочуваат со најлоша неволја. Треба да обезбедат законски надоместоци за досега најголем број регистрирани невработени (речиси 5 милиони во Германија), а во исто време изгубија контрола на даноците, бидејќи ТНК се справуваат со нив преку локалните врски и обврски”.

Модерната теорија ја претставуваше либералната демократска држава како национална судбинска заедница - заедница која владее со самата себе и ја одредува својата иднина. Она што се случува на меѓународен план, односно, економската глобализација, меѓународните организации, регионалните и глобалните установи и воените сојузи ја намалуваат способноста на нациите - држави да ја одредуваат сопствената иднина.

Може да се наведат неколку процеси коишто влијаат врз одлуките на националните влади.

1. Светска економија. Мултинационалните компании (МНК) го планираат и го остваруваат своето производство и трговијата на целата Земјина топка. Стапката на вработеност, инвестициите и вкупните приходи во некоја земја, помеѓу другото, зависат од одлуките на МНК, каде ќе ги лоцираат своите производствени и административни уреди и објекти.
2. Користење организации, како што се Светска банка, ММФ, УНЕСКО и ООН за политички цели. Владите или политичките партии кои му се обраќаат на ММФ за помош си го намалуваат просторот за водење независна национална политика. Меѓународниот монетарен фонд може да го услови давањето заем со барање за намалување на општата потрошувачка, девалвација на националната валута или со намалување на средствата за социјална помош. Во некои земји на Третиот свет, тоа може, на пример, да предизвика немири поради намалувањето на заработувачката, а можеби и паѓање на владата или наметнување вонредна состојба.

3. Европската унија може да послужи како илустрација за влијанието на меѓународните организации. Таа има право да донесува закони кои може да им се наметнат на државите-членки. Со тоа државите-членки на Европската унија не се единствени средишта на власт на сопствената територија.
4. Европската конвенција за заштита на човековите права и основни слободи, донесена во 1950 година, претставува единствен документ врз кој се преземаат конкретни чекори за колективно спроведување на правата. Конвенцијата, начелно, им дава можност на граѓаните да поведат постапка против сопствената влада пред Европскиот суд за човекови права.
5. Резултатите на Меѓународниот суд во Хириберг, кој им судеше на воените злосторници од Германија, покажаа дека обврските кон меѓународното право се повисоки од правата и должностите кои ги пропишува националната држава. Првпат во историјата Меѓународниот суд утврди дека секој поединец, во случај кога меѓународните одредби кои ги заштитуваат човечките вредности ќе дојдат во судир со државните закони, мора да ги прекрши законите на сопствената држава, освен таму каде што нема простор за „морален избор“.

1.7. ПОСТЕЛОВОКОВСКИ СВЕТ И НОВИОТ СВЕТСКИ ПОРЕДОК

Втората светска војна покажа дека државите не можат да управуваат со своите интереси ако не се воспостави глобален систем на заштита. Војната покажа дека на секоја нација-држава ѝ се заканува конфликт, независно од нејзината определба да се вклучи или да остане неутрална. Јапонската армија го нападна Перл Харбор без да им објави војна на САД. Државите можат да бидат заштитени од агресија ако се обединат во стабилни сојузи на колективна безбедност. По завршувањето на Втората светска војна, трите победнички сили: Британија, САД, СССР се договорија да создадат стабилен систем на меѓународни односи со тоа што го поделија светот на сфери на влијанија при што источна и централна Европа му беа отстапени на Советскиот Сојуз,

Со текот на времето Британија и Франција покажаа дека се премногу слаби за да одржат глобално влијание, и нивните сфери поминаа кон Америка. Светот се подели меѓу две суперсили, кои доминираа над него. Откако се вооружија со нуклеарно оружје, тие создадоа воени сојузи во нивните сфери на влијанија: Организација на Варшавскиот договор, во која доминираше Советскиот Сојуз, и Западноевропската алијанса (НАТО), под доминација на САД. Системот на суперсилите во најголем дел беше стабилен. Суперсилите се договорија една со друга да ги почитуваат своите сфери на влијанија. Кога Советската армија го задуши отпорот за осамостојување на Унгарија во 1957 година или обидот за реформи во Чехословачка во 1968 година, Западот реагираше со осуди, но не презеде воени дејствија. Обврската произлезена од договорот на суперсилите имаше свое покритие во сознанието дека со нуклеарен удар не може да се уништи противникот, а да не се уништи планетава. Стравот од нуклеарна војна ги натера суперсилите да практикуваат други форми на натпревар, познати како “студена војна”. Тој натпревар беше најинтензивен во Третиот свет, кој го сочинуваат поранешните колонијални држави на Африка, Азија и Латинска Америка. Тие се претставуваа како движење со алтернатива за блоковската поделба на светот.

Советскиот систем се покажа како неспособен да им обезбеди на граѓаните животен стандард сличен на оној на Запад. Во 1989 година СССР се откажа од намерата да ја контролира Источна Европа. Самиот Советски Сојуз повеќе не е една држава, а Русија веќе не може да се смета за суперсила. Многу поранешни земји на Варшавскиот договор и поранешни советски републики се или бараат членство во НАТО или во ЕУ. Со паѓањето на Берлинскиот ѕид и со распуштањето на Варшавскиот договор се изгуби биполарната рамнотежа на двете големи светски сили. Во реалните меѓународни односи се создава нов светски поредок. Првата употреба на терминот **нов светски поредок** се врзува за американскиот претседател Џорџ Буш, кој го најави неговото формирање на американскиот Универзитет во Тексас, во 1989 година.

Основни карактеристики на новиот светски поредок:

1. Висок степен на меѓузависност на државите/ општествата. Положбата на поединечните општества сè повеќе зависи од владејачките светски економски и политички односи.
2. Нееднаква распределба на моќта (економска, воена) во современиот свет изразена во постоење земји во центарот, полупериферијата и во периферијата.
3. Нова голема прераспределба на светската моќ, создавање нов светски поредок под доминантно влијание на САД.

Според едно теориско толкување на настанатите светски промени, се наведува исчезнување на суперсилите и воспоставување еден свет како семејство на народите, кој ги казнува девијациите и ги заштитува беспомошните.

Оваа идеолошка концепција настојува да ги прикрие мошне реалните разлики на интерес и на поседување воена сила. Не така ретко, со одлуките на Советот за безбедност на ОН, националните интереси на одделни моќни земји се прикажуваат како глобални интереси за заштита на мирот, ширење на демократијата и заштита на човековите права.

Новиот светски поредок во создавање, значајни социолози го претставуваат како израз на нова доминација на новите господари на моќта, а не како рамноправен и праведен меѓународен поредок. Тие ја шират својата моќ и своите геостратешки интереси на нови подрачја, како што се постсоцијалистичките општества и регионите со квалитетни еколошки и други ресурси.

Самјуел Хантингтон, професор и директор на Институтот за стратешки студии на Харвард универзитетот (САД), објавил книга "Судир на цивилизациите и воспоставување светски поредок". Во неа наведува дека во XXI век основен судир ќе биде судирот меѓу културите и цивилизациите (ислам, православие, католицизам). Хантингтон навестува дека економското лидерство ќе го преземе Азија и дека со демографската експлозија до 2025 година во светот ќе има повеќе муслимани од христијани. Наведува дека исламот, конфучијанството и будизмот ја спречуваат модернизацијата на општествата, и, оттаму, народите од западните земји мораат да прифатат дека нивната култура не е универзална.

1.8. СОВРЕМЕНО МАКЕДОНСКО ОПШТЕСТВО

Со распаѓањето на Југословенската Федерација по деведесеттите години, Македонија тргна во насока на воспоставување граѓанско општество (демократизација), повеќепартиски систем, пазарна економија (приватизација). Во Македонија, во текот на изминатите десетина години можат да се посматраат неколку паралелни процеси:

- изградба на самостојна, независна и суверена држава;
- оформување демократски, плуралистички и граѓански политички систем;
- оформување пазарен и приватно-сопственички економски систем.

Изградбата на самостојна и независна држава Македонија започна 1991 година со конституирање паралемент, Влада, избор на Претседател на Републиката. Се донесе нов Устав, се формира своја војска, парична единица, централна банка. Републиката ја признаа голем број држави, стана членка во Обединетите нации и во други меѓународни институции и организации. Во наредните години Македонија си постави за цел да влезе во Европската унија, стана членка на НАТО, и со тоа реално да стане дел од развиениот свет, со што ќе ја зацврсти сопствената позиција и ќе ги реши горливите прашања на сопствената егзистенција. Кога се проценува денешната состојба, се согледува консолидацијата на демократијата и развојот на економските и социјалните процеси. Средиштен дел од реформите е процесот на приватизација, кој и до ден-денес не е завршен.

Македонскиот модел на приватизација многумина економски и правни стручњаци го оквалификува како модел кој најмногу одговараше на управувачките структури на претпријатијата. Најголем дел од претставниците на старата управувачка структура во претпријатијата денес се сопственици на голем дел од приватизираниот капитал. И денес на чело на најголемите и најуспешни фирми се истите оние кои беа и пред деведесеттите години. Од економски аспект, ирелевантно е наведувањето на политичкото минато на економските актери ако денеска општествениот бруто-производ е зголемен во споредба со 1989 година, иако е

намалена невработеноста. Но, бидејќи не е така, може да се постави прашањето за моралната страна на промените. Дали процесите на трансформација беа во функција само на еден мал број луѓе кои се затекнаа на врвовите во стопанството и дали тие можат да бидат единствените добитници?

На прашањето за успешноста на приватизацијата може да се одговори индиректно со следниве состојби. Во една анализа се констатира дека приватизираните претпријатија се носители на најголем дел од загубите во стопанството и дека кај нив вработените се соочуваат со нередовна исплата на платите. Процентот на невработени во Република Македонија е највисок во однос на сите други земји во транзиција и можеби еден од најголемите во светот. Во групата невработени се најбројни оние со неоформено основно училиште (нестручни лица). По нив доаѓаат лица со средно образование, кои имаат мали надежи да се вработат бидејќи нивните занимања несоодветствуваат со новите технолошки промени. Фактот што повеќе од половина од невработените чекаат повеќе од пет години за прво вработување ја покажува сложеноста на состојбата во економијата. На психолошки план преовладува песимизам, кој се гледа во ставот кај младата популација која ја губи надежта за сопствената иднина. Во едно истражување околу 40% од граѓаните во Републиката се сметаат себеси за сиромашни или многу сиромашни.

Големата невработеност се настојува да се компензира во разни форми на дивниот пазар. Неговото елиминирање практично е невозможно, и долго ќе постои значаен процент на оние кои ќе работат нерегистрирани и незаштитени, диво вработени во неформалниот сектор.

Во процесот на транзиција треба да се разгледа улогата на државата во сферата на економскиот развој. Евидентно е дека таа е презафатена со остварувањето економска стабилизација, приватизација и либерализација на економијата, додека нејзината развојна функција е потисната на спореден план. Државата е пожелна за сигурноста на граѓаните од ризикот, на пример, во системот на здравствената заштита, во утврдувањето на минималната плата. Во услови на нерегуларен капитализам, значајна е нејзината улога за заштита на жените и децата како работна сила, но и за донесување норми за заштита на работното

место. Иако оваа улога државата ја остварува како таква, може да се направи голема грешка со настојувањето да го замени пазарот. Наместо афирмација на пазарот, процесот на транзиција доведе до зголемување на улогата на државата во регулирањето на општествено-економските движења. Крајна резултанта на овие процеси, барем досега, беше зголемената маргинализација и осиромашување на човекот и на општеството. Економската деградација, која беше повод за отпочнување на процесот на транзиција, наместо да се замени со економски раст, доведе до понатамошно тонење на општеството.

Консолидирањето на демократијата може да се посматра на четири нивоа, и тоа: идеологија, институции, цивилно општество и култура. Главните тешкотии со кои се соочува Македонија во овој период се однесуваат на третото и четвртото ниво. Граѓанскиот идентитет сè уште е послаб од етничкиот. Тоа значи дека, наместо да се бара заедничко решение на егзистенцијалните проблеми, се создава илузија дека проблемите можат да се решат според групните желби, секој за себе. Граѓанското општество се институционализира со донесувањето на Уставот на Р. Македонија во почетокот на деведесеттите години, но просторот на дејствување на граѓаните се сведе на концептот на невладини организации. Се работи за елитичка конструкција на граѓанското општество која не ги допира обичните луѓе. Институционализирањето на граѓанското општество е празна лушпа без стабилна и силна средна класа. Без неа нема реална основа за поттикнување добротворство. Некои граѓански здруженија и организации следејќи ги предлозите од своите донатори, работат често како сателити на одредени интересни групи и политички партии. Македонија е преплавена денес од најразлични невладини организации за кои сметаат некои дека, меѓу другото, перат големи суми пари.

2. СОВРЕМЕНОТО ОПШТЕСТВО, ЛИЧНОСТА И ИДЕНТИТЕТОТ

2.1. ОПШТЕСТВОТО И ИНДИВИДУАЛНАТА СВЕСТ

За да опстои општеството или групата, потребна е некоја согласност на неговите членови.

Истражувачите не се согласуваат околу тоа како е добиен овој консензус и како се одржува. Додека функционалистите ги потенцираат заедничките вредности, претставниците на конфликтната теорија укажуваат на способноста на доминантните групи да ги наметнат нивните ставови со употреба на сила или со манипулирање (измама).

Според функционалистичкото учење, индивидуите и општествените групи се интегрираат во социјалниот систем преку заедничкиот систем на вредности. Заедничкиот систем на вредности, кој ги држи деловите од целината како заеднички стожер во единство, е нормативниот поредок. Нормативниот поредок дејствува преку уставот, законите, општествените правила и моралните вредности. Функционализмот претпоставува дека поединците и општествените групи се согласни за улогата на приватната сопственост во општествените односи или, пак, дека се согласни какви треба да бидат односите во семејството или во бракот, како и во локалните заедници.

Во периодот по Втората светска војна во САД се полагале големи надежи дека сиромаштијата, расната дискриминација и другите општествени проблеми можат да бидат и дека ќе бидат отстранети. Се верувало дека општеството во кое сите можеле да учествуваат во добриот живот се наоѓа зад аголот.

Британскиот писател Алдоус Хаксли во своето дело „Храбриот нов свет“ се прашува: што ако луѓето не се научат да мислат дека нивното општество е најдобро можно место за живот или дека нивното конкретно место во општеството не го доживуваат како исполнување на оптималната среќа. Дали решението нема да се побара во генетското инженерство, во коешто поединците и пред да се родат ќе бидат подготвени за нивното место во животот?

Ако стожерот на општествената интеграција претставува заедничкиот систем на вредности, се поставува

прашањето на кој начин тие вредности стануваат заедничка сопственост на поединците. Според функционалистите, индивидуите ги прифаќаат вредностите во процесот на социјализацијата, односно, во воспитувањето.

Општеството, преку различните институции, како што се семејството, училиштето, средствата за јавно комуникарање, политичките организации ги брзнува вредностите во личноста. Кога општествените вредности ќе се внесат во свеста, велиме дека се интериоризирани. На пример, детето сега не размислува на начинот: јас не смеам да лажам, бидејќи татко ми вели дека тоа е погрешно, туку детето го гледа лажењето како погрешно. Вака интериоризираните норми претставуваат ориентација до која единките се придржуваат во играњето на општествените улоги. Воопштено, целта на социјализацијата е единката да мисли, чувствува и да дејствува онака како што општеството - вредносниот систем бара од него.

Ако е така, се поставува едно друго прашање: дали човекот е неопределена материја која ја моделира системот. Според Диркем, да. Човекот е *homo duplex*, во него постојат две битија - индивидуално и колективно. Индивидуалното битие, поединецот е само медиум преку кој се остварува колективната свест. Таквиот поединец не е способен за самостојна, лична, творечка улога бидејќи тој, според Диркемовото учење, е „само неопределена материја која ја определува и ја образува општествениот фактор“.

Прикажувањето на човекот како „културна будала“ (Гарфинкел) која само ги извршува стандардизираните директиви што ѝ ги наметнува културата на неговото општество, остро е нападната од интеракционистичка ориентација во социологијата.

Интеракционистичката социолошка ориентација поаѓа од општествените улоги (ученик, член на семејството, свекрва, работник, службеник, учител) во објаснувањето на социјалното дејствување, но поинаку ги интерпретира. Функционалистите наведуваат дека општествениот систем ги наметнува улогите, дека поединецот ја игра својата улога како да чита некое сценарио кое содржи недвосмислено упатство за однесување. Интеракционистите докажуваат дека улогите честопати се нејасни, двосмислени и неопределени. Тој недостаток на јасност им остава на актерите доволен простор за преговарање, маневрирање,

импровизација и креативно дејствување. На пример, снаа и свекрва кои живеат во ист дом, немаат изградено став за своите улоги. Во самата интеракција тие ќе ги договорат своите улоги.

Истражувањата коишто ги направил Питер Блау за работата на една сојузна установа во САД за спроведување на законите, покажале дека отстапувањето од службената процедура не само што не е погубно за функционирањето на организацијата туку дека е делотворно.

Должноста на тие службеници била да направат инспекција во претпријатијата за да утврдат дали се крши законот за вработување. Отприлика половина од работното време го поминувале на терен прегледувајќи ги книгите на претпријатието и разговарале со работодавците и вработените. Остатокот од времето го поминувале во канцелариите на установата за решавање различни случаи.

Законите за кои станувало збор биле доста сложени и им претставувало потешкотија точно да определат како биле применувани во поединечни случаи. Според службените правила, секоја потешкотија на која ќе наидат требало да му ја предочат на надзорникот. На службениците не им било дозволено да расправаат за случаите со свои колеги бидејќи досиејата на претпријатијата биле строго доверливи. Тие не се осмелувале да побараат совет од надзорникот, бидејќи шансите за унапредување во голема мера зависеле од тоа како ќе ја оцени надзорникот нивната работа. Честите консултации лесно би можеле да се сфатат како знак на неспособност. Затоа службениците барале совети и упатства едни од други. Расправале за случаите со своите колеги иако тоа претставувало кршење на службените правила.

Блау тврди дека таа неслужбена пракса придонела службениците успешно да ја завршат поставената задача. Заедничките информации и искуствата им помогнале во решавање на проблемите.

Дека реакцијата на луѓето не може целосно да се испланира, покажува примерот со работниците на подвижна лента. Фредерик Тејлор, кон крајот на деветнаесеттиот век ја создал теоријата за научно управување. Препорачувал дека секој работник треба да извршува една до две споредни задачи, со што би станал многу вешт, и да биде наградуван врз основа на работа по ефикасност. Така работниците ќе бидат во можност да ја зголемат својата заработувачка, а

организацијата ќе има поголема продуктивност и повисоки профити. Тејлор и неговите колеги сметале дека работниците се мотивирани единствено со економски награди. Методите на научното управување ја зголемиле продуктивноста, но не до степенот кој бил предвиден. Тој го игнорирал фактот дека работниците покрај заработувачката, имаат и социјални потреби. Луѓето не сакаат да го минуваат времето во немилосрден натпревар против нивните соработници.

2.2 ФОРМИРАЊЕ НА СЕБЕ (СЕБСТВО)

За да го разберат светот во којшто живеат, луѓето ги класифицираат објектите во групи, а секоја група има свој симбол или име за да се разликува од другите. Така се создаваат категории на предмети, на пример: за да ги задоволат темелните потреби за храна, луѓето ги класифицираат предметите на природната средина на оние кои се јадат и на оние кои не се за тоа. Но не се категоризираат само предметите туку и луѓето, на пример: на добри и лоши. Во зависност од тоа како сме ги означиле другите, го одредуваме нашето однесување и обратно, од нашите претстави како нè замислуваат другите го прилагодуваме сопственото однесување. На пример, ученикот којшто го променил училиштето во почетокот може да ја дефинира средината како непријателска. Ако ученикот ја задржи оваа дефиниција, може да се повлече во себе и да зборува само кога ќе го прашаат нешто. Од друга страна, ако ја промени таа дефиниција, веројатно ќе дојде до промена во однесувањето.

Од интеракцијата со другите, актерите го развиваат поимот за себе. Американскиот филозоф Џорџ Херберт Мид тврди дека поимот за сопственото *јас* единката може да го развие ако се гледа себеси како што ја гледаат другите. Оттаму потеклото и развитокот на поимот за себе се наоѓа во способноста да се преземе улогата на другиот. Поимот за сопственото *јас* не е вроден, тој се стекнува во детството. Мид наведува две фази во развитокот на свеста за себе. Во првата, позната како фаза на игра, детето игра улоги кои не се негови. На пример, детето може да ја игра улогата на лекар или на мајка. Додека го прави тоа, детето станува свесно дека постои разлика меѓу него и улогата која ја игра.

Така сфаќањето за сопственото јас се развива додека детето ја презема улогата на некој замислен друг.

Другата фаза во развитокот на своето јас е позната како „фаза на спортски игри“. Додека учествува во играта, детето почнува да се посматра себе од гледиштето на други учесници. Тоа мора да се стави во улогата на другите за да може да ја процени сопствената улога во играта. На тој начин детето се гледа себе со очите на групата.

Според терминологијата која ја употребува Мид, тоа се посматра себе од гледиштето на „воопштениот друг“. Свеста за себе е основа за соработка во општеството, бидејќи човекот постојано се прашува што ќе кажат другите и што очекуваат од него. На тој начин единката го прилагодува своето однесување според очекувањата на другите. Преку очекуваното однесување општеството го контролира однесувањето на своите членови.

Претставата за сопствената личност којашто ја создава човекот врз основа на тоа како замислува дека им изгледа на другите, може да доведе до самопотценување или до самопочитување. Девојка на која често ѝ се вели дека е несматна, неспособна ќе почне да размислува за себе на овој начин. Спротивно, убавите чувства на одобрување и восхитување резултираат со убави чувства за себе. Тажно е, но многу луѓе кои формирале негативна слика за себе во детството, никогаш целосно не се ослободуваат од неа, дури и кога имаат силни спротивни докази.

Теоријата на Зигмунд Фројд (1856-1939)

Фројд поаѓа од претпоставката дека личноста е составена од три дела: **ид, его и суперего**. Однесувањето е производ од интеракцијата на трите дела. Идот ја претставува биолошката компонента на личноста. Тој е составен од сили и инстинкти кои се наследени и присутни со раѓањето. Сексуалната и агресивната енергија притискаат и го прават детето импулсивно, себично и желно за задоволства.

Инстинктивните побарувања на поединецот наидуваат на отпор кај егото. Егото е психолошка компонента на личноста. Тоа е извршител на личноста. Негова задача е да посредува помеѓу инстинктивните побарувања и условите во општествената околина. Поединецот се соочува со објектив-

ниот свет на реалноста и под влијание на културните модели го дисциплинира идот.

Суперегото е општествена компонента на личноста. Тоа ја претставува моралната свест или совест. Моралната свест се формира преку повнатрешнување на општествените вредности. Индивидуите со изградена морална свест не постапуваат затоа што се плашат од казна или очекуваат награда, туку затоа што така им наложува човечноста (суперего). Започнува да се формира од детството под влијание на семејството преку награди и казни.

Главниот придонес на Фројд кон размислувањето за личноста и нејзиниот развој е истакнувањето на потсвеста - она што е скриено. Тој тврдел дека психата е како санта мраз; врвот којшто е над водата го претставува регионот на свесноста, а многу поголема маса под нивото на водата го претставува регионот на потсвеста. Доживувањата од детството имаат големо влијание врз однесувањето. На пример, личноста која имала многу строги родители може да има доживотни потешкотии со прифаќањето на каква било критика, дури и да е оправдана таа.

2.3 СОЦИЈАЛНО ДЕЈСТВУВАЊЕ

Германскиот социолог Макс Вебер ја сфаќа социологијата како наука која сака да го разбере и да го протолкува дејствувањето на луѓето. За да се разбере социјалното дејствување, социолозите се обидуваат колку што е можно повеќе да размислуваат како оние што ги проучуваат. Секое дејствување на поединецот не е социјално. На пример, судирот на автомобили е природен настан, но настојувањето да се избегне тој или конфликтот како последица од него се социјални. Социјалното дејствување е секогаш упатено кон другите. Вебер бил посебно заинтересиран за разбирањето на значењето што индивидуите им го придаваат на сопствените акции во посебни социоисториски околности. Во еден свој труд, тој ја разгледува миграцијата на источнопруските фармери во брзорастечките градови. Со оглед на тоа што најголем дел од мигрантите немале способности кои можат лесно да се продадат на пазарот во урбаните центри, тие живееле многу сиромашно. Вебер заклучил дека нивните трпења треба да

се посматраат како намера да им обезбедат шанса за подобар живот на нивните деца за подолг период. Вебер тврдел дека со човечките активности управуваат значења. Оттаму, за да се разбере и да се објасни дејствувањето, треба да се сфатат мотивите кои ги придвижуваат луѓето.

Според значењето кое им го придаваат на сопствените активности, разликувал три типа дејствување:

- афективно или емоционално;
- традиционално;
- рационално.

Афективното дејствување произлегува од емоционалната состојба во која се нашол поединецот. На пример, кога ќе ги загуби нервите, се служи со навреди или физичко насилство.

Традиционалното дејствување е дејствување од навика. Поединецот постапува на определен начин, затоа што и пред него се постапувало така. Тој се придржува до обичаите. На пример, денеска кај нас синдикатите ја изгубиле својата социјална функција да ги заштитуваат правата од работата. Но, повеќемина и понатаму членуваат затоа што и порано членувале. Поединецот, всушност, не е свесен зошто прави нешто.

Рационалното дејствување, за разлика од традиционалното, содржи јасна свест за целта. Покрај јасно дефинираната цел, тоа вклучува и проценка на различните средства за постигнување на целта и употреба на најсоодветните средства. Така, ако некој капиталист во градежништво сака да го максимира профитот, тој мора прецизно да ги пресмета трошоците и да ја процени предноста или лошите страни на различните чинители од кои зависи профитот. Тие различни чинители се теренот на којшто се гради, градежните материјали, техниката на градење, цената на работната сила и потенцијалниот пазар. Вебер верувал дека рационалното дејствување станало доминантно дејствување во модерното индустриско општество. Тоа се сретнува во многу подрачја, како што се државната администрација, претпријатијата, образованието и науката. Сè поголемата доминација на рационалното дејствување ја нарекол процес на рационализација. Пример за рационално дејствување е бирократската организација. Бирократската организација има јасна дефини-

рана цел, а за постигнување на целта прецизно ги проценува средствата. Средствата се состојат во усогласувањето (координирањето) и контролирањето на активностите на учесниците. За да биде контролата делотворна кај оние коишто ги слушаат наредбите, мора да постои минимална согласност за доброволно покорување. Согласноста за покорување ја прави организацијата легитимна.

На трите типа социјално дејствување им одговараат посебни мотиви на послушност. При емоционалното дејствување послушноста се потпира на чувствата, кај традиционалното на обичаите, а кај рационалното на исполнување на целта (на пример, заработување плата).

Харизматскиот авторитет е типичен пример на обезбедување послушност кај следбениците која се потпира на чувствата. Исус Христос, Мухамед, Александар Македонски, Наполеон го обезбедувале почитувањето со верувањето на нивните следбеници дека поседуваат натприродни, натчовечки способности или дека имаат исклучителни способности во споредба со обичните смртници. Социјалните движења кои се потпираат на харизматски авторитет немаат организација врз законски правила, ниту, пак, организирана економска поддршка. Нивните припадници се издржуваат или од милостина (Христовите ученици) или од пљачкување (Александар Македонски, Наполеон).

За обезбедување послушност со користење на традиционалниот авторитет, може да ни послужи примерот на феудална Европа. Оние кои се на власт бараат и постигнуваат послушност (кравите и племството) повикувајќи се на статусот кој е наследен. Власта на кралот е дадена од Бога. Рационално, законскиот авторитет се темели на прифаќање безлични правила. Пример за таков авторитет е бирократската организација. Во бирократската организација, службениците се поставуваат врз стручно знаење и квалификации. Активноста на службениците е управувана од правила во коишто се исклучени лични обсири, како што се чувствата кон колегите и клиентите. Вебер посебно го интересирала власта на државната бирократија. Оние коишто го контролираат бирократскиот апарат поседуваат поголема моќ. Во капиталистичкото општество, бирократите на високи државни позиции би можеле под притисок на капиталистичките интереси да ја прилагодат административната пракса да им одговара на барањата на капиталистите.

2.4. ИНДИВИДУАЛИЗИРАНО ОПШТЕСТВО

„Ние сметаме дека овие вистини се очигледни, дека сите луѓе се создадени еднакво, дека тие се надарени од нивниот создавач со одредени неотуѓиви права, меѓу кои се: живот, слобода и тежнеење кон среќа, дека за да се обезбедат овие права, власта се воспоставува меѓу луѓето...“

Ова се делови од Декларацијата за независност усвоена на 4 јули 1776 година, која го најавила раѓањето на нова нација во чија основа е вградена филозофијата на човечката слобода, што ќе стане доминантна сила низ целиот свет. Тежнеењето кон среќа е право на поединецот (индивидуата), а власта не треба да ја пропишува содржината на среќата, туку да обезбеди услови за нејзиното постигнување. „Кога некоја форма на власт ќе стане деструктивна, право е на луѓето да ја променат и да ја укинат, и да воспостават нова власт“. За да може еднката да му се посвети на својот живот, приватната сфера на дејствување треба да се одвои од јавната сфера-власта. Тоа го овозможува претставничката демократија. Почетоците на демократијата се наоѓаат во градот-држава Атина во V век пред Христа. Во атинската демократија, приватниот живот бил подреден на јавниот. Идеите и целите на таа демократија недвосмислено се назначени во прочуениот надгробен говор на истакнатиот антички граѓанин, војсководител и политичар Перикле.

„...Исти луѓе подеднакво се грижат за домашните работи, како и за државните, а и оние кои се посветиле на некои други работи не се невешти за управување со државата. Ние само сметаме дека оној кој не учествува во државните работи е бескорисен член. Ние не велиме дека човекот кој не се занимава со политика е оној кој се занимава со своите работи; ние само велиме дека таков овде воопшто нема работа“.

Од овие извадоци може да се забележи дека античката демократија претставува самоуправување, во кое оние кои управуваат се истите луѓе со кои и се управува. Не постои разлика меѓу државата и општеството, помеѓу специјализираните владини службеници и граѓаните, помеѓу народот и власта. Идејата дека поединецот сам ги определува своите економски интереси и го обликува својот културен и семеен свет, односно, идејата за одвојување на државата од цивилното општество се јавува во XVII и XVIII век. За новото

сфаќање за човекот како поединец, значајно влијание остварила протестанската реформа во XVI век. Целта на реформаторското учење на Лутер била да се воспостави директна врска помеѓу Бог и човекот. Човекот мора сам да ја доживее верата, без посредување на свештениците. Тој тврди дека покајувањето и признавањето на гревовите е потврда на верата, и затоа ја напаѓа праксата на свештениците да им го простуваат гревот на верниците ако плаќаат. Оваа појава била позната како **индулгенција**. Основната идеја на реформацијата се состоела во уверувањето дека вистината треба да се бара во Светото писмо. Лутеровиот напад на хиерархијата на католичката црква е напад на организацијата која посредува меѓу Бог и човекот.

Во индустриските општества се претпоставува дека користењето на човечките способности е предуслов за општото добро и за прогрес. Затоа, клучните општествени позиции треба да бидат пополнувани со најспособните поединци, без оглед на нивното потекло. Иако во практиката има широк јаз помеѓу она што треба да биде и она што е, ваквиот повик претставува историски напредок во однос на кастиските и сталешките општества, чии општествени прегради поединецот не можел да ги пробие со своите способности и напор. Традиционална Индија претставува чист пример на општество во кое престижот, професијата, местото на живеење ѝ се обезбедени на единката уште од самото раѓање. Оскар Луис во 1953 година го истражувал кастискиот живот во едно село близу Делхи.

Да се потсетиме!

„Кастискиот систем го разединува селото и го ослабува чувството за селска солидарност. Кастата, генерално, претставува одделна етничка група со сопствена историја, традиции и обележја, и секоја каста живее во повеќе или помалку одвоени делови во селото. Има посебни бунари за Харијаните или Недопирливите; јадењето и пушењето со членови од повисоките или пониските касти сè уште е табу; личностите од ниската каста... нема да седат заедно на ист кревет со Џат или со Брахман, и кога службениците од владата дојдоа во селото да ги објаснат проектите за развој

на новата заедница, Харијаните можеа да присуствуваат, но тие стоеја на одредено место во публиката и го знаеја своето место“.

Сталешките општества биле доминантна форма на општествена организација на Европа низ средниот век сè до почетокот на модерната ера. Припадноста во сталеж била предодредена и наследна. Основната поделба била на благородништво, свештенство и селанство. Селаните ги сочинувале слободните селани и кметовите. Државните служби им биле достапни само на припадниците на племството. Кметовите биле врзани за земјата, обврзани да го служат сопственикот на земјата во замена за неговата заштита. Сопственикот не само што имал право на најголем дел од производите на кметот туку, исто така, имал право и над неговата личност. Кметовите биле присилени да ги придружуваат нивните господари во походи, можеле да бидат претепани, но не и да ја напуштат земјата по сопствена волја.

Кметот имал можност да се ослободи ако побегне и ако не биде фатен и откриен една година и еден ден. Правата и обврските на сталежите биле утврдени со закон. Овие закони го пропишувале секојдневното живеење. На буржоазијата можело да ѝ биде забрането да поседува кочии или да облекува хермелински крзна, а на селаните да носат каква било боја, освен црна и кафеава. На докторите и на судиите им било дозволено да ја делат привилегијата за крзна со благородниците, но на жените на трговците им биле забранети наметки во повеќе бои и на риги, брокати, обликувани сомоти и ткаенини извезени со сребро и злато.

Феудалниот сталешки систем постепено се распаѓал, бидејќи не можел да одговори на потребите на буржоаско-индустриското општество. На индустријата ѝ била потребна работна сила која е мобилна географски, способна и волна да се движи каде што имало работни можности на располагање. На работодавецот му биле потребни работници кои сами ќе се грижат за семејството. Во сталешка Европа припадниците на привилегираните групи имале конкретни обврски кон инфериорните групи. Тоа било изразено во терминот „noblesse oblige“ (благороднички обврски). „Привилегијата бара одговорност“. Благородниците имале некаква одговорност за оние кои живееле на нивните имоти: да ги обезбедат сирачињата, болните и старите, да обезбедат заштита од крадците и непријателските армии. Индустрис-

кото општество обезбедува класен систем на општествената нееднаквост. Наследниот статус е заменет со стекнатиот статус. Припадноста на класата не е наследна, иако позицијата на семејството во кое некој се родил значајно влијае на неговите животни шанси. Бидејќи статусот се стекнува, мобилноста е возможна. Поединците кои се посебно надарени и ако имаат среќа, можат непречено да напредуваат од сиромашни во богати.

2.5. ИНТЕГРИРАЊЕ И РЕПРОДУКЦИЈА НА ИНДИВИДУАЛИЗИРАНОТО ОПШТЕСТВО

Според идеологијата која го оправдува индивидуализираното општество, општеството се состои од поединци кои се натпреваруваат меѓусебе за да дојдат до најдобро наградени позиции. Притоа, во натпреварот се потпираат врз напорната работа, талентот и образованието. Во претходната наставна единица го наведовме идеалот на Џеферсон дека луѓето се слободни да трагаат по сопствената среќа. Овој американски идеал ја потенцира вредноста на амбицијата и напорната работа, а ја запоставува припадноста кон расата и положбата на семејството како фактори кои влијаат на можностите на поединецот. Многу луѓе, како што се црните, потоа домородното население и луѓето со шпанско потекло би се спротивставиле на реалните дострели на овој идеал. Но, многу Американци веруваат во идеалот дека со напорна работа, талент и образование можат да дојдат до богатство, престиж и моќ. „Човечките суштества ја прават сопствената историја, но не според условите кои сами ги бираат“ -Карл Маркс. Кога социологијата го објаснува животот во општеството, таа поаѓа од факти. Факт е дека последици на индивидуализираното општество се разликите во богатството, моќта и угледот. Според капиталистичката идеологија, нечија состојба е резултат на индивидуалната способност и напор. Канадските социолози Џон Портер и Валас Клемент и многу други аналитичари мислеле дека нееднаквоста на условите влијае врз нееднаквоста во можностите. До средствата за општествена подвижност, како што се: приватното и постсредното образование, наследеното богатство, можностите за кариери и општествените контакти, членовите на општеството немаат

подеднаков пристап. Индивидуалните можности се ограничени од класната припадност. Во 1930 година американскиот социолог Лојд Ворнер и неговите колеги си поставиле задача да истражат како класната припадност се манифестира во американската заедница. Дотогаш се верувало дека Америка е бескласно општество. Истражувањата на Ворнер откриле дека членовите на заедницата биле свесни за општествените разлики меѓу нив. Во еден мал индустриски град луѓето биле прашани што подразбираат тие под градски слоеви, да сместат различни поединци во еден од тие слоеви и да ги опишат основните карактеристики на овие поединци. Испитаниците ги рангирале луѓето во нивниот град во три групи:

- луѓе кои се над сите други;
- вредни и обични луѓе;
- оние кои живеат во сиромашните квартави и се однесуваат на начини кои отстапуваат од границите на почитта.

Ако нееднаквоста постои пред социологијата, се поставува прашање како се одржува општествениот поредок. Според функционалистичкото објаснување, нееднаквата распределба на приходите, престижот и моќта, ги стимулира поединците да ги заземаат најзначајните места во општеството. Се претпоставува дека, ако ваквите награди недостигаат, талентите на поединците не ќе можат да се искористат. На пример, поединецот тешко би се нафатил на долга и напорна програма за медицинско образование ако тој, или таа, не е уверен во добивањето поголем приход од, да речеме, поштенски службеник. Според овој пристап, поединците кои извршуваат најзначајни работи во општеството треба најмногу да бидат платени и да уживаат најголем углед. Мелвин Тјумин му се спротивставува на ова сфаќање и се прашува: „Дали секогаш оние кои се високо наградени извршуваат и најважни работи? Дали на општеството му се потребни рок-музичари кои добиваат слава и богатство за забавата која ја обезбедуваат? Дали професионалните бејзбол-играчи се повредни од фармерите? Понатаму, како ја одредува некој соодветната разлика во наградувањето?“ Идеологијата за еднакви можности може

емпириски да се потврди со набројување на успехите. Професионалните спортисти и филмските ѕвезди претставуваат извонредни примери. Многу познати државници, како Хари Труман, Џон Мејџор, Шредер, Жан Кретјен потекнуваат од скромни семејства. Многубројни трудови покажуваат дека повообичаен модел на напредување е постепеното напредување. Способните и одличните деца на родители од работничка класа добиваат високо образование и стануваат медицински сестри, наставници или државни чиновници, а понекогаш адвокати, архитекти или лекари. Придвигувањето од мануелен работник до професионалец (лекар, адвокат) често опфаќа две или повеќе генерации. Оние коишто веруваат во еднаквоста на можностите и кои ја поткрепуваат својата вера со емпириски показатели, ако не успеат во својот обид, ги бараат причините во личните недостатоци, а не во системот.

Верувањето во еднаквите можности и влијанието на класата, расата, етничката припадност, религијата и родот врз натпреварувањето може да го илустрираме со следнава замисла. Да си замислиме една трка во која натпреварувачите имаат различни стартни позиции. Теоретски, секој може да стигне до целта. Но, додека тркачите од предниот ред рутински стасуваат до целта, тркачите зад нив мораат да вложат извонредни напори и да покажат посебни квалитети.

2.6. ЗАЕДНИШТВО И СОДРУЖНИШТВО

Основна задача на социологијата е да одговори на прашањето: како се интегрираат луѓето и општествените групи или како живеат заедно во организирано општество чија современа рамка е националната држава. Класичната или етаблирана социологија му посветува големо внимание на државјанството, сфатено како правнорегулирана припадност или лојалност на индивидуата кон дадената национална држава. Оваа социологија поаѓа од системот и ја единката сфаќа како потполно поопштествено суштество, односно, дека луѓето се согласуваат со своето место и улога во општеството. Такво е објаснувањето на функцио-

налистичката социологија за интегрирањето во општеството. Наспроти неа, марксистичкиот приод наведува дека согласноста не е доброволна за сите, дека е наметната со принуда или со манипулации.

Современите теории настојуваат да ги објаснат односот и противречноста меѓу индивидуалната (човекова) слобода и заемноста на индивидуите, односно, меѓу еднаквоста и социјалната солидарност, со поимот граѓанско содружништво. Според Даниел Бел, граѓанското содружништво е определено од следниот приод: прво, дека примарна единица на социјалната заемност, односно на современото општество се индивидуите како граѓани; второ, дека целите на општествената интеграција не се колективни, туку индивидуални. Современите теории за граѓанско содружништво наоѓале конкретно историска содржина на својата идеја во Декларацијата за човековите права. Остварувањето на овие права и слободи се толкува како неопходен услов за остварување на општествената природа на човекот, односно, за општествена интеграција. Идејата за човековите и граѓанските права и слободи се толкува како можност за сфаќање на индивидуата како социјално, но, сепак, не и како потполно поопштествено суштество. Значи, индивидуата не се приспособува пасивно на општествениот поредок, туку соработува со другите заради остварување на своите интереси.

Затоа во центарот на граѓанското содружништво се става индивидуата како носител на суверена волја. Она што човекот го прави индивидуа или личност е слободата сфатена како независност од волјата на другите. Во модерните теории за општеството волјите на другите се прикажува како општа волја или општествен интерес. На пример, општата волја или општествениот интерес во индустриски напредните општества е претставен во согласност со постојан технолошки напредок и економски пораст, иако технолошкиот напредок е услов за материјална благосостојба, кој носи со себе и странични несакани последици, како, на пример, зголемувањето на бројот на невработени, зголемување на јазот меѓу богатите општествени групи и сиромашните, производството на оружје и загрозување на природната средина.

Наведените проблеми ја отвораат сферата на доброволно здружување како смисла на граѓанското содружништво. Значи, сферата на граѓанското содружништво ги вклучува синдикатите, вонпарламентарните политички партии, еколошките групи, црквите, професионалните здруженија и друго.

Бидејќи современите западни индустриски општества ги решиле проблемите за работа и заработувачка, образование, за здравствена и социјална заштита, граѓаните не се здружуваат само заради остварување на класните, односно, економските потреби. Тие се здружуваат и заради други потреби, како што се еколошките, антивоените, рамноправноста меѓу половите, малцинските права и друго.

Паралелно со економско-класниот интерес, ги мобилизираат луѓето и со други интереси. Значи, индивидуата не се сведува само на една димензија - да купува и да продава. Индивидуата има мноштво положби и улоги, последователно, застапува и мноштво вредности. Независно од тоа дали тема на различните граѓански содружништва и акции била или е екологијата, или положбата на работното место, мирот и разоружувањето, или цензурата и слично, во сите нив пробива гласот за човекови права и слободи.

Еден од најопасните процеси што би можеле да доведат до замирање на граѓанското содружништво е корпоративизацијата.

Во корпоративните општества, во процесите на одлучување за економските, социјалните и политичките прашања се вклучени групи со моќни интереси, како што се бизнис-групите, професиите, синдикатите и групите за притисок. Овие групи дејствуваат заеднички во остарувањето на сопствените интереси.

Корпоративизмот бил особено видлив во Западна Германија и во скандинавските земји, каде што здруженијата на работодавците и синдикатите заедно со државата биле вклучени во донесувањето на економските одлуки. За улогата на синдикатите во трипартитните договарања постоеше недоумица дали тие се израз на работничката моќ, или, пак, преку нив се контролираа работниците. Во Британија, во осумдесеттите години, кога на капитализмот не му одеше најдобро, корпоративизмот исчезна затоа што синдикатите беа речиси исклучени од одлучувањето.

2.7. ГРУПНИОТ ИДЕНТИТЕТ И ГРУПНАТА ПРИПАДНОСТ ВО СОВРЕМЕНИТЕ ОПШТЕСТВА

Лугето отсекогаш се поистоветуваале (идентификувале) со социјалните групи од различни форми: со своето семејство, со селото или со религиозната заедница. Диркем истакнува дека кај заедниците кои веруваат во тотем, тотемското животно или неговиот амблем (знак) ја изразуваат заедницата. Сите кои имаат ист тотем се сметаат за роднини и, како такви, едни кон други чувствуваат и исполнуваат низа обврски: заемно помагање при работа или војна, обврска за заедничко жалење на починатиот, обврска на освета, заедничко учествување во свеченост и обврска за женидба надвор од кланот (егзогамија). Диркем верувал дека религиозното чувство за обврска во модерните општества ќе биде заменето со чувство на солидарност, кое произлегува од поделбата на работата. Тоа би значело дека секој ќе биде согласен со својата улога. Но штрајковите, демонстрациите, етничките и расните конфликти го порекнуваат неговото верување.

Терминот идентитет стана популарен во XX век, потекнува од латинскиот збор *idem* што значи исто. За него се интересираат и психолозите и социолозите. Во модерната социологија не постои јасен концепт за идентитетот. Тој се користи многу широко и слободно. Некои го определуваат како чувство за себе. Други го употребуваат за да го означат чувството за нас, односно, чувството за групна припадност или групен идентитет. Во таа смисла се зборува, на пример, за полово-родов идентитет или за етнички, класен и расен идентитет.

Францускиот филозоф Мишел Фуко наведува дека ние како индивидуи населуваме повеќе индентитети. Државата, религијата, спортот, потрошувачката, произведуваат посебни и честопати спротивставени идентитети, како што се даночен обврзник, посветен верник, фудбалски навивач, или хедонист. Овие идентитети може да си противречат ако посветениот верник сака да ги избегне даночните обврски кон државата, или ако скромноста која му ја наложува верата ја замени со себедоказување во потрошувачката од којашто зависат работните места. Затоа Ервинг Гофмен го поставил прашањето, на кое сè уште не е одговорено: „Дали зад различните маски со кои ние им се претставуваме на другите

постои едно вистинско, веродостојно јас?“ Социолозите истражуваат дали различните идентитети, како што се класата, етносот, расата, половиот род, заемно дејствуваат еден на друг. Во XIX век во Англија мажите од средната класа својата мажественост ја поврзувале со класата на која ѝ припаѓаат, но и со етносот (англичанство) и со расата (бела) како идентитети.

Идентификувањето на единката со етничката група може да биде посилено од другите културни карактеристики, како, на пример, религијата, занимањето, јазикот или политичката припадност. Така, на пример, Евреите во САД споделувале заеднички еврејски идентитет кој ги прави посебни, иако не спротивни на поширокото американско општество. Еврејскиот етнички идентитет вклучува индивидуи со различно расно потекло (од источноевропско до северноафриканско) од различни општествени класи, различен мајчин јазик, различни политички и религиски верувања (има атеисти).

Во поранешните Советски Сојуз, Југославија и Чехословачка етничката припадност беше посиљна од државната припадност. Распаѓањето на овие сложени државни заедници одеше паралелно со воспоставувањето на либерално-демократски системи.

Британските социолози покажале дека постои поврзаност помеѓу класата, политичката ориентација и супкултурата. Класата ја сочинуваат луѓе кои имаат слична положба на пазарот на трудот, а оттаму и слични можности за живот. Кога овие луѓе со слични можности за живот ќе ја согледаат потребата за заедничко ангажирање во остварувањето на заедничките интереси, тогаш велат дека имаат групен идентитет или класен идентитет. Проучувајќи ги политичките ставови и избирачкото однесување, социолозите наведуваат дека околу две третини од мануелните работници редовно гласаат за лабуристичката партија. Како причина, најчесто наведувале дека лабуристите го застапуваат интересот на работниот човек.

Супкултурен идентитет

Супкултурата се изразува преку вредностите, нормите и ставовите на некоја група. Супкултурата на традицио-

налната работничка класа (вработените во традиционалните индустрии, како што се рударството, пристаништето и бродоградбата) се одликува со фаталистички став кон животот, со ориентација кон сегашноста и со колективна стратегија за подобрување на условите за живот. Фаталистичкиот однос кон животот се покажува во уверувањето дека поединецот не може да направи речиси ништо за да ја измени својата состојба и дека промените кон подобро се работа на среќата или на судбината. Бидејќи шансите да се промени иднината со поединечен напор се речиси никакви, се отфрлува долготрајното планирање во корист на ориентацијата кон сегашноста (земи сè што ти се дава). Речиси и да не постои притисок за одржување или жртвување на моменталните задоволства во корист на некоја идна награда; желбите треба да се задоволат сега, а не подоцна. Ако согледа можност да ја поправи својата положба, традиционалниот работник се наклонува кон колективно дејствување. На пример, колективната акција на синдикатите се сфаќа како средство за зголемување на платите и за подобрување на условите за работа. Се отфрла можноста дека со индивидуален напор може да се промени сопствената положба. За разлика од нив, супкултурата на средната класа им придава голема вредност на индивидуалните постигнувања и патот кон успехот го гледа во индивидуалниот напор. Родителите полагаат голема надеж во сопствените деца и очекуваат дека тие ќе постигнат повисок статус од оној кој го имаат тие.

На традиционалниот работник блиски му се ставовите дека општествениот поредок е строго поделен на „ние“ и „тие“. На една страна се наоѓаат шефови, директори и работниците со „бели крагни“, кои имаат моќ, а од друга страна немоќните мануелни работници.

Групниот идентитет и еднаквите шанси

Англискиот е јазик на малцинството во Квебек, а францускиот е јазик на малцинството во Канада.

Модерната северноамериканска идеологија тврди дека работата им е доделена на поединците врз основа на нивната стручност и постигнувањата. Но, какво место ќе заземе поединецот во општеството, покрај индивидуалните способ-

ности, влијае и расната, религиозната и етничката припадност. Ирците се пример за група која била изложена на дискриминација по пристигнувањето во Канада. „Ирците нема потреба да конкурираат“, пишувало на огласите за вработување во Торонто, каде што протестантите биле доминантни (Ирците ѝ припаѓале на католичката вероисповед). Иако антиирските предрасуди биле очигледни и во Онтарио до 1950 год., денес ирското потекло има мало директно влијание на нечии животни шанси.

Јазикот како ознака на групниот идентитет има влијание врз учеството во моќта. Иако Квебек е француска заедница, Еверет Хјудис наведува: „Извршен и технички јазик на индустријата во нашата заедница е англискиот. Затоа, дополнително раководните личности се Англичани, природно е дека англискиот јазик треба да се филтрира долу меѓу француските работници. Притисокот е повеќе на потчинетите, чиј мајчин јазик е францускиот, отколку на супериорните, чиј јазик е англискиот“.

Во Австроунгарската Империја се зборувало на повеќе јазици. Но Пољациите, Чесите и Унгарците ако сакале да напредуваат, требале да го научат германскиот јазик. Индијците и Африканците во британските колонии кои имале амбиции за напредување морале да го знаат англискиот јазик. Многу од британските управувачи, пак, не го зборувале јазикот на домородците.

2.8. МУЛТИКУЛТУРНО ОПШТЕСТВО

Според Оксфордскиот речник по социологија, мултикултурното општество се карактеризира со културен плурализам. Како идеал, мултикултурализмот го слави постоењето на културна различност (на пример, јазична или религиозна различност) и е спротивен на асимилаторскиот идеал.

САД и Канада се нации на емигранти. Како такви тие претставуваат лаборатории во кои може да се набљудува процесот на **акултурација**. Акултурацијата е процес преку кој групите или поединците кои се во контакт разменуваат и бараат нови културни особини.

Уставот на САД започнува со фразата: „Ние, народот на Соединетите Држави...“ Во САД приоритетна задача било да се спроведе брза акултурација, односно, составните делови

да се спојат во едно. Емигрантите, или барем нивните деца, требало да се откажат од карактеристиките коишто ги разделуваат и да станат вистински Американци, а не Американци со странско потекло. Смеслата на акултурацијата може да се изрази со зборовите *pluribus unum* (еден од многу). Во релативно кратката историја, САД биле вклучени во многу вооружени конфликти. Затоа асимилацијата требало да создаде патриотски граѓани. Социологот Мајкл Новак во седумнаесеттите години тврдел дека стопувањето е безрезервно целосно, меѓутоа во последните две децении имало враќање на етничката свест.

За разлика од САД, Канада по Втората светска војна се залагала за политика на промислен мултикултурализам. Мултикултурализмот значи создавање еден културен мозаик во кој составните делови остануваат видливи и одвоени. Теоретски, групите се во можност да ги задржат своите етнички белези и традиции. Така емигрантите како француските Канаѓани станаа „Канаѓани со странско потекло“.

Канада не можела да го следи моделот на забрзана асимилација, затоа што по војната таму пристигнале огромен број емигранти за релативно краток временски период. Понатаму, врз идејата на мултикултурализам влијаела и зголемената напнатост помеѓу доминантните јазични заедници, англиската и француската.

За да истражи дали етничкото потекло влијае врз економската позиција (класата), Џон Портер направил истражување и напишал книга „Вертикален мозаик“. Во неа наведува дека Канада можеби е мозаик, но деловите кои го сочинуваат мозаикот не се еднакви. Ги проучувал пописите од 1931 до 1961 година и пронашол дека луѓето од британско потекло се премногу застапени во врвот на општеството, според професиите и приходите. Во економската елита, која Портер ја дефинира како поединци кои управуваат со една или повеќе корпорации кои вработуваат најмалку 500 луѓе, доминирале оние со британско потекло. Франкофоните биле застапени со 6,7 %, а етничките групи кои не се од британско или француско потекло речиси и не биле застапени.

Портер открил дека постои поврзаност меѓу етничкото потекло, класата и моќта. Предвидел дека оваа поврзаност и понатаму ќе опстанува, сè додека етничкото разликување високо е вреднувано во канадското општество. Портер тврди

дека културниот плуаризам ѝ одговарал на британската етничка група затоа што ѝ помогнал да остане доминантна. Преку расните и етничките односи се води борба за моќ во општеството. Во судирот меѓу две култури силно влијание имаат разликите во моќта. Доминантната група има капацитет да им ги наметне на другите своите начини на живеење и размислување.

Мултикултурализмот има позитивни, но и негативни последици за припадниците на етничките групи. Оние коишто се социјализирани во склад со вредностите и нормите на етничката заедница успешно функционираат во неа, меѓутоа таквиот поединец е странец во општеството. Во целина, ваквата ситуација може да предизвика општествени и психолошки проблеми. За општествените проблеми на мултикултурализмот ќе ја наведеме студијата за Кантонвил, текстилен град во Квебек, којашто ја направил Еверет Хјуџис.

Кога се појавило прашањето за француски надзорник, одговорите доаѓале во стереотипи, од кои овие се некои од вообичаените: „На французите треба да им се каже што да прават, и затоа не може да им се верува за работи кои бараат иницијатива и соочување со кризи... Тие се толку љубоморни еден на друг што не се потчинуваат на авторитетот на еден од нивните...“

Овие клишеа му станале болно познати на секој кој зборувал за овој проблем во Квебек. Очигледно е дека оние кои имале моќ да назначат надзорник во Кантонвил, мислеле дека етничките разлики се значајни и дека Англичаните се супериорни.

Од помалите етнички заедници, напредувањето на децата во образовниот систем, мајките можат да го доживеат како отфрлање. Децата кои се образуваат на англиски јазик го употребуваат јазикот и во семејството. Кога тие зборуваат меѓусебе на англиски, мајките мислат дека тоа го прават за да не се разбере за што зборуваат.

Живеењето во етнички групи може да има и позитивни последици за некои од членовите, особено за оние со пониско образование. Ако некој има месарница или дуќан, знаењето на англискиот јазик и способноста да се одржуваат односите со другите припадници на етничките групи како соработници или муштерии можат да бидат многу поважни од образованието. Со ова се обезбедувале економски можности кои можеби не им се достапни во поширокото општество.

3. ГРАЃАНСТВЕНОСТ И ГРАЃАНСКИ ПРАВА И ОДГОВОРНОСТИ

3.1. ЧОВЕКОТ КАКО ГРАЃАНИН

„Драги мои чеда, одгледани од мене, на сите ви е познато како Бог во својата промисла ме постави мене да владеам со вас, и како на почетокот најдов упропастена земја и како, со помошта Божја, толку колку што имав сила, не се повлекох, ниту, пак, мир себеси можев да си дадам додека сè не поправив. И со Божја помош ви придодадов и во должина и во широчина, што на сите ви е познато... Затоа, чеда мои мили, не заборавајте го учењето на својот и правоверен закон од мене даден“, Стефан Немања, српски владетел во средниот век.

„...Нема сомневање дека најголемо и најважно право на британскиот граѓанин е дека никакви закони не можат да управуваат со него, со исклучок на оние закони за кои тој, било лично или преку неговите претставници, дал своја согласност. Тоа е основата на британската слобода, а тоа е и темел на британскиот Устав, чија копија е и нашиот (американски) Устав. Без наша согласност, никој нема право да нè оданочува...“, Џозеф Ворен, американски лекар и политичар.

Ако ги споредиме двата текста, ќе забележиме дека се зборува за различни државни облици- монархија и либерална демократија. И во едниот и во другиот државен облик луѓето им се покоруваат на законите. Во монархиите зад законот стои волјата на монархот (царот, кралот). Монарсите тврделе дека само тие имаат легитимно право да одлучуваат за државните работи. Како најкарактеристична во тој поглед, ќе ја земеме изјавата која му се припишува на Луј XV, кралот на Франција од 18 век: „Суверена моќ постои единствено во мојата личност. Законодавната моќ неподложна на другите и неделива со другите ми припаѓа мене, а правото и интересот на нацијата нужно се еднакви со моите и лежат единствено во моите раце“. И во либералните демократии луѓето им се покоруваат на државните закони, но тие, лично или преку своите избрани претставници во собранието, дале согласност за тие закони. Луѓето што ја слушаат власта и немаат влијание врз

нејзините одлуки се поданици, додека луѓето кои учествуваат во власта се граѓани.

Идејата за граѓаните како лица со еднакви политички права била практикувана во градот-држава Атина во 5 век пред Христа. Во древна Грција, да се биде граѓанин, значи да се учествува во јавните работи.

Граѓанството го сочинувале атинските мажи постари од дваесет години. Жените немале никакви политички права. Во управувањето не можеле да учествуваат ниту доселениците. Најбројна група која била исклучена од граѓанството биле робовите. Се проценува дека односот помеѓу робовите и слободните граѓани во Атина се движел во однос 3:2. Одлуките се донесувале на собрание. Учеството во собранието било непосредно. Собранието се состанувало повеќе од 40 пати годишно. За да може успешно да работи, во собранието морало да учествуваат 6000 граѓани. Се одлучувало за законските рамки на јавниот ред, финансиите, проценки за дејствување на војската и морнарицата, склучување сојузи, објавување војна и склучување мир. Се настојувало одлуките да бидат едногласни. Кандидатите за јавни служби се избирале на повеќе начини: непосреден избор, со ждребање или со ротација. Никој не можел да биде два пати на иста служба. Исклучок претставувале местата поврзани со војската. Оние кои добиле јавна служба примале плата. Грчкиот поим за граѓанство (да му се припаѓа на граѓанството, значи да се учествува во јавните работи) е единствен во политичката историја. Нема претходници ниту наследници. Англиската револуција (1640-1688), американската Декларација за независност (1776) и Француската револуција (1789) ја најавиле новата ера на политичко размислување. Средиштен проблем на политичко размислување е како да се заштитат оние со кои се владее од секакви видови угнетување, посебно од насилството на државата (власта).

Проблемот за односот меѓу поединецот и државата го поставува прашањето за правилен облик на владеење. За да одговори на ова прашање, англискиот политички мислител Томас Хобс (1588-1679) се послужил со еден мисловен експеримент.

Хобс замислил една ситуација во која поединците се наоѓаат во природна состојба- состојба без заедничка власт или држава која ги спроведува законите и го ограничува

однесувањето на поединците. Оваа состојба Хобс ја опишува како војна на сите против сите. Во природната состојба доаѓа до израз општата склоност на севкупното човештво, вечната и неуморна страст за сè поголема моќ, која престанува дури со смртта. Мислата дека човечките суштества заемно ќе се почитуваат и ќе си веруваат едни на други му изгледала многу далечна. Во таа природна состојба поединецот открива дека животот му е осамен, беден, одвратен, брутален и краток. За да се избегне злото и ризикот од прерана смрт, потребно било да се почитуваат определени природни правила и закони. За тие закони Хобс велел дека се сфатливи и за оние со најмали способности. „Не прави им го на другите она што не сакаш да ти го направат тебе“. Клучниот проблем кој го поставува Хобс гласи: под кои услови поединците ќе си веруваат едни на други ако го уживаат природното право да прават што сакаат и против кого сакаат. Тоа ќе го направат ако се откажат од своите права и ако му ги пренесат на некој авторитет кој ќе ги принуди да се придржуваат на своите ветувања. Со пренесувањето на правото на управување на некој друг (монархот) се одвојуваат приватната и јавната сфера: општеството и државата.

Со појавата на либерално-демократските држави се менува и односот човек-држава. Поединецот добива одредени права и слободи, кои државата не само што ги пропишува туку и ги гарантира и ги заштитува. Човекот станува граѓанин. Уживањето на правата ја прави единката граѓанин, а општеството кое ги овозможува и ги развива правата е граѓанско општество.

Статусот кој го уживаат лицата кои се полноправни членови на одредено општество се дефинира како граѓанственост. Граѓанственоста значи еднквоправност на сите. Нјапознат концепт за граѓанственоста изложил англискиот социолог професор Томас Маршал.

Граѓанственоста има три компоненти:

- лични права;
- политички права;
- социјални права.

Личните граѓански права се неопходни за индивидуалната слобода и се заштитени од судовите. Политичката граѓанственост го обезбедува правото да се учествува во

извршувањето на политичката моќ во заедницата по пат на гласање или преку вршење политичка функција.

Социјалната граѓанственост содржи право на соодветен животен стандард. Ова право се остварува со социјално-заштитните и образовните системи на модерните општества.

Во различните општества се сретнуваат многу различни остварувања на граѓанственоста, како што се активната и пасивната граѓанственост. Активната граѓанственост се изборила за правата преку општествени борби. Пасивната граѓанственост се потпира на правата добиени озгора-од државата.

3.2. ПОТЕКЛО И РАЗВОЈ НА ИДЕЈАТА ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Кога Епаминонда ги населувал хелотите (робовите) во Месенија, а Спарта настојувала да му се спротивстави (366 година пр.н.е.), Алкидамант (хеленски филозоф) во Месенската беседа застанал во нивна одбрана повикувајќи се на природното право. Од таа беседа е зачувана оваа знаменита револуционерна реченица: „Слободни сите ги пуштил Бог, никого природата не го направила роб“. Со оваа реченица тој ги зема во заштита човековото достоинство и човековата слобода како природни права, и во голема мера го унапредува развитокот на етичкото сознание. Кога ќе ги прогласува правата на човекот и граѓанинот, овие мисли ќе ги прифати француското Народно собрание и во членот 1 ќе наведе: „Луѓето се раѓаат и остануваат слободни и еднакви во своите права“. Алкидамантовата побуна против ропството, врз кое хеленскиот граѓанин го темелел сиот свој политички и економски живот (благосостојба), потекнува од софистичкото учење за природното право. Според природното право, на кое се повикувале софистите, господарството е противприродно, бидејќи само според позитивните (пропишани) закони некој би бил роб, а некој слободен, а од природата не би постоела никаква разлика меѓу нив. И затоа власта на господарот над робовите не би била праведна, туку се темели врз насилство. Во унапредувањето на социјалната мисла која им давала еднаков закон и еднакво право на сите луѓе, независно од историско-националните разлики, голем

придонес дала стоичката филозофска школа, почнувајќи од третиот век пред нашата ера. Ја основал учителот по филозофија Зенон, а името стоичка го добила по местото Стоа, каде што се собирале неговите ученици. Целта на човековиот живот е развивањето на специфичната особина на човековото битие-умот. Егоизмот како упатеност на човекот кон сопственото јас и необрнување внимание дали останатите членови на заедницата ќе имаат корист или штета од тоа, навистина е една од основните црти на човековата природа. Но, наклонетоста кон себе, која произлегува од егоизмот, има и друга страна. Би било противречно ако природата би сакала раѓање, а не би се грижела за одржување на она што ќе се роди. Умот на човекот му кажува дека е зависен од другите. Затоа сме создадени од природата за заеднички живот, за здружување, за создавање држава. Наклонетоста на човекот кон себе и кон своето потомство се проширува и на другите припадници, на роднините, пријателите, сонародниците, за најпосле да го опфати целото човештво. Ератостен, кој им пристапил на стоичарите во Атина, силно се свртел против луѓето кои го поделиле човечкиот род на Хелени и Варвари, и кои му советуваа на Александар да постапува со Хелените како со пријатели, а со Врварите како со непријатели. Но, Александар не водел сметка за тој совет, туку одликувал многу способни луѓе, без оглед на нивната народност, и им укажувал добротворство.

Во третирањето на луѓето како припадници на еден човечки род, неодминлива е верата на Исус. Тој го бара решението на односите меѓу луѓето во љубовта, а начелото на љубов го поставува универзално. Љубовта кон блискиот не се ограничува само на роднините туку се проширува на секој човек.

Римјаните биле првите кои составиле закони за да ги решат проблемите на растечките градови-држави. Во 5 век пр.н.е., по повторното барање на плебејците за ограничување на моќта на патрициските магистрати, изработено е првото римско законодавство, познато како 12-те таблици. Многу плебејци биле мали и сиромашни луѓе, честопати многу задолжени кај патрициите. Магистратите кои го надгледувале извршувањето на обврските на должниците биле членови на истата класа како и кредиторите. Тие можеле да

ги одведат во ропство или во смрт должникот и неговото семејство.

Затоа било природно плебејците да побараат јасно да се утврдат границите до кои можат да одат кредиторите, а магистратите да не им дозволат да ги засилуваат нивните барања.

На 24 август 410 година од н.е., Визиготите предводени од Аларих го зазеле и го опљачкале Рим; откако робовите им ги отвориле вратите. По пропаѓањето на Римската Империја, северните племиња ја донеле со себе нивната традиција на крвни раздори, меѓуплеменски кавги, при што оштетената страна или неговиот роднина би побарале одмазда со понатамошни убивања или преку заплenuвање стока. Во деновите на најголемото безаконие, католичката црква станала рамноправен партнер во расправањето со антиопштественото однесување. Делата како убиство, силување или кражба биле третирали како гревови. Грешниците биле екскомуницирани, односно отфрлени од заедницата. Разгледувањето на овие денови на безаконие овозможува полесно да се разбере подемот на феудализмот. Луѓето биле подготвени да ја разменат слободата за да ја добијат заштитата од некој силен земјосопственик кој би можел да собере воена група. Така моќните поединци ги заштитувале луѓето едни од други. Потоа се појавил проблемот како да се заштитат поединците од власта. Првиот договор со кој се заштитуваат индивидуите од самоволието на кралското владеење е МАГНА КАРТА (Голема повелба). Кога англиските кралеви ја зацврстиле својата власт, тие ја искористиле власта за да наметнат разновидни даноци. Од зголемените даноци посебно биле погодени бароните. Земјосопствениците кои сакале да ја избегнат воената служба требало да платат данок. Но, данок продолжиле да плаќаат и кога немало војна.

Овие несогласувања достигнале врв за време на владеењето на кралот Џон. Еден теолог ги формулирал барањата на побунетите барони, и во 1215 година кралот Џон бил присилен да го потпише договорот со кој се уредувале односите меѓу кралот и бароните. Бароните успеале да добијат разновидни права од кралот.

Магна карта гарантирала дека „ниту еден слободен човек нема да биде уапсен и затворен, или уапсен, или лишен

од заштитата на законот, или прогонет...ако не е законски осуден“. Оваа заштита во почетокот не се однесувала на зависното земјоделско население. Меѓутоа, како што закрепостените селани се здобивале со слобода, гаранциите од договорот се проширувале и на нив. Договорот ја ограничил апсолутната кралска власт и објавил дека и власта на кралот треба да биде предмет на законот. Неколку стотици години благородништвото, и подоцна и парламентот се бореле со англиските монарси за ограничување на нивната власт. Во XVII век избувнал судир помеѓу кралот Чарлс I и парламентот. Кралот го свикувал парламентот само кога требало да се воведат некој нов данок, а потоа го распуштал.

Затоа избувнал судир. Парламентот формирал своја војска, која ја предводел Кромвел. Тој на двапати ја поразил кралската војска, по што кралот бил погубен. Англија станала парламентарна монархија. Парламентот по својата власт бил над кралот, и тој донесувал и укинувал закони. Даноци можеле да се собираат само со одобрување од парламентот. Тој, исто така, одредувал колку пари ќе троши кралот.

Еден век подоцна, примерот на Англија почнала да го следи Франција. На 26 август 1789 година Народното собрание ја донело Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот. Во неа стои: „Луѓето се раѓаат и остануваат слободни и еднакви во своите права“.

Државата морала да ги гарантира неотуѓивите права на човекот и граѓанинот, и тоа:

- слобода на мислење;
- слобода на вероисповед;
- заштита од самоволно притворање и наметнување порази;
- правото на сопственост;
- правото на глас условено од поседување имот.

3.3. ДЕМОКРАТИЈАТА И ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Томас Џеферсон ја определил демократијата како „власт на народот, од народот и за народот“. Вака формулираната демократија содржи две димензии:

- а) процедурална димензија;
- б) суштествена димензија.

Процедуралната димензија на демократијата ни кажува дека власта е избрана од народот на фер и отворени избори-власт од народот.

Суштествената димензија на демократијата прашува дали власта избрана од народот се грижи за неговата волја и интереси, дали е власт за народот. Во суштествено демократскиот систем, богатствата, услугите и реалните можности се остваруваат демократски, односно од масите врз рамноправна основа.

Ваквото разгледување на демократијата е потребно за да се споредат, наводно, демократските процедури со нивните суштествени резултати. За многу влади од Централна и Јужна Америка и од поранешните комунистички држави, стигнуваат поплаки дека ги штитат интересите на едно тесно малцинство.

Иако една влада е избрана според демократска процедура, таа може да ги повредува човековите права. Демократијата одговара на прашањето кој треба да владее. Владата избрана со волја на мнозинството, сака да им направи некои многу гадни работи на своите сограѓани, особено на оние што ги гледаат како инфериорни или опасно различни. На пример, расната дискриминација беше популарна во повеќето процедурални демократии, како што се Соединетите Американски Држави.

По воспоставувањето на граѓанска власт во Уругвај, под притисок на војската беше донесен Закон (1986 година) кој ја заштитуваше армијата од обвинување за злодела сторени додека таа владеела со земјата. Поради реакциите на јавноста Законот за амнестија отиде на референдум. И покрај обилните дождови на одржувањето на референдумот, гласаа повеќе од 80% од гласачите. Педесет и три проценти гласаа да остане амнестијата, а четириесет и еден процент гласаа да се поништи истата. Така демократското мнозинство одлучило да не се казнат злосторниците.

„Луѓето се неспособни да го заборават она што не можат да го казнат“. Овие зборови на Хана Арент (функционер на ОН) го изразуваат централниот проблем со амнестиите наметнати од војската. Помилувањето е чин на добродетелство и сочувство. Казната е чин на правда и спречувач на неправдата. Новите граѓански режими честопати се неспособни да казнат затоа што виновниците држат значителна политичка моќ. Помилувања добиени на таков начин, од морален аспект се длабоко погрешни.

Ако демократијата е одговор на прашањето кој треба да владее, човековите права ги потсетуваат владите како треба да владеат.

Можните конфликти меѓу човековите права и демократијата се разрешени во рамките на политичкиот систем којшто се нарекува либерална демократска социјална држава.

Овој тип државна заедница е бараниот модел за остварување на човековите права изнесени во Универзалната декларација.

Либерален е затоа што државата ја разбира како институција којашто ќе ги создаде потребните услови за реализирање на правата на своите граѓани. Тој е демократски затоа што владата е избрана од граѓаните. Тој претставува социјална држава затоа што економските и социјалните права се многу пошироки од правото на сопственост. Социјалната држава мора да гарантира минимум богатства, цели и можности на секој поединец.

3.4. МЕЃУНАРОДНА ДИМЕНЗИЈА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

Пред Втората светска војна за повредувањето на човековите права не се дискутираше во меѓународната политика, иако повеќето држави систематски ги повредуваа. Соединетите Американски Држави спроведуваа расна дискриминација; Советскиот Сојуз беше тоталитарна полициска држава; Британија, Франција, Холандија, Португалија, Белгија, САД и Шпанија имаа свои колонии во Африка, Азија и на Карипските Острови.

Во повеќето централни и јужноамерикански држави се менуваа воените диктатури и граѓанските олигархии.

Дури и геноцидните масакри, каков што беше турскиот колеж на Ерменците (наведува Донели) за време на Првата светска војна, не беа сметани за легитимен предмет за меѓународна акција. Иако мошне ретко интервенираа за да ги заштитат странските државјани од својата сопствена влада, европските големи сили и САД во XIX и во раниот XX век понекогаш интервенираа и во Отоманската Империја и во Кинеската Империја за да ги спасат своите државјани или да ги заштитат специјалните права и привилегии на Европејците и Американците.

Непосреден повод кој ги направи човековите права предмет на светската политика беше холокаустот, систематското убивање на милиони невини цивили од страна на Германците за време на Втората светска војна. Како што истакнува Џек Донели во својата книга „Меѓународни човекови права“, пред војната многу малку беше направено да им се помогне на Евреите кои се обидуваа да избегаат од Германија и од околните земји. Фактички, на оние кои успеаа да избегаат не им беше дадено засолниште од страна на сојузничките влади, вклучително и САД. За време на војната не беше направен никаков напор да се попречи функционирањето на логорите на смртта. На пример, сојузниците дури не ги ни бомбардираа железничките линии што ги носеа стотиците илјади луѓе на колеж во Аушвиц. Светот гледаше, или, поточно, замижуваше пред масакрот на шест милиони Евреи и на половина милион Роми, како и пред смртта на десетици илјади комунисти, социјалдемократи, хомосексуалци, црковни активисти и сите обични и чесни луѓе кои одбиле да бидат соученици во новата политика и технологија на варварството.

Дури откако заврши војната сојузничките лидери и граѓаните беа подготвени да почнат да му се спротивставуваат на овој хорор. Во Нирнберг (1945-1946 год.) им се судеше на водечките нацисти за сторени воени злосторства. Тие беа обвинети за злосторства против човештвото. Со судењата во Нирнберг, за прв пат човековите права беа разгледувани од меѓународното право.

На 10 декември 1948 година Генералното собрание на Организацијата на обединетите нации ја усвои Универзалната декларација за човекови права. Човековите права се универзални затоа што поединецот ги има само затоа што е

човек. Нив ги имаат сите човечки суштества, независно од правата и должностите кои поединците можат или не можат да ги имаат како граѓани, како припадници на националната држава. Сите човечки суштества ги имаат истите човекови права, но не сите луѓе ги уживаат сите свои човекови права. Со меѓународните човекови права се заштитува човековото достоинство.

„Да се охрабри почитувањето на човековите права и фундаменталните слободи за сите“ е наведено како една од главните цели на Обединетите нации (ОН).

По усвојувањето на Декларацијата, ентузијазмот за меѓународните човекови права спласна со појавувањето на студената војна. Човечките права почнаа да се користат како средства за идеолошка и геополитичка борба меѓу Соединетите Американски Држави и Советскиот Сојуз. Во доцните педесетти години, Комисијата за човекови права, која ја контролираше САД, опширно расправаше за слободата на информирањето, затоа што Советите постојано го повредуваа ова право. Но ги игнорираа дискриминацијата и невработеноста на капиталистичкиот Запад.

Бидејќи Универзалната декларација на човековите права е резолуција на Генералното собрание на ОН, а не договор, таа самата по себе не обврзува законски. Затоа во 1966 година беа завршени договорите за човекови права:

1. Меѓународен договор за економски, социјални и културни права

2. Меѓународен договор за граѓански и политички права

Универзалната декларација заедно со Договорите, заеднички се нарекуваат **меѓународни акти за човекови права**. Меѓународните акти за човекови права претставуваат стандарди на однесување кон кои треба да се стремат сите држави. Постоенето на меѓународни норми само по себе не им дава овластување на Обединетите нации да истражуваат како државите ги спроведуваат или не ги спроведуваат. Преку Универзалната декларација и Договорите, државите се согласија да ги следат стандардите за меѓународни човекови права. Но тие не ги овластија Обединетите нации да истражуваат дали државите се придржуваат кон овие стандарди. Во 1976 година договорите беа ратификувани (прифатени) од тринаесет и пет земји. Овие земји преземаа обврска за нивно спроведување. Тогаш беше создаден Комитетот за човекови права, чиешто задолжение беше да ја надгледува имплементацијата (спроведувањето) на

Меѓународниот договор за граѓански и политички права. Во седумдесеттите години Соединетите Американски Држави во надворешната политика ја вградија заштитата на човековите права. Помошта којашто им ја пружи на некои земји ја условува со почитување на граѓанските и политичките права. Во седумдесеттите години се зголеми бројот, но и активностите на невладините организации за човекови права. Овие групи дејствуваа како адвокати на жртвите на повреди на човековите права. Најпозната таква организација е АМНЕСТИ ИНТЕРНАЦИОНАЛ(АИ).

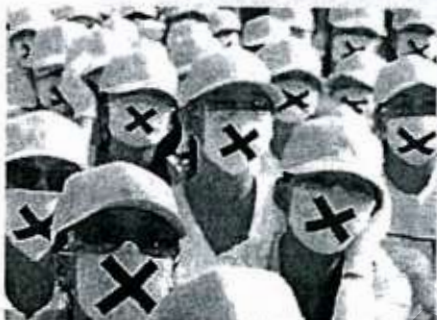
3.5. ЛИЧНИ И ПОЛИТИЧКИ ПРАВА И СЛОБОДИ

Секој поединец ѝ припаѓа на некоја држава и има права и должности кон државата. Потоа тој има права и должности како член на семејството, како работник, како припадник на јавна или приватна организација или на здружение. Кога се зборува за човекови права, се мисли на специјален тип права. Тие во својата основа се морални права кои поединецот треба да ги ужива затоа што е човек. Разумот и чувствата, како дистинктивни белези на луѓето, ги прават луѓето еднакви. Тие ги проценуваат своите можности, ја споредуваат својата положба, се гордеат со неа или патат. Затоа, уживањето на човековите права треба на секој поединец да му овозможи живот достоинствен на човечко суштество.

Поради разликите кои постојат меѓу нив, човековите права се класифицираат на:

- лични граѓански права;
- политички права;
- економски, социјални и културни права.

Личните граѓански права се неопходни за остварување индивидуална слобода. Тука спаѓаат законските права, како што се правото да се биде сметан за невин сè додека не се докаже вината, задолжителен процес, фер и јавни сослушувања пред независен суд, заштита од произволно апсење, притвор или егзил. Со овие права граѓаните се заштитуваат од самоволието на власта. Тука спаѓаат правото на живот, сопственост, заштита од ропство, мачење и други нечовечки дејства.

Потоа заштита од расна, сексуална и други форми на дискриминација.

Во лични права спаѓа и слободата да се избере и да се дејствува според сопствените идеи за добар живот, како и слобода на совест, говор, религија, на приватност.

Политичките права обезбедуваат учество во политичката моќ во заедницата по пат на гласање. Покрај општото право на глас, тука спаѓаат слободата на говорот, печатот, на собирање и здружување.

Некои критичари на човековите права, граѓанските и политичките права ги сметаат за вистински права, а социјалните и економските за помалку важни. Во прилог ги наведуваат следните аргументи:

- Граѓанските и политичките права се практични, односно, не постои особена тешкотија да се претворат во позитивни права или законски права коишто би се применувале. Тие наведуваат дека социјалните и економските права, како, на пример, соодветна здравствена заштита или социјални услуги (домување), работа, сосема е невозможно да се реализираат. Од другата страна, пак, им одговараат дека никој не бара здравствена заштита и социјални услуги како во земјите од Западна Европа, тоа ниво не е постигнато ниту во САД, туку дека сите земји можат да постигнат некое подобрување.

Познато е дека само граѓанските и политичките права се загарантирани со Уставот на САД.

Постои силна тенденција економските и социјалните права да се сметаат како помалку важни.

На пример, бездомништвото и немањето пристап до медицинска нега ретко се претставуваат како проблем на човековите права.

Некои велат дека САД ги омаловажуваат социјалните и економските права затоа што на тој план бележат слаб успех.

-Вториот аргумент во прилог на тврдењето дека граѓаните и политичките права се поважни, се однесува на правењето квалитативни разлики меѓу нив. Граѓанските и политичките права се негативни, а економските, социјалните права се позитивни. За да бидат реализирани, негативните права бараат самовоздржување од страна на другите. На пример, правото на недискриминација ќе се заштити ако другите се воздржат од дискриминирање. Позитивните права, пак, бараат од другите активна поддршка, на пример:

едно црно дете во САД има двојно повеќе шанси да умре отколку едно бело дете. За да не се случи тоа, државата треба да земе од тие кои имаат премногу за да ги поткрепи тие кои немаат доволно. Оние кои не сакаат да го одврзат кесето, исто така, можат да се повикаат на нивното граѓанско право, на правото на слободно располагање со заработувачката.

Во осумдесеттите години на дваесеттиот век преовладуваше сфаќањето дека постојат „три свети“ на човекови права. Западниот свет ги потенцира граѓанските и политичките права и правото на приватна сопственост. Социјалистичкиот пристап на „вториот свет“ ги потенцира економските и социјалните права. Пристапот на „третиот свет“ ги смета за приоритетни самоопределувањето и економскиот развој.

Социјалистичките власти ги третираа граѓанските и политичките права, како што се еднаквост пред законот, слобода на говорот и правото на глас, како буржоаски луксуз. Настаните во 1989 година покажаа дека граѓаните на поранешниот советски блок штотугу добија можност бараа граѓански и политички права. Со прифаќањето на повеќепартискиот систем покажаа дека граѓанските и политичките права ги сметаат како суштествени за еден достоинствен живот.

Очајната состојба на стопанството во земјите кои му припаѓаа на комунистичкиот блок наведува на заклучок дека жртвувањето на граѓанските и политичките права, веројатно, не ја олесни долгорочната реализација на економски и социјални права.

Ако со граѓанските и политичките права се цивилизира демократијата, со економските и социјалните права се цивилизира пазарната конкуренција која произведува општествени нееднаквости во служба на зголемување на печалбата. Со економските и социјалните права како белези на социјалната држава се ублажуваат последиците од пазарната економија. Дури и Американците, кои се поголеми индивидуалисти од повеќето Европејци, ја сметаат својата социјална држава за основен дел од американскиот политички идеал. На пример, работодавците и вработените се оданочуваат заедно. Повеќе од една седмина од приходот на вработениот се одвојува за старосни пензии за сите. Овие старосни пензии за сите се обврска на социјалната држава.

3.6. СОЦИЈАЛНИ, ЕКОНОМСКИ И КУЛТУРНИ ПРАВА И СЛОБОДИ

Многу американски и британски конзервативци нагласуваат дека економските, социјалните и културните права не се вистински човекови права. Таквите критичари сметаат дека економските, социјалните и културните права, како што се правата на храна, здравствената заштита, живеалиште, работа, социјално осигурување, образование, како и правото на платен одмор се помалку важни од граѓанските и политичките права, како што се правото на еднаква заштита од законот, слободата на говорот и правото на глас. Произлегува дека правото на малолетните престапници: затворската казна да не ја издржуваат заедно со возрасните криминалци, е поважно од 64-часовните работни седмици или 52 седмици во годината во фабриките од 19 век или во некои работилници од 20 век. Како што наведува **Џек Донели**, во секоја земја во светот многу помалку луѓе страдале од служење затворска казна како малолетни заедно со возрасните криминалци, отколку од скратувањето на одморот и слободното време.

Како аргумент против економските и социјалните права, се истакнува практичноста. Се смета дека не постои поголема потешкотија во вградувањето на граѓанските и политичките права во националните законодавства, додека во повеќето земји сосема е невозможно да се реализираат повеќето економски и социјални права.

Граѓанските и политичките права не можат да се третираат поразлично од економските и социјалните, бидејќи и со едните и со другите се постигнуваат исти вредности. На пример, граѓанското и политичкото право на живот и економското и социјалното право на храна можат да се сфатат како различни начини да се заштити истата вредност, поединецот да биде признаен како личност. Или, пак, правото на сопственост да се третира како граѓанско или политичко, а правото на работа како економско. И правото на сопственост и правото на работа се економски права, бидејќи му овозможуваат на поединецот учество во економскиот живот на општеството и обезбедуваат лична економска сигурност.

За важноста на економските и социјалните права и културните права ќе го добиеме одговорот ако го поставиме

прашањето: како би изгледал животот само со граѓански политички права. Без минимум социјални и економски гаранции, достоинствен живот е невозможен во модерните општества со пазарни стопанства. Пазарите бараат економска ефикасност. Економската ефикасност бара да се максимира производството на стоки и услуги со дадено количество ресурси (определен број вработени и износ на плати). Слободните пазари неодминливо произведуваат големи економски нееднаквости. Конкуренцијата на пазарите може да произведе севкупно повеќе, но не произведува нужно повеќе за сите вкупно. Социјалната држава ги обврзува општествените групи кои извлекуваат корист од пазарното стопанство да се грижат за поединците на кои пазарите не им се корист или им наштетуваат.

Врз обликувањето на мислењето на конзервативната десница влијание оствариле трудовите на авторите **Роберт Нозик и Фридрих Хаек**.

Според Нозик, природно право на поединецот е слободно да ги остварува сопствените цели сè додека правата на еден поединец не ги загрозува правата на другите. Правото на остварување на сопствените цели е тесно поврзано со правото на сопственост и акумулирање на средствата. Бидејќи поединците најдобро знаат што сакаат, државата сè помалку треба да се меша во нивните животи. Ако државата со утврдувањето на најниската плата, работниот ден, платен годишен одмор, здравствено осигурување на сите, старосни пензии и обезбедување во случај на невработеност им зема на оние коишто имаат повеќе за да им се даде на оние што имаат помалку, со тоа ги присилува едните да им дадат на другите. Значи државата со прераспределувањето на богатството го загрозува природното право на поединецот слободно да располага со резултатите од својата работа. Па, каква е тогаш исправната улога на либерално-демократската држава? Според мислењето на Нозик, се чини дека таа би требало да биде само агенција за заштита од насилство, кражба, измама и кршење на договорите, наведува **Дејвид Хелд**.

И Хаек го смета државното управување со економијата и распределувањето на богатството за присилно владеење. Според него, поединците се слободни ако државата не го попречува нивното право да ги развиваат сопствените погледи и вкусови, да ги следат сопствените цели и да ги остваруваат своите лични способности и таленти.

Ако државата преку своето законодавство настојува да ја промени материјалната положба на поединечни луѓе или да спроведе дистрибутивна (да расподели) или општествена правда, тогаш таа се меша во правото на луѓето сами да ги определуваат своите цели.

Ако му се остави само на пазарот (конкуренцијата) да ги реши темелните проблеми на создавање и распределување на богатството, тогаш мораат да се признаат и последиците: големи нееднаквости во општеството и помеѓу нациите-држави и раѓање на нова меѓународна поделба на трудот, во која компаниите ќе го селат производството во земјите со евтини сировини и евтина работна сила. Со признавањето на нееднаквоста се загрозува самото признавање на слободата како слобода на развoтoк на сопствените вкусови, погледи, способности и цели. Како ќе ги остваруваат поединците овие белези на слободата ако немаат можности?

„Сопственоста и економската активност организирана во хиерархиски управуваните претпријатија придонесуваат за создавање големи разлики меѓу граѓаните, во имотот, приходите, статусот, стручноста, информираноста и пропагандата во пристапот до политичките водства, а, просечно гледано, и во предвидливото траење на животниот век, не само за зрелите и полнолетни туку и за неродените, малите бебиња и децата. Разликите како овие повратно создаваат значителни нееднаквости меѓу граѓаните во поглед на нивните способности и можности да учествуваат политички рамноправно во управувањето на државата“, Роберт Дал.

3.7. ПРАВАТА, СЛОБОДИТЕ И ОПШТЕСТВЕНИОТ РАЗВОЈ

Барањето на социјална правда и човеково достоинство претставено во правата кои ги имаат подеднакво сите граѓани, најпрво се појавило во современиот Запад. Сфаќањето дека со уживањето на човековите права му се овозможува на секој поединец да ги равие своите потенцијали е резултат на структурните промени што почнале да се случуваат кон крајот на раните средновековни стадиуми. Овие промени се засиле во 18 и 19 век со ширењето на нов

начин на производство-индустриско стоквно производство. Тоа производство создава нова посложена поделба на трудот која ќе ја промени класната структура на општеството. Се појавува нова класа-буржоазија, која подоцна ќе доминира во општеството. Се создаде ново и мобилно општество во кое беше потполно непредвидливо влегувањето и излегувањето од буржоаската класа. Буржоазијата не можеше да ги брани стекнатите привилегии на стар начин-преку наследување на правата со раѓањето, карактеристични за феудалното сталешко општество. За да може да го ужива правото на живот, слобода и сопственост, новата елита побара тие права да бидат гарантирани за сите. Во Декларацијата за правата на човекот и граѓанинот (1789 год.), француските патриоти побараа политичка и економска слобода од тиранските режими за сите луѓе во нациите и надвор од нив.

Иако барањето за човекови права се појави како тактика на буржоазијата за заштита на сопствените класни интереси, денес индивидуалните човекови права се јавуваат не само како морални идеали туку како нужни за постигнување на човековото достоинство. Иако зад идејата на еднаквите права на секој поединец, историски гледано, се затскриваат групни права, сепак човековите права се појавуваат како барања на секој поединец против државата. Барањата за човекови права го поставуваат прашањето за односот на новата модерна индивидуа и новата модерна држава.

Томас Хобс тврдеше дека единките ќе бараат од државата да ги заштити од меѓусебна војна. Потребата за безбедноста на животот е толку суштинска што единките ќе изберат да му дадат апсолутна власт на владетелот во замена за ефективна заштита.

Џон Лок, како современик на раѓањето на буржоазијата во Англија, го развива либералниот концепт за човековите права. Тој предложил кон правото на безбедност (живот) да се додадат и правата на политичка слобода и приватна сопственост. Државата го оправдува (легитимира) своето постоење само дотогаш додека ги обезбедува тие индивидуални права. Неговите погледи за индивидуалните права влијаеле врз американскиот револуционер Томас Џеферсон. Францускиот револуционер Максимилијан

Робеспјер ја повикува Франција да ја брани славата на сите слободни народи, да се бори против теророт на угнетувачите, „нека ги штити угнетените, нека стане украс на светот...тоа е нашата амбиција, тоа е нашата цел“.

Наполеон повел војни за универзална примена на човековите права, за уривањето на апсолутистичките режими со намера да создаде обединета Европа. Но, наместо да ги прошири политичките и сопственичките права секаде во Европа, неговиот потфат завршил служејќи им на интересите на француската буржоазија осојузена со покојничката аристократија.

Идејата за државата како средство за унапредување на универзалните права во 19 век создаде конфликтни толкувања околу тоа кои основни права треба да бидат обезбедени од државата. Во земјите како Италија и Германија, каде што народите од иста национална припадност беа или политички раздвоени или под туѓа власт, либералните националисти тврдеа дека правата на културно и национално самоопределување се најосновните права.

Според германскиот филозоф **Јохан Фихте**, љубовта кон татковината е повисока цел отколку сопственоста, личната слобода, како и животот и благосостојбата на сите поединци. Љубовта кон татковината значеше создавање обединета и моќна Германија.

Социјалистите во Европа создадоа ново движење за обезбедување на универзалните права. Тие нагласуваа дека со концентрирањето на богатството кај сè помалку луѓе и со зголемена леснотија со која капиталот ги минува државните граници, либералната држава и пазарната економија не можат да ги штитат универзалните права застапувани од Француската револуција. Неограничената потрага по сопственички права, тврдеа тие, главно ќе значи придобивка за оние што и онака имаат почетна предност. Со оглед на непропорционалното големо влијание на богатите, тие тврдеа дека парламентарните држави, кои би требало да ги штитат индивидуалните слободи, всушност, станале инструменти за владеење на капиталистичката класа.

Поради тоа, тие ги прифатија правата што не се обезбедени од капитализмот: здравствена заштита и образование, намалување на работниот ден, укинување на ропството, еманципација на жената, забрана на детски труд

и воспоставување универзално избирачко право (вклучувајќи го и правото на глас на жените).

По Втората светска војна продолжи судирот помеѓу либералната и социјалистичка визија за правата, дополнета со визиите на Третиот свет. САД настојуваат да го забрзаат ослободувањето од колонијалната власт на земјите во Азија и Африка. САД настојувале да ги интегрираат новонастанатите држави во светскиот пазарен систем преку воспоставување демократски политички структури. Претседателот на САД Френклин Рузвелт ќе изјави: „Ако сакаме да постигнеме стабилен мир, мораме да го вклучиме развојот на заостанатите земји... Не можам да верувам дека можеме да водиме војна против фашистичкото ропство, а истовремено да не се трудиме да ги ослободиме сите луѓе на Земјата од нападната колонијална политика“.

На либералната интернационалистичка пазарна визија ѝ попречија застапниците на светскиот социјализам. Социјалистичкиот модел исто така беше привлечен за лидерите од Третиот свет поради раширената сиромаштија и поради стравот дека либералните развојни шеми се само нова маска за продолжена доминација на западните господари.

САД набрзо ги отфрлија сите елементи на либералниот интернационализам кои не беа поврзани со моќта на државата и со интересите на приватниот капитал. **Џорџ Кенан**, кој беше на челото на одделот за планирање на политиката на Стејт департментот во 1948 година, во еден таен документ наведува: „Треба да престанеме да говориме за површните и нереални цели како што се човековите права... ќе мораме да дејствуваме во концепти на директна сила“.

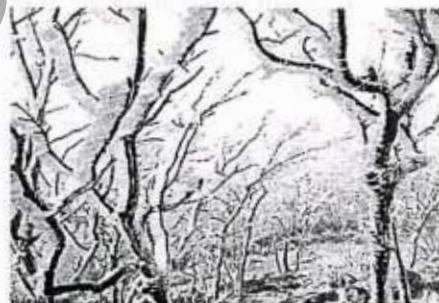
Мишеллин Ишеј во својата книга „Човекови права од Библијата до денес“ за биполарниот натпревар меѓу САД и Советскиот сојуз ќе напише: „Биполарниот натпревар не го воде еднакви страни. Елитите на САД изедначувајќи го националниот интерес со глобалното ширење на капитализмот, беа во можност да основаат незадржлив сојуз помеѓу државата и приватната моќ. Сепак, како што таа комбинација ги надвладување џебовите на отпор во Третиот свет, а конечно и самиот Советски Сојуз, сè појасно беше дека победата на Западот не им припаѓаше ниту на универзалните принципи на либералните човекови права ниту на САД, туку на глобалната пазарна економија“.

3.8. ЧОВЕКОВИ ПРАВА КАКО ПРАКТИКА

Организацијата на Обединетите нации не претставува светска влада, таа е меѓувладина организација, клуб чии членови се суверени држави. Малку одлуки на Обединетите нации создаваат обврзувачки меѓународни правни обврски. Уште помалку можат да бидат ефективно спроведени. Главни носители на обврските во врска со меѓународните човекови права, а и главни повредувачи на човековите права се суверените држави кои се членки на ОН. Затоа, не е многу веројатно дека тие ќе ѝ одобрат на Организацијата голема моќ на спроведување.

Врвно меѓународно тело, установено да ги испитува повредите на човековите права насекаде во светот, е Комисијата за човековите права при ОН. Во текот на првите 20 години од нејзиното создавање таа не преземаше активности во врска со надзорот и спроведувањето на човековите права. Во 70-тите години беа испитани повреди на човековите права во приближно 20 земји. Комисијата поднесувала извештај за повредите на правата во земјите кои биле испитувани. Објавувањето на повредите има за цел да се посрамат државите за да се придржуваат подобро кон меѓународните норми за човекови права. Еден од позначајните недостатоци на Комисијата е нејзиното бавно дејствување. Во Руанда, по седум месеци откако започна геницидот, односно убивањето цивили, Комисијата назначи известувач. Неговиот извештај дојде откако најголемиот дел убиства веќе се случија и откако генералниот секретар го повика Советот за безбедност да испрати мировни сили (задоцнет) кон крајот на 1993 год. Обединетите нации установија нова функција- висок комесар за човекови права. Високиот комесар може директно да соработува со владите за да бара подобро почитување на меѓународно признаените човекови права.

Комитетот за човекови права, создаден со Меѓународниот договор за граѓански и политички права, има задача да ги разгледува периодичните извештаи поднесени од државите. Претставува група од 18 независни експерти избрани од државите кои го потпишале Меѓународниот договор за граѓански и политички права. Комитетот може да го привлече вниманието на јавноста врз практиката на една земја, а тоа,

пак, понекогаш може да ја засрами земјата за да ги смени своите практики. Комитетот за човекови права, исто така, може да разгледува поплаки од поединци кон државата која ги прекршила правата. Како резултат на тоа, неколку држави го сменија своето однесување и обезбедија помош за жртвите. Канада ги измени своите закони што се однесуваа за правата на Индијанците коишто живеаа од своето премало земјиште, а Холандија ги измени дискриминаторските закони за социјално осигурување.

Регионални институции за спроведување на човековите права, установени со Европската конвенција за заштита на човековите права и фундаментални слободи, се: Европската комисија за човекови права со седиште во Стразбург, Франција, и Европскиот суд за човекови права. Првенствена функција на Европската комисија е да прима, да разгледува и да проценува поплаки од поединци чии држави се членки на Советот на Европа. Низ својата историја Комисијата ги реши повеќето случаи против државите во корист на индивидуалните молители. Иако сознанијата на Комисијата не се обврзувачки, тие обично се прифаќани од страна на државите.

Европскиот суд за човекови права донесува правно обврзувачки одлуки. Само во 1995 година Судот донесе одлуки за 46 случаи, од коишто во 30 утврди повреди, на пример: третманот на затворениците во Северна Ирска. Одлуките на Европската комисија и Судот и генералните насоки што ги дава Европската конвенција за заштита на човековите права и фундаменталните слободи, имаат значително влијание врз законите и практиките во многубројни земји. На пример, третманот беше применет во Холандија и во Швајцарија. Процедури за забрзување на судењата беа применети во Италија, Холандија и Шведска. Како дел од Организацијата на американските држави, во 1959 година е основана Интерамериканската комисија за човекови права со задача да ја истакне и да ја развива свеста за човековите права. Сите земји коишто се членки на Организацијата на американските држави можат, во принцип, да станат предмет на разгледување. Но, бидејќи најголемиот дел од земјите-членки беа водени од диктаторски влади, наодите на Комисијата за индивидуални случаи обично се игнорираат. Интерамериканската комисија ја темели својата работа врз претпоставената моќ на публицитетот. Таму

може да ги набљудува и да ги објавува повредите, а потоа се обидува да ги убеди државите да го поправат своето дејствување. Таа не може да ги присили набљудуваните држави да се поправат. Не така често, под влијание на меѓународен притисок државите ќе ослободат некоја поистакната жртва или ќе го подобрат третманот.

Во 1981 година во Банџул (Гамбија) е прифатена Африканската повелба за човековите и народните права, или Банџулската повелба.

Банџулската повелба се однесува на земјите кои припаѓаат на Организацијата на африканското единство. Во рамките на оваа организација дејствува Африканската комисија за човекови и народни права. Комисијата разгледува извештаи и дискутира за ситуации во кои се повредуваат правата, но не дискутира за индивидуални случаи.

За да добиеме претстава за конкретни повреди на човековите права, ќе го земеме примерот со Аргентина за време на воената диктатура 1970-тите години. Воениот гувернер на Буенос Аирес, по чин генерал, во мај 1976 година ќе каже: „Прво ќе ги убиеме сите субверзивци; потоа ќе ги убиеме нивните соработници; потоа... нивните симпатизери, потоа... оние коишто се индиферентни; и, конечно, ќе ги убиеме плашливите“.

Џорџ Вашингтон во прошталното обраќање ја гледаше земјата (САД) како светилник на надежта за потчинетиот свет, но само како пример, а не како активен учесник во борбите за слобода во странство. За време на студената војна и подоцна, САД преку надворешна политика и со воена акција настојувала да ги рашират своите вредности, при што дојде до изедначување на меѓународните интереси на САД со демократијата и човековите права. Затоа Џек Донели ќе напише: „Откако 'победивме' во студената војна, би било штета да заборавиме за што всушност се водеше моралната борба: не за пазари или за демократија, туку за човекови права“. За жал, се чини дека токму ова е правецот кон кој се стреми американската надворешна политика.

4. ПОЛИТИКА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА

4.1. ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Терминот демократија потекнува од старогрчките зборови **демос** (народ) и **кратос** (владеење). Според тоа, преведени во буквална смисла, би значеле владеење на народот, за разлика, на пример, од монархијата во која владее поединец или од аристократијата во која владее група луѓе.

Иако историски гледано демократијата како облик на владеење на народот се јавува уште во антиката, како реален механизам на власта се прифаќа дури во 19 век. Тоа е време кога претставничката демократија редовно треба да се легитимира врз основа на општи и непосредни избори. Од тоа време на демократијата не се гледа како на утописки проект, туку како на реален систем на власт што се прилагодува на конкретно општество. Денеска сите држави се сметаат за демократски држави, иако меѓу нив има и антидемократски режими. Значи, демократијата во современиот свет има најширока употреба, иако честопати зад неа се затскриваат и недемократски режими и антидемократски сили.

Поимот демократија денеска може да се дефинира како власт на народот којашто се извршува непосредно или преку негови избрани претставници во услови на слободни и фер избори, развиени правни процедури на одлучување, владеење на мнозинството и заштита на малцинството, гарантирани индивидуални слободи и права, уставно ограничена државна власт и можност за контрола на работата на јавните функционери и другите носители на државната власт. Значи, демократијата е во корелација со политичката рамноправност или еднаквост на граѓаните, со владеењето на мнозинството и со постоење правни граници на власта.

Теоретските модели на демократијата различно се остваруваат во практиката. Се смета дека на релативно задоволителен начин се остваруваат во оние демократски режими во кои функционираат следните институции и механизми: слобода на говор и слобода на мислење за голем број општествени прашања, а посебно да постои можност за

критика на постојната власт, постоење алтернативни извори на информации, право на граѓаните да формираат политички партии и интересни групи, а посебно независни и невладини организации, општи и непосредни фер избори за носителите на јавни функции, постоење правни процедури за донесување на одлуките и за вршење контрола на носителите на јавни функции, правни гаранции за владеење на мнозинството и правна заштита на малцинствата, постоење активна парламентарна и вонпарламентарна опозиција и постоење развиена политичка култура, со нагласени граѓански доблести и однесувања во политичкиот живот.

Во практиката демократијата се остварува на непосреден и посреден (претставнички) начин. Непосредна демократија постои кога припадниците на една држава директно одлучуваат за некои прашања од јавен интерес преку референдум, односно, без да постои некој посредник помеѓу граѓанинот кој одлучува и донесената одлука од него. Претставничката демократија значи остварување на владеење на народот преку негови претставници, а не непосредно од самиот народ. Значи, за оваа демократија основно е владеење во име на народот.

За постоење на претставничка демократија, неопходен е политички плурализам, кој се појавува во 18 и 19 век, со изборите власта добива легитимитет. За претставничката демократија е карактеристично тоа што избраниот претставник е претставник на општеството во целина, а не претставник на оние кои го избале, и тој е слободен во одлучувањето, односно, не може да биде сменет од оние коишто го избале.

Во 1990 година се распадна СФРЈ, што беше резултат на повеќегодишна криза и залагања на југословенските републики за осамостојување. Како резултат на кризата дојде до опаѓање на животниот стандард на населението, зголемена невработеност и пораст на национализмот. Меѓународната нетрпеливост доведе до крвав распад на СФРЈ, проследен со четири војни водени од 1991 до 2001 година: во Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, војната за Косово (бомбардирањето на Југославија) и ограничен внатрешен судир во Македонија во 2001 година.

Периодот од 1990 година се карактеризира со радикални политички промени (воведен демократски плуралистички

систем) и економски промени (радикална промена на сопственоста, од општествена, преку процес на приватизација, таа стана доминантно приватна). Во дведесеттите години на 20 век се воспостави повеќепартиски систем по примерот на западните демократски општества. Таквиот систем беше озаконет во април 1990 година. Потоа започнаа да се формираат политички партии, и првите повеќепартиски избори се одржаа во ноември 1990 година. На изборите учествуваа 18 политички партии, иако беа регистрирани 26. Според резултатите од изборите, во Собранието на РМ беа избрани пратеници од 9 политички партии и тројца независни кандидати.

На референдум, како облик на непосредна демократија, кој се одржа на 8 септември 1991 година, македонскиот народ во големо мнозинство се изјасни за независност, и со тоа започна процес на мирно раздружување на Македонија од Југословенската Федерација. Тој процес заврши со уставно, законодавно и монетарно осамостојување на Република Македонија.

На 17.11.1991 година Собранието на РМ го изгласа својот прв Устав на самостојна, суверена и независна РМ. Со него се гарантира правна држава, владеење на законот, демократски политички систем и лични слободи и права на граѓаните.

Во наредниот период се одржаа неколку циклуси на парламентарни (1994, 1998 и 2002 год.) и претседателски избори. Така, за претседател на државата во 1994 год. беше избран повторно Киро Глигоров, во 1999 год. беше избран Борис Трајковски, и во 2004 год. е избран Бранко Црвенковски.

Република Македонија ја прогласи својата независност по мирен и легитимен пат, со општонароден референдум и со нов Устав. Таа уште во почетокот се определи за мир на Балканот и во светот, и како членка на ООН се залага за трајна мирна економска и културнопросперитетна соработка со другите држави, се бори за заштита на човековите права и за посигурен и подобар свет за живеење на сите.

4.2. ИЗБОРИ И ИЗБОРНО ОДНЕСУВАЊЕ

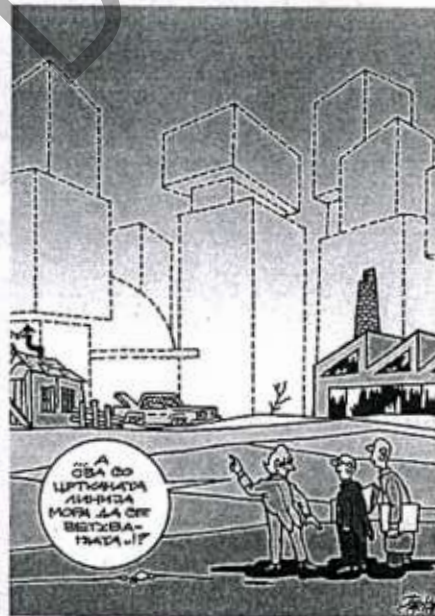
Демократијата значи остварување на владеењето на народот преку негови претставници, а не непосредно владеење од страна на самиот народ. Значи, се владее во име на народот и за народот, а не владеење на народот. Меѓутоа, кој ќе владее во име на народот за одреден временски период, се обезбедува на избори, и ќе владее оној кој на изборите ќе обезбеди мнозинство. Државната власт добива легитимитет на избори на кои учествуваат граѓаните, и тие ја изразуваат волјата на бирачкото тело: на кого ќе му ја доверат власта за одреден временски период.

Изборите претставуваат облик на непосредна демократија, заедно со референдумот, плебисцитот и народното вето. Таквото својство на изборите произлегува од таму што изборите се форма на гласање преку која граѓаните директно одлучуваат за избор на одредени кандидати за пратеници. Така електоратот суштински го определува карактерот на претставничкото тело и на неговата работа.

Од карактерот на изборите зависи демократичноста на претставничките институции, но и остварувањето на основните политички права на граѓаните, како и политичкиот живот во целина, на определена земја. Изборите претставуваат политички чин и форма на политичка борба за власт.

Сите граѓани на една земја кои (најчесто) имаат 18 години и кои се државјани на таа држава го сочинуваат избирачкото тело. Избирачкото тело, покрај правото да избира народни претставници (активно избирачко право), има право и негови припадници да бидат избрани за народни претставници или за носители на други јавни функции (пасивно избирачко право). Избирачкото тело, исто така, има право да предлага кандидати за пратеници или за други државни функции, како и право активно да учествува во сите изборни активности (право на кандидирање и право на учество во избирачките органи).

Изборите се појавуваат како непосредна форма на учество на граѓаните во изборот на свои претставници, а претставничкото тело како посреден облик на изразување на нивната волја. Избирачкото право е лично право на поединецот и неговото користење зависи од личната волја на поединецот.

Народните претставници можат да бидат избрани со императивен мандат (кога избраниот претставник мора да се држи до одредени насоки на избирачите, инаку може да биде отповикан) или со слободен или претставнички мандат. Во вториов случај постои потполна слобода на избраните претставници како претставници на народот, односно, тие го претставуваат народот, а не избирачите од одредена изборна единица. Ваквиот мандат овозможува независност на избраните претставници, гласаат за одлуките според својата совест и го задржуваат својот пратенички мандат до крајот на целиот изборен период. Со други зборови, тие не можат да бидат отповикани од своите избирачи, ниту, пак, треба да им поднесуваат извештај за својата работа. Ваков мандат доминира во современиот свет, а таква е и уставната определба кај нас.

Во демократските земји избирачкото право ги има следниве карактеристики: тоа е општо, еднакво, непосредно и тајно. Општото избирачко право значи право да можат сите граѓани, ако се државјани на државата и се полнолетни, да бираат и да бидат бирани во државните органи. Наспроти општото избирачко право, долго време постоело ограничено избирачко право, кога поради разни причини (имотен цензус, старосен цензус, класен цензус, образовен цензус, полов цензус и сл.) цели категории граѓани биле исклучени од избирачко право.

Еднакво избирачко право значи рамноправна положба на граѓаните на изборите, односно еднаква вредност на гласовите на членовите на изборното тело, независно од нивната социјална положба, полоа припадност, степенот на образованието или некоја друга карактеристика. Тоа значи еден човек да има само еден глас, односно, колку што имаат вредност и гласовите на другите избирачи. Еднаквото избирачко право, значи, е неспоиво со какви било привилегии и ограничувања на избирачкото право. Во историјата имало примери кога некои граѓани располагале со поголем број гласови во зависност од имотната, образовната или семејната состојба.

Непосредни избори постојат кога граѓаните директно ги избираат своите претставници во државните органи. Изборот се врши со гласање на одредено избирачко место врз основа на нивниот упис во избирачките списоци. Непосредни избори се применуваат за избор на пратеници во парламентот, членови на општинските совети и за шефот на државата.

Последен елемент на избирачкото право е тајноста, Тајното гласање значи таков облик на изјаснување кој обезбедува потполна анонимност, односно, гласањето не може да се контролира од страна на државните органи или од политичките партии. Тајноста се обезбедува со запечатени изборни кутии, а самиот чин на гласањето се врши зад посебни паравани. Со Уставот на РМ е определено дека изборите кај нас се слободни, непосредни и демократски.

На крајот да истакнеме дека постојат различни изборни системи и техники на изборите. Најчесто применувани се мнозинскиот, пропорционалниот и комбинираниот изборен систем.

4.3. ВЛАДЕЕЊЕ НА МНОЗИНСТВОТО И ЗАШТИТА НА МАЛЦИНСТВАТА

Слободите и правата на припадниците на националностите биле уставно регулирани во сите уставни документи на Република Македонија, почнувајќи од Декларацијата на АСНОМ во 1944 год., па сè до Уставот од 1991 година. Притоа треба да истакнеме дека националностите се спомнуваат под различни имиња. Така, во документите од АСНОМ и Уставот од 1946 година се употребува терминот национални малцинства, во Уставот од 1963 се користи двоен термин- народности и национални малцинства. Во Уставот од 1974 година се употребуваат термините народности и етнички групи и во Уставот од 1991 година терминот националности. Употребата на терминот националност треба да значи дека припадниците на националностите се рамноправни со припадниците на македонскиот народ.

За положбата на националностите или етничките групи многу се значајни одредбите во Преамбулата на Уставот и одредбите од нормативниот текст. Во Преамбулата се истакнува целосна рамноправност и трајно сожителство меѓу македонскиот народ со Албанците, Турците, Власите, Ромите, Србите, Бошњациите и другите националности што живеат во Република Македонија, како и обезбедување мир и сожителство меѓу нив. Исто така, со Уставот е предвидено посебно тело Совет за меѓунационални односи, во кој паритетно се застапени претставниците на македонскиот народ и на националностите што живеат во Република Македонија.

Имајќи го предвид принципот на рамноправност, Уставот во нормативниот дел ги утврдува следните слободи и права на припадниците на националностите: слобода на изразување на идентитетот, право на образување на свои институции и здруженија, право на настава на својот мајчин јазик и право на употреба на својот јазик како службен јазик.

Значи, може да се констатира дека со Уставот од 1991 година на припадниците на етничките заедници или националностите им беа гарантирани сите граѓански права. Во таа смисла, нив, во населените места каде што нивниот број е мнозинство, им беше дозволена употребата на мајчиниот јазик, покрај македонскиот во службена употреба. Образованието во тие населени места може да се изведува на нивниот мајчин јазик во основното и средното образование. Но, заради успешна интеграција во македонското општество, Уставот предвидува и обврска на изучување на македонскиот јазик во училиштата во кои наставата се изведува на јазикот на националностите.

Во однос на изразување на идентитетот, значи слобода на припадниците на националностите да го изразуваат својот етнички, културен, јазичен и верски идентитет, односно да ги изразуваат и да ги развиваат своите национални особености како потврда на етничкиот идентитет.

Правото на основање на свои институции и здруженија значи право на припадниците на националностите да формираат свои институции и здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет. Во таа смисла можат да се формираат културно-уметнички друштва и научни институции и други здруженија за заштита на својот етнички, верски и јазичен идентитет.

Правото на употреба на својот јазик како службен јазик со Уставот од 1991 година беше решено да се користи само во оние средини каде што националностите претставуваат мнозинство во локалната самоуправа или претставуваат значителен број. Со уставните амандмани по потпишувањето на Рамковниот договор тоа право е регулирано на тој начин што службена употреба на јазикот на националноста е можна секаде каде што таа заедница е присутна со над дваесет проценти. Исто така е регулирано и обраќањето во Собранието и на собраниските работни тела, пратениците да можат да се обраќаат на јазикот на националноста, ако е застапена во РМ со над 20%.

Во меѓународното право правата на националните малцинства или етничките малцинства се определени како индивидуални, а не како колективни права. Во таа смисла, тие се третираат како дел од корпусот на човековите и граѓанските слободи и права, а не како групни права на националните малцинства. Меѓународните стандарди за правата на припадниците на националните малцинства се утврдени во Завршниот документ на Конференцијата за човечка димензија на КЕБС во Копенхаген од 1990 година и во Декларацијата за правата на припадниците на националните и етничките, верските и јазичните малцинства на ООН од 1992 година. Нашата регулатива е потполно во согласност со овие документи.

4.4. ПОДЕЛБА НА ВЛАСТА

Поделбата на власта, владеењето на правото и независноста на судската власт, претставуваат три историски принципа на уставното право и имаат непосредна врска со основната функција на уставноправно обезбедување на мирна коегзистенција на државната власт и слободата на граѓанинот. Поделбата на власта е најстар концепт кој се развива како одговор на апсолутната држава, иако идејата за поделба на власта како средство за борба против злоупотребите на власта е актуелна идеја во сите облици на владеење, вклучувајќи ја и демократијата.

Поделбата на власта ја промовираше Монтескје во своето дело „Духот на законите“, во кое разви идеја дека државната власт треба да биде поделена меѓу различните гранки, а со цел да се спречи голема концентрација на власт во рацете на малубројна владејачка клика. Таа негова идеја се прошири низ Европа кон крајот на 18 и почетокот на 19 век. Оттогаш извршната, законодавната и судската власт го формираат познатиот триумвират во речиси секој устав, иако постојат ставови дека би било подобро во модерните устави да се зборува за систем на „контрола и рамнотежа“, во кој сите три гранки на власта се меѓусебно зависни и во таа меѓусебна зависност се контролираат една со друга.

Начелото за поделба на власта претставува камен - темелник на современата држава. Во организацијата на државната власт ова начело се изразува како поделба на

функциите на државната власт на повеќе државни органи и како меѓузависност на тие органи во остварувањето на своите државни функции. Со поделбата на власта се обезбедува поголема демократизација, бидејќи се овозможува власта да ја вршат повеќе органи и таа да биде контролирана од друга власт.

Начелото за поделба на власта повторно го актуелизира прашањето за видот и бројот на државните функции, како и за видот и бројот на државните органи преку кои непосредно ќе се остваруваат државните функции. Најчесто државните функции се делат на три групи: законодавни, извршни и судски функции.

Законодавната или легислативната власт ги опфаќа нормативните функции на државата (уставотворна, законодавна и подзаконска нормативна власт). Оваа власт е задолжена да воспостави нормативен поредок или правни правила за функционирање на државната власт. Клучна улога при креирањето правила има парламентот како уставотворен и законодавен орган. Законите претставуваат најзначаен дел од легислативната власт, и тие ги имаат следниве својства: тие се општост (важат за голем број субјекти), апстрактност (се применуваат на неопределен број случаи) и конститутивност (својство за создавање нови правни правила).

Извршната власт ги опфаќа извршните функции на државната власт, односно функциите на државните органи сврзани со извршување на законите. Оваа власт опфаќа две групи функции: функциите на владата и функциите на управата. Функциите на владата се однесуваат на пошироките интереси на општеството, додека функциите на управата се поврзани со непосредното извршување на законите во конкретни случаи. Владата ги донесува битните одлуки во извршната сфера, а управата ги извршува катадневните задачи на државната власт. Извршната власт е непосредна (директно во врска со граѓаните) и конкретна (конкретно ги применува законите и другите прописи во практиката).

Судската власт претставува дејност на државата на планот на одржувањето и остварувањето на правниот поредок во конкретни случаи. Оваа власт ги вреднува човечките однесувања од гледиштето на правната норма, а со цел да се разреши спорот меѓу одреден субјект и правото.

Кај судската власт, значи, ги има следниве елементи: правна норма (која е основа за човечкото однесување), човеково однесување (однесување што го вреднува судот од аспект на правната норма) и спор (предмет на судско разрешување, кој се разрешува со пресуда). Судовите ттрба да бидат ефикасни и независни и да се карактеризираат со непристрасност, праведност и законитост во разрешувањето на предметите. Судската власт, иако треба да биде независна, е поврзана со извршната и законодавната власт, како најзначајна власт во државата. Независното судство ќе спречува злоупотреби на државната власт и ќе го спроведува декларираниот принцип на владеење на правото. Но треба да се знае дека и најдемократските устав и закони се целосно беспомошни кога судството ќе падне во рацете на насилничка власт која ќе го користи и погрешно ќе го толкува правото, како што имало случаи во минатото.

На крајот треба да го истакнеме и тоа дека за поделбата на власта е значајно законодавната и извршната власт да не припаѓаат само на еден туку на повеќе одделни државни органи. Така, на пример, законодавната власт се распределува меѓу уставотворното собрание, парламентот ја врши законодавната власт, владата донесува уредби со законска сила или декрети како подзаконски акти. Во вршењето на законодавната власт на посреден начин учествува и шефот на државата со правото на вето или нивно прогласување со указ. Значи законодавната власт ја вршат повеќе органи, при што најзначајна е улогата на парламентот како претставнички орган. Од друга страна, и парламентот врши определени извршни функции и судски функции, како што е случајот кога се поставуваат пратенички прашања и интерпелација или кога се поставува прашањето за доверба на владата.

4.5 ВЛАДЕЕЊЕ НА ПРАВОТО И НА ПРАВНАТА ДРЖАВА

Идејата дека сите граѓани треба да бидат еднакви пред законот не е нова и таа потекнува уште од Античка Грција, од времето на Солоновите закони, шестиот век од старата ера. Подоцна, во 17 век во Англија се воведува поимот **владеење на правото**, односно еднаквоста пред законот на

сите личности. Но треба да истакнеме дека старите Грци се автори и на вториот елемент на владеењето на правото, а тоа е ограничување на власта со помош на законите.

Сепак, поимите владеење на правото и правна држава се производ на пишаната уставност и на судската контрола на уставноста, што значи дека се производ на модерното време. Така може да се констатира дека поимот владеење на правото е дело на англо-американската уставна теорија, а поимот правна држава е производ на европската континентална (германска) правна мисла.

Овие поими (владеење на правото и правна држава) не се идентични поими, иако имаат многу заедничка содржина. Така поимот владеење на правото го става акцентот врз содржините на уставот и на законите, а поимот правна држава врз рационалните функции на правниот поредок и врз формалните белези на уставот и законите. Во таа смисла, поимот владеење на правото се наоѓа во врска со либералната демократија и човековите слободи и права, а помалку со функциите на власта и формалната законитост. Но, и обратно, правната држава се наоѓа во непосредна врска со функциите на државната власт и начелото на формалната законитост, а помалку со квалитетот на законите и со слободите и правата на граѓаните. Но, без обзир на овие разлики, овие поими, владеење на правото и правна држава, се користат како термини со исто значење.

Термините владеење на правото и правна држава најчесто имаа значење да се истакне супремацијата на правото и легалитетот во дејствувањето на државните органи. Според нас, од гледна точка на човековите слободи и права, поприфатлив е поимот владеење на правото бидејќи посилно ја нагласува улогата на граѓанинот во однос на државната власт. И Уставот на Република Македонија од 1991 год. го употребува поимот владеење на правото, односно владеењето на правото го определува како темелен систем на власта и како основна вредност на уставниот поредок во нашата држава.

Значи, како што истакнавме, терминот владеење на правото се засновува врз слободата на човекот и неговото право самостојно да ги развива своите способности со помош на правото и правниот поредок. Владеењето на правото овозможува развој на човековата слобода, можност да се користи слободата на цивилизиран начин, а не само потчинување на државната власт.

Владеењето на правото во современа смисла на зборот значи, пред сè, примарно значење на човековите слободи и права, постоење ограничена државна власт, власт во границите на правото, која се наоѓа под постојана контрола на судската власт. Правните граници на власта се утврдени со уставот и законите, а државната власт се контролира од страна на редовното судство и од уставното судство. Уставниот суд оценува колку законите и другите прописи што се донесени од законодавната власт и другите прописи и општи акти се во склад со уставот.

Поделбата на власта на законодавна, извршна и судска и нивното балансирање ја оневозможува концентрацијата на власта само во еден државен орган, и со тоа се овозможува владеење на правото, а се спречува власта да биде монополска и тиранска. Постојат историски искуства кога власта може да се претвори во деспотска и тиранска ако е сместена само во надлежност на само еден државен орган, односно, слободата на човекот има поголеми можности за развој ако има поделба на власта.

Би можеле да нагласиме дека независното и ефикасното судство, како трета власт во државата, игра голема улога во афирмацијата на владеењето на правото. Судиите како професионалци го познаваат правото и го применуваат во секојдневната практика. Независното судство значи судиите, кога судат предмети помеѓу граѓаните и помеѓу граѓаните и државата, да имаа морална храброст да ги решаваат споровите врз основа на објективното право, а не врз основа на омраза, пријателство или сожалување на која било странка во спорот.

За да постои владеење на правото, граѓаните треба да имаат правна сигурност, што значи да постојат процесни гаранции за заштита на правото во случај на повреда. Процесните гаранции се позначајни дури, според некои автори, и од владеењето на правото, односно, тие го истакнуваат постоењето на правни постапки и правни лекови како поважни од правните правила. Правната сигурност ѝ овозможува на личноста да биде горда и достоинствена и исправена личност во случај на неправда, навреда или омаловажување. Но, и обратно, ако не постои правна сигурност, луѓето се принудени да бидат лукави и подли, но и послушни кон некоја сила која неправедно владее со луѓето, и тие не можат да се изразат како слободни суштества.

4.6. ЈАВНОСТ И ЈАВНО МИСЛЕЊЕ, ЈАВЕН И ПРИВАТЕН ЖИВОТ

Иако поимите јавност и јавно мислење имаат мошне честа употреба, сепак не е едноставно да се определи нивната содржина, што значи постојат тешкотии за нивно одредување. Оттаму првото прашање што бара одговор е што е тоа јавност. Јавност постои секаде каде што е присутна публиката, т.е. народот, но не просто како примач на некои вистини, туку како информиран и заинтересиран актер кој ги слуша другите, но и ги запознава со некои свои вистини. Значи, во најширока смисла поимот јавност се користи за да се означат луѓе или организации кои не се дел од власта, односно, не се дел од структурите кои ги носат одлуките. Тоа значи дека граѓаните, невладините организации, стопанските субјекти и другите формални и неформални интересни групи ја претставуваат јавноста. Сите тие, иако не учествуваат директно во носењето на одлуките, се засегнати од ефектите кои ги предизвикуваат одлуките на власта. Во демократските општества учеството на јавноста е интерактивна и мултидимензионална комуникација меѓу граѓаните и власта која се базира на одредени правила на однесување и политичка култура. Така треба да биде овозможено изразување на своите ставови, но и подготвеност за активно слушање и почитување на мислењето на другите, овозможување контакт меѓу власта и граѓаните, зголемување на меѓусебната доверба и потврдување на одлуките на власта, креирање состојба на транспарентност на процесите на управување и раководење и овозможување на народна контрола и критика.

Поспецифична е состојбата со јавното мислење. Некои автори сметаат дека, кога се сака да се потврдат некои ставови, барања или предлози, се користи мистификацијата „јавно мислење“ за да се создаде впечаток дека целото граѓанство стои зад тоа. Секако, не се потребни посебни докази дека сите граѓани немаат изедначени ставови и мислења, посебно не во демократски земји, но, секако, ни во тоталитарни државни уредувања.

Така, на пример, граѓаните на Република Македонија размислуваат доста различно за нашата надворешна политика, за реформите во здравството или судството, за прашањата на смртната казна или за ограничувањето на

брзината на патиштата. Секако, постојат релативно сигурни барометри на расположението на граѓаните, и тие доаѓаат до израз на општите, непосредни и тајни избори. Но тука не можат да дојдат до израз мноштвото поединечни мислења кои го сочинуваат мнението.

Значи јавното мислење не може да се открие каде било. Можат да се констатираат различни мислења на мнозинство или малцинство со некои варијации помеѓу нив.

Според некои автори, јавното мислење е објавено мислење, она што го изразуваат средствата за масовна комуникација (дневниот печат и електронските медиуми) во своите воведни статии и коментари, односно дека тие гласила го толкуваат мнението на народот. Сепак, таквото стојалиште е неприфатливо бидејќи поголемиот дел од медиумите и се наклонети на некоја политичка опција. Така се дошло до констатација дека не постои јавно мислење, туку јавни мненија или мненија во јавноста, што, се чини, е поприфатливо.

Не треба да се изгуби од предвид дека средствата за масовна комуникација го формираат јавното мислење, тие влијаат на читателите, слушателите и гледачите. Во таа смисла, значи, тие се значајни фактори кои го обликуваат јавното мислење. Тие не само што даваат придонес за создавање на јавното мислење, туку сакаат да влијаат на формирање на мнението на читателската и слушателската публика и на гледачите. Тие сакаат да ги поттикнат нив на размислување и да го поткрепат создавањето на нивното сопствено мислење. Но не може да се извлече заклучок дека објавените мненија се идентични со мненијата на оние на кои медиумите им се обраќаат.

Кои се карактеристиките на јавното мислење? Најпрво, јавноста настанува преку дејствување, а тука спаѓаат и усните и пишаните зборови. Потоа, под поимот јавно мислење се подразбираат сите реакции кои ги има некое дејствување во јавноста. Тоа е реакција на народот или на некои групи на дејствувањето на власта. Политичкото јавно мислење постои само како замена за власта. Во реакциите се вбројуваат сите санкции кои граѓаните на една држава можат да ги применат против власта.

Во секој случај, се смета дека јавното мислење се создава под влијание на рационални и ирационални сили, и затоа мнението се движи меѓу тие две подрачја.

Значи, како заклучок, би можеле да кажеме дека јавноста би можела да се определи како цивилно општество или како граѓанско содружништво. Во таа насока можат да се определат и јавното и приватното.

Јавното, во принцип, е поврзано со јавната власт и со нејзините институции, и таа е официјална, додека сите неофицијални индивидуални активности ја сочинуваат приватната сфера.

4.7. ГРАЃАНСКО СОДРУЖНИШТВО

Поим и елементи на граѓанското содружништво

Не постојат прецизни определби на поимот граѓанско содружништво. Според бројот на елементите содржани во дефиницијата на поимот граѓанско содружништво, се сретнуваат три групи дефиниции. Првата група може да се определи како минималистичка, а таква е определбата дека граѓанското содружништво претставува ткиво на социјалните односи што ги воспоставуваат луѓето меѓусебно во рамките на групите и заедниците, а чиешто постоење не се должи на некое посредување, ниту на некој институционален акт од страна на државата: сите тие односи се засновани на заемност и доброволност, а не на право и правна обврска.

Ваквата определба се заснова на негативно поимената слобода, односно слобода на индивидуите од државата, но и од економијата.

Во втората група дефиниции би можеле да се вбројат дефинициите со кои поимот граѓанското содружништво останува отворен и, според оваа определба, граѓанското содружништво е сфера на граѓанските слободи и права во којашто опстануваат семејствата и во која се создаваат низа независни структури за информирање и за влијание врз економијата и државата, а со цел за нивно револуционерно демократско трансформирање (по примерот на советската перestrojka).

Во третата група спаѓаат дефинициите коишто го дефинираат граѓанското содружништво со елементи од сите три структури и институционални сфери на општеството, како

што се економијата, културата и политиката. Овие дефиниции го нагласуваат процесот на редефинирање на местото и значењето на граѓанското содружништво за стабилизирање на демократијата во источноевропските држави по 1989 година. Така, граѓанското содружништво се дефинира во корелација со политичкото содружништво, а не едноставно во однос на државата.

Како типични дефиниции се сретнуваат следниве: Граѓанско содружништво е историски развиена сфера на индивидуални права, слободи и доброволни здруженија, чијашто политички невознемирувана и заемна компетиција во водењето на приватните работи и интереси е гарантирана од државата. Ова дефиниција опфаќа пет елемента: индивидуализам, приватност, пазар, плурализам и класи. Друг автор под граѓанско содружништво подразбира збир на институции чијшто членови, пред сè, се ангажирани во мноштво недржавни активности, и тоа во сферата на економската и културната продукција и репродукција, домаќинскиот живот и доброволните здруженија. Некои автори го дефинираат граѓанското содружништво како место од каде што потекнуваат и каде што се појавуваат економски, социјални, идеолошки и верски конфликти. Поради тоа, како актери во оваа сфера, покрај класите, се вбројуваат и интересните групи и содружништва од различен вид. Тие можат да имаат социјални или индиректни политички цели, како, на пример, етничкоеманципативни движења, групите за граѓански права, движењата за еманципација на жената, младинските движења и слично. Политичките партии не припаѓаат целосно кон граѓанското содружништво ниту кон државата, туку во сферата на политичкиот систем, односно во сферата на политичкото содружништво.

Се сретнуваат и определби на граѓанското содружништво како сфера на социјална интеракција меѓу економијата и државата, сочинета, пред сè, од интимната сфера (особено семејството), сферата на содружништвото (особено доброволните), социјалните движења и формите на јавна комуникација. Овде се забележува акцент на паралелизмот меѓу индивидуата, содружништвото и државата.

Би можле да наведеме и други дефиниции, но тоа што би го истакнале како заедничко е што како елементи се истакнуваат економското содружништво, граѓанското

содружништво и политичкото содружништво, односно се издвојуваат клучните карактеристики на граѓанското содружништво, а тоа се законитост (граѓанска, политичка и социјална еднаквост и права засновани на закон), плурализам (автономни и самоконституирани доброволни здруженија) и јавност (простор за комуникација, учество на јавноста во генезата, конфликтот и артикулацијата на политичката волја и општествените норми).

Поголемиот број социолози ги поставуваат човековите права како нормативна рамка и претпоставка за дефинирање на граѓанското содружништво, бидејќи тоа е онаа сфера на општествената репродукција на човековиот индивидуален и социјален живот во која тие ги остваруваат и ги уживаат своите човекови права и слободи. Во согласност со тоа, човековите и граѓанските права и слободи се толкуваат како можност за сфаќање на индивидуата како социјално суштество. Индивидуата соработува со другите заради остварување на своите интереси. Такви се правото на сопственост, слободата на говор, вероисповед, личната сигурност, правото на здружување, правото да се бира и да се биде биран и други. Покрај ваквите политички права, придадени се и социјални права, како што се правото на работа, здравствено осигурување, образование и право на здрава животна средина.

5. ИДЕОЛОГИЈАТА ВО СОВРЕМЕНО ОПШТЕСТВО

5.1. ИДЕОЛОГИЈАТА КАКО ФОРМА НА ОПШТЕСТВЕНА СВЕСТ

Мајкл Хараламбос ја определува идеологијата како поврзани идеи кои претставуваат само пристрасно мислење за стварноста. Идеолошкото мислење содржи и вредносна компонента затоа што дава не само оценка за тоа какво општество е, туку и какво треба да биде.

За американскиот социолог Елвин Гулднер, идеологијата не би требало да се сфаќа како грешка употребена во корист на интересите на доминантната група, иако тоа често е навистина така. Идеологијата е развиена од интелектуалци и може да стане средство за социјална преобразба.

Карл Мајнхајм наведува дека идеологијата се состои од верувања и вредности на владејачката класа кои ги прикриваат вистинските состојби во општеството и пред себе и пред другите, и на тој начин го зацврстуваат. Од идеологијата на владејачката класа се разликува УТОПИСКАТА ИДЕОЛОГИЈА. Наместо да ја поддржува состојбата онаква каква што е, утописката идеологија бара таа од основа да се промени. Манхајм докажува дека такви идеологии се наоѓаат кај потчинетите групи. Утопистичките идеологии ја критикуваат постоечката состојба тргнувајќи од претставите за едно идеално општество. Тој тврди дека и идеологиите на владејачките класи и утописките идеологии се начини на гледање на светот кои го попречуваат вистинското согледување на состојбите и коишто ја прикриваат стварноста. Тоа ќе го илустрираме со пристапот кон сиромаштијата.

Во социологијата постојат два пристапа кон сиромаштијата како општествена појава. Овие пристапи се разликуваат во објаснувањето на причините за појавата и во мерките на нејзиното надминување. Едниот пристап ја гледа сиромаштијата како индивидуална состојба, а вториот како општествен проблем.

Социолошкото гледиште кое ја анализира сиромаштијата како индивидуален проблем, се служи со поимот култура

на сиромаштијата. Со овој поим се нагласува дека сиромашните самите се виновни за сопствената состојба. Се работи за луѓе кои имаат социјални, работни и психолошки недостатоци. Ако сиромашните сами се виновни за сопствената состојба, тогаш треба да се преземаат мерки со кои ќе се променат. Многу аналитичари тврдат дека ваквото размислување се наоѓа во основата на политиката на владата на САД во борбата против сиромаштијата. Во 1964 година во САД е изгласан закон за економските шанси и е формиран уред за економските шанси, кој требало да ги координира мерките во борбата против сиромаштијата. Уредот за економски шанси изготвил програма со цел да ги превоспита сиромашните и да ги отстрани нивните наводни недостатоци. Во запустените квартали се организирале логори за невработената градска младаина каде што се вежбале активности за градење на карактерот и поттикнување на иницијативност и одлучност.

Маалските младински организации им наоѓале работа на младите луѓе со скратено работно време или за време на празниците. Се организирале курсеви за стекнување квалификации и за поттикнување на желбата за работа. Намерата на овие планови била да се неутрализира наводното влијание на културата на сиромаштвото и да се поттикне амбиција, мотивација и иницијатива. Во училиштата на сиромашните квартали владата вложила многу пари за да го подигне образовното ниво на децата, за да се отргнат од влијанието на културата на сиромаштијата.

При крајот на 1960-тите години многу стручњаци имале впечаток дека војната против сиромаштијата затаила исто како и сиромашните. Исходот може да се коментира од изјавата на еден примател на социјална помош: „Голема работа таа војна против сиромаштијата! Каде можам да се предадам?“ Исходот не бил поволан затоа што војната против сиромаштијата немала намера да ја искорени сиромаштијата со тоа што ќе обезбеди доволно приходи коишто ќе ги издигне луѓето над границите на сиромаштијата. Многу социолози истакнуваат дека американскиот пристап кон сиромаштијата е идеолошки. Како што констатира Елинор Грахам: „Таа е над не американски начин кон пристапот на проблемот на социјалната заштита, бидејќи го префрла сиот товар на одговорност на поединецот, а не на општествено-

економскиот систем. Социјалните установи имаат предност пред паричната поддршка во идеолошката атмосфера кој се ужаснува од милостина“.

Настојувањето да се објасни сиромаштвото со културата на сиромаштвото има идеолошки белег затоа што ги прикрива и другите причини на појавата. Ако на сиромаштијата ѝ се пријде како на една форма на нееднаквост, а не исклучително како на проблем на сиромашните, тогаш и решенијата се поинакви. Тогаш ќе се заклучи дека главната препрека во искоренувањето на сиромаштијата не се наоѓа во однесувањето на сиромашните, туку во сопствениот интерес на богатите.

Херберт Ганс тврди дека „најзначајната препрека за укинување на сиромаштијата се крие во стопанскиот систем кој е поставен на оддржување и зголемување на богатството на оние кои се веќе богати“. Ако се признае тоа, тогаш војната против сиромаштијата ќе се води многу потешко, затоа што бара многу поголеми жртви од богатите и моќните.

5.2. ЛИБЕРАЛИЗАМ И НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ

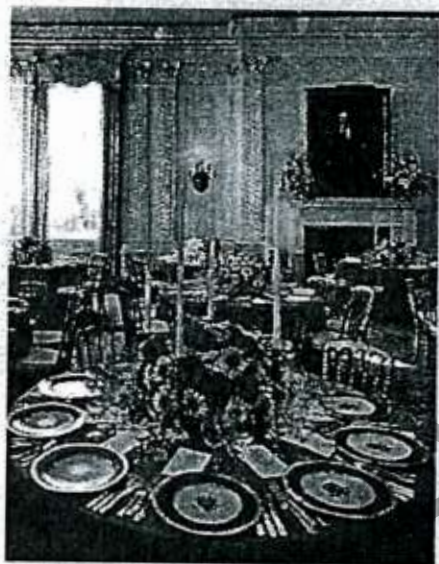
Либерализмот е доминантна идеологија на западните демократии, а неговите корени ги наоѓаме во просветителската мисла на 17 век.

Просветителството претставува напор за ослободување на човештвото од стегите на власта и традицијата. Либерализмот му се спротивставува на политичкиот апсолутизам кој може да биде монархистички, феудален, благороднички или воен.

Идеите на класичниот либерализам се претставени во делата на филозофите Џон Лок, Дејвид Хјум, Џереми Бентем и Џон Стјуард Мил. Тие се залагаат за еден свет во кој приватниот живот ќе биде одвоен од јавниот.

Политичкиот либерализам ја гледа владата првенствено како институција за реализирање на правата на своите граѓани. Во претставничката демократија сите граѓани имаат неотуѓиви права и одредени слободи, како, на пример: правото на живот, на сопственост, слобода на говор, на здружување и на религија, право на одредено учество во управувањето со земјата (право на глас).

Англискиот филозоф и политички теоретичар Џон Лок (1632-1702) ги поставил темелите на рационалното оправ-

дување на модерната уставна монархија. Во својата Втора расправа за природната состојба ги изведува целите на политичкото општество и владата од претпоставената природна состојба во која живеат луѓето заедно без закони.

„Ако, како што рековме, човекот во природната состојба е толку слободен, ако е апсолутен господар на својата личност и на својот имот, еднаков со најголемите и не е потчинет никому, зошто би се откажал од таквата слобода и зошто би го отфрлил своето лично царство за да се покори на власта и на контролата на туѓа сила?

Очигледниот одговор на тоа прашање е дека, иако во природната состојба тој го има таквото право, сепак, неговото уживање е мошне несигурно и постојано е изложено на нападите однадвор. Тоа го принудува да се откаже од опстанувањето во состојба која, колку и да е слободна, е полна со стравување и постојана опасност, и не без причина тој трага и цели да се придружи во заедница со оние што веќе се здружиле или се со намера да се здружат за заедничка заштита на нивните животи, слободи и имоти, тоа што јас со едно име го нарекувам сопственост“.

Централен поим на либерализмот е улогата на државата.

Каква треба да биде државата во едно општество каде што поединецот е слободен да работи на остварувањето на неговаат среќа, ни кажува УТИЛИТАРИЗМОТ.

Утилитаризмот како политика и морална филозофија е изразен во начелото „Најголема среќа за најголем број луѓе“-скован од **Цереми Бентем**.

Утилитаристите ги сведуваат сите правила на животот на едно: да се постигне што поголема количина на задоволство, односно среќа.

Помеѓу животната цел на поединците и животната цел на општеството постојат само квантитативни разлики: поединецот ја зема в предвид само личната среќа, општеството ја зема в предвид среќата на што поголем број од своите членови. Човекот како разумно суштество е во состојба да пресмета што е најкорисно за него, затоа државата треба да ги пушти своите поданици сами да поработат на остварувањето на сопствената среќа. Таа може и треба да се вмешува само тогаш кога кој било од нас сака да постигне среќа за себе на трошок на другите, бидејќи ако не се ограничи претераниот егоизам, никаква заедница не е

можна. Задачата на државата би била да му постави граници на нашиот егоизам, а во тие граници секој да се грижи сам за себе. Утилитаристичкото учење го споредува животот во државата со спортски натпревар. Како во спортскиот натпревар така и во државниот живот личната иницијатива и личниот напор се најважни. Државата како судија во натпреварот би внимавала никој да не ги крши правилата на чесна борба.

Составен дел на либерализмот е економскиот либерализам. Економските либерали од 19 век во уредувањето на односите во општеството го нагласуваат слободниот пазар и минималното мешање на државата. Шкотскиот економист **Адам Смит** (18 век) во својата книга „Богатството на народите“ ја искажува улогата на слободниот пазар како саморегулирачки механизам. Во објаснувањето на економскиот живот, Смит поаѓа од мислата дека секој човек го прогонува само личната корист. Воден од неговиот личен интерес, тој честопати ги заштитува интересите на општеството иако немал такви намери. Кон тоа го води невидливата рака на слободната конкуренција. Невидливата рака дејствува на следниов начин. На пример, има недостиг од некој производ што многу се бара. Природно, неговата цена расте, а тоа му носи голема печалба на производителот. Поради големата печалба, и други ќе се стремат да го произведуваат истиот производ. Неговото производство се зголемува, а првобитниот недостиг ќе се намали. Зголеме-ната понуда заедно со конкуренцијата меѓу производителите ќе ја сведат стоката до нејзината нормална цена. Никој свесно не се прашува како да се надмине недостигот за да му се помогне на стопанството; но, и покрај тоа, проблемот е решен.

Меѓутоа невидливата рака не може да си ја заврши работата како што треба доколку на слободната конкуренција ѝ се поставуваат пречки. Фактички, таа е лут противник на повеќето државни мерки во трговијата и на слободниот пазар. Смит не го измислил терминот немешање на државата во стопанските активности, меѓутоа направил повеќе од сите други за утврдување на овој принцип.

Некои социолози го критикуваат либерализмот затоа што го прикажува општеството како збир од поединци кои ги остваруваат своите економски интереси во средина со неутрални правила. **Карл Маркс** на проучувањето на

економските појави му приоѓа од социолошко гледиште. Тоа значи дека врз пазарните односи не влијаат само економските интереси на поединците туку и правниот поредок. Тој тврдел дека економските појави треба да се доведат во врска со општествената организација. Таа општествена организација (правниот поредок) не настанала сама од себе, туку дека неа ја создале определени општествени групи, класите во сопствен интерес. Значи, покрај егоизмот на поединците, мора да се разгледува и егоизмот на класите. Правниот поредок во којшто се остварува економскиот живот не е неутрален или непристрасен, туку ѝ обезбедува господарска положба на една определена група.

Неолиберализам

Во осумдесеттите години од дваесеттиот век се појавувале влијателни идеи за повторно оценување на класичниот либерализам. Неолиберализмот е познат како либертаријанизам. Се работи за една антидржавна идеологија која се залага за минимална улога на државата во регулирањето на општествените односи. Меѓу модерните либертаријанисти спаѓа американскиот филозоф Роберт Нозик и австрискиот економист Фридрих Хаек, кој заедно со Гунар Мирдал ја добија Нобеловата награда за економија. Нозик би ја свел улогата на државата на обична заштитна агенција.

Таа би требало да биде само агенција за заштита од насилство, кражба, измама и кршење на договорите.

Либертаријанизмот е вкоренет во делото на англискиот политички филозоф од осумнаесеттиот век Џон Лок, кој во интервенцијата на државата го гледал најголемиот прекршител на слободата. Модерните либертаријанисти се залагаат за максимирање на индивидуалните права, за минимизирање на државата и за слободна пазарна економија. Овие идеи добија силна поддршка во САД кога претседател беше Роналд Реган.

Како што наведува Гордон Маршал, за Хаек нема такво нешто како општество, туку само индивидуи кои се натпреваруваат и кои соработуваат едни со други.

Хаек ги оправдува пазарните механизми и поради нивната ефикасност, затоа што ги насочува скудните

ресурсии (способности) во правец на постигнување најголеми добивки, со што дури и во услови на една нееднаква распределба сиромашните поминуваат подобро во споредба со општествата во коишто во државата се меша распределбата. Значи, пазарниот натпревар е попродуктивен, создава поголемо богатство и од него ќе извлечат корист и оние кои имаат најмалку. Ако вкупното богатство е поголемо, ќе има што да капне и надолу кон сиромашните.

Идеите на неолиберализмот се насочени против социјалната држава којашто ја имаше преземено одговорноста за обезбедување социјални погодности преку системот на социјална заштита. Државата им даваше услуги и помош на луѓето за задоволување на нивните основни потреби во областа на домувањето, здравството, образованието и приходите. Кризата во која западна капитализмот во осумдесеттите години и влијанието на либертаријанските идеи, многу демократски влади ги натераа да заведат големи ограничувања во социјалната потрошувачка.

Во трите децении по Втората светска војна, во најголемиот број од западните капиталистички општества владите воделе една економска политика заснована врз сфаќањата на англискиот економист **Џон Мејнард Кејз** (1883-1946). Според Кејз, владите кои сакале да постигнат целосна вработеност (трудова општество) треба активно да интервенираат во економијата преку даночната (фискалната) политика, државната потрошувачка и монетарната политика (понуда на кредити).

Работа на час:

Според неолибералната идеологија сите се еднакви во своите права, или, да го парафразираме **Анатол Франс**, оние кои спијат под мостовите ги имаат истите права како оние што не спијат под мостовите.

Прочитај го текстот на Стивен Лукс за Либертарија и одговори: Зошто сите Либертаријанци не се третирали како еднакво хумани?

„Едно место за кое луѓето мислат дека цутат човековите права е Либертарија. Животот во Либертарија се одвива потполно и исклучително врз пазарните принципи. Таа

е лоцирана некаде во Источна Европа или можеби во Кина во блиска иднина. Таму сè може да се купи и да се продаде. Сè си има своја цена и е подложено на националната опсесија на Либертаријанците: анализата на оправданоста на трошоците. Основно и најценето од сите нивни права е правото на сопственост, почнувајќи од сопственоста на секој Либертаријанец или Либертаријанка врз себе. Тие се сопственици на своите таленти и способности и во нивното развивање и примена. Либертаријанците го полагаат правото на сè што ќе донесе пазарот. Постои сосема ниско ниво на регресивно оданочување кое се користи само за одржување на либертаријанскиот систем на слободна размена, армијата и полицијата, како и правниот систем за спроведување на слободни договори. Принудената прераспределба е забранета, бидејќи би ги повредила неограничените права на луѓето на она што ќе го заработат. Нееднаквостите се големи и растечки, засновани на општествената класа, како и на разликите на талентот и напорот. Не постои јавно образование, јавен систем за здравствена заштита, јавна поддршка за уметностите или креацијата, нема јавни библиотеки, јавен транспорт, патишта, паркови и плажи. Водата, гасот, електричната енергија, нуклеарната енергија, отстранувањето на сметот, поштенските и телекомуникационите услуги се во приватни раце, како што се и затворите. Сиромашните, болните, хендикепираните, несреќните и ненадарените добиваат определени симпатии и милосрдие, но Либертаријанците не ја сметаат нивната положба за неправда, бидејќи тие не се резултат на прекршувањето на нечији права.

Никој не е подложен на тортура во Либертарија. Сите имаат право на глас, преовладува словото на законот, постои слобода на јавно изразување(во медиумите кои се под контрола на богатите) и на здружување(иако синдикатите не можат да ги затворат фабриките или да повикаат на штрајк, бидејќи тоа би ги повредило правата на другите). Постојат еднакви можности со оглед на тоа што активната дискриминација против поединци или групи е забранета, но постои нееднаква стартна позиција во трката за работни места и плати; општественопривилегираните имаат значителна предност, која произлегува од нивното потекло. Сите може да влезат во трката, но губитниците отпаѓаат.

Успешните љубат да го цитираат националното мото: Ѓаволот ги носи оние што се последни - бездомните спијат под мостовите, а невработените сепак наоѓаат утеха во мислата дека ги имаат истите права како и секој друг Либертаријанец“.

5.3. СОЦИЈАЛИЗАМ, СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЈА

Враќањето на капитализмот во поранешните комунистички општества по колапсот на советскиот комунизам повторно ги постави прашањата за слободата и еднаквоста, за индивидуалните и колективните права. Социјализмот како учење, а некои велат како утопија, се појавува пред речиси двесте години, како реакција на капитализмот. Врз дефинирањето на социјализмот и иднината на капитализмот големо влијание имаат сфаќањата на **Карл Маркс**.

Основната мисла на Маркс е пропаѓањето на капитализмот заради експлоатацијата на работниците и натпреварот (конкуренијата) помеѓу капиталистите. Најпрво, експлоатацијата на работништвото ја прикажува како економска нужност. Значи, производството е предметување на физичката сила на работниците. Капиталистите не ги гледал како организатори на производството, кои, исто така, имаат придонес врз резултатите од производството.

Ако производот е резултат од работата на работниците, тогаш тие се експлоатирани затоа што не располагаат со резултатите од својата работа, туку добиваат само дел од она што се произвело во вид на наемнина. Наемнината се сведува на количина пари нужна за физички опстанок - наречен физички минимум. Маркс точно согледал дека меѓу капиталистот и работникот постојат спротивставени интереси и дека капиталистите од желба за што поголема добивка, ќе настојуваат што повеќе да им земат од наемнината. Но, претерува кога тврдел дека експлоатацијата на работниците е економски закон својствен на капиталистичкиот поредок. Кога ова мислење би било точно, тогаш би произлегувало дека сè додека трае капиталистичкиот поредок не е можно работничките наемнини да се подигнат над онаа најмала мера потребна за одржување на

животот. Но, во текот на 19 век при залетот на капитализмот, пораснале работничките наемнини, и со тоа се подобрила материјалната состојба на работништвото. Тој период посведочил дека големината на наемнините зависи и од односот на силите меѓу капиталистите и работниците и дека не постои некој неумолив економски закон кој би спречил едно организирано и борбено работништво да изнуди од капиталистите поголеми наемнини.

Како што ја прикажува експлоатацијата на работништвото како економска нужност така и пролетерската револуција ја гледал како историски неизбежна. Според Маркс, сите досегашни општествени системи биле класни, односно засновани на сила и на нееднаквост, поинаку кажано, на експлоатација. Експлоатацијата, според тоа, би претставувала закон на општествениот живот. Но, покрај експлоатацијата, тој пронашол и нешто друго што го туркало капитализмот кон пропаст. Тоа друго е акумулација и концентрација на капиталот.

Секој стопански систем треба да тежнее кон технички напредок, вредноста на еден стопански поредок се цени според тоа дали овозможува и дали го забрзува техничкиот напредок. Но, сепак, не треба да се заборави дека техниката постои за луѓето, а не луѓето за техниката. Кај секој стопански систем треба да се обрне внимание дали придонесува техничкиот напредок за благосостојба на населението. Според Маркс, во капиталистичкото општество, техничкиот напредок не води во општествена благосостојба. Тој го намалува бројот на вработените работници, создава индустриска резервна армија, ја заострува конкуренцијата меѓу работниците, ги намалува работничките наемнини и создава работничка беда.

Намалувањето на бројот на вработените работници поради проширената употреба на машините има незгодни последици и за самите капиталисти. Со намалениот број вработени работници се намалува и променливиот дел на капиталот кој создава вишок на вредност. Поради тоа може да се очекува опаѓање на стапката на капиталистичката печалба. Бидејќи печалбата е двигател на капиталистичкото производство, намалувањето на нејзината стапка неминовно ќе предизвика застој во производството, а со тоа и застој во техничкиот напредок.

Социјалдемократија

Кон крајот на 19 век капитализмот доживувал подем и можел да ги поднесе високите работнички плати изнудени од работничките синдикати. Високите плати, особено кај квалификуваните работници, го промениле уверувањето во насока дека и без револуција може да се промени состојбата на работништвото. Додека социјалистичката партија на Германија, верна на марксистичкото учење, проповедала социјална револуција, синдикатите, не чекајќи ја таа револуција, се труделе да добијат што поповолно законодавство на работниците. Нивната борба за социјално законодавство претставувала, всушност, спогодба (компромис) со буржоаската држава. Наспроти марскизмот кој ја распламнувал омразата кон буржоаската држава, синдикатите со прифаќањето на државата како партнер ја ублажувале класната омраза. На многу социјалисти им се чинело дека ако социјалистичката партија и понатаму се придржува кон марксизмот, ќе го изгуби влијанието врз синдикатите чија пракса се оддалечувала од марксистичката теорија. Затоа било потребно да се изврши ревизија на марксизмот и да се отфрлат оние револуционерни тези кои биле во очигледна спротивност со политиката на синдикатите.

Таа работа на прочистување и ублажување на марксизмот ја направил **Едуард Бернштајн**, водечки ревизионистички мислител на германската Социјалдемократска партија. Во 1889 година Бернштајн ја објавил книгата „Претпоставки на социјализмот“, која е сфатена како раскинување со марксизмот. Неговата изјава дека комунизмот не е објективна историска нужност, туку дека претставува етички идеал на човештвото значи насочување на работничкото движење кон остварување на поблиску остварливи цели. Наместо учењето дека сè ќе се заврши со стравотен слом на капитализмот е револуцијата која ќе го промени општеството од темел; настапило докажување дека капитализмот не се стреми кон сопствена пропаст и дека општеството може да се поправи со постепено развивање на демократските установи. Политичкиот реформизам натежал над социјалниот револуционизам. Наместо учењето дека капиталистичкиот систем сам од себе, гонет од својата

внатрешна логика, создава сè поголема работничка сиромаштија, се појавиле планови самиот капиталистички систем да се употреби за создавање на што поповолна работничка егзистенција. Бернштајн барал начин да го оплемени капитализмот со демократска идеологија преку која ќе се создадат можности, ако не токму за хармонија, тогаш за подносливи односи меѓу капиталистите и работничката класа. Користејќи го општото право на глас работничството може да се избори за поволно социјално законодавство.

5.4. КОНЗЕРВАТИЗАМ И КОМУНИТАРИЗАМ

Во секојдневниот живот овој поим се употребува со значење дека нешто треба да остане такво какво што е, да се држи негибнато. Почнувајќи од 19 век во Европа и во САД конзервативната мисла ги избегнува сеопфатните визии за доброто на општеството и укажува на практичноста од поединечни општествени реформи. Конзервативците ги бранат своите расудувања повикувајќи се на традицијата и на историските искуства.

Конзерватизмот како противник на големите и ненадајни промени се темели на три централни сфаќања.

- Традиционализмот како хумано настојување на човекот да го претпочита познатото и да почувствува страв од непознатото.
- Политичкиот скептиционизам кој смета дека водењето на јавните (државни) работи треба да им се препушти на оние кои имаат политичко искуство, а не на теоритичари со нивните приватно создадени апстрактни системи.
- Органска поврзаност на индивидуите и општеството.

Традиционализмот го поддржува континуитетот во политиката, постоечките институции и пракса. Сомничав е на големи и ненадајни промени поради ненамерните и непредвидени последици кои би се појавиле од таквиот вид промени. Револуциите сакаат да ги лишат групите кои поседувале богатство, моќ и статус. Оние што ги губат стекнатите привилегии нема лесно да се предадат, поради

што избива граѓанска војна. Граѓанската војна чија цел е укинување на неправдите, сама создава неправди. Англиската граѓанската војна од крајот на 17 век не завршила со владеење на онеправедните, туку со воена диктатура.

Искуствата од големите општествени пресврти, како што се Француската, Руската и Кинеската револуција, покажуваат дека целта не може да се разликува од средствата. Таму каде до власт се доаѓа со сила, со сила и се одржува. Конзервативниот традиционализам не ја отфрла промената, туку се залага за постепени промени за да можат навреме да бидат согледани и отстранети непланираните штетни ефекти.

Политичкиот скептиционизам поаѓа од плуралитетот (мноштво) на политички вредности, но се прашува: зошто едни треба да имаат предност над другите.

На пример: зошто слободата и еднаквоста како највисоки вредности претставени од либералистите и социјалистите, се повисоко поставени во однос на сигурноста, зачувување на јавниот ред и мир, одбраната на заедницата од надворешни непријатели или од општата економска добросостојба на заедницата и на нејзините членови.

За конзервативците ниту една од ваквите цели не е издвоена, туку сите во целина ја надминуваат секоја цел одделно. Плуралитетот на вредности го поставува прашањето: до кој степен реализирањето на едни вредности ги поткопува другите вредности. Француската револуција, која имала за цел да ја зголеми слободата и еднаквоста, резултирала прво во брутален деспотизам на јакобинската елита за да, подоцна, една аристократија биде заменета со друга. Руската револуција се стремела кон укинување на експлоатацијата, но мерките кои ги произвел Сталин со колективизацијата (одземање на земјата), ја издигале експлоатацијата до невидени размери, при што настрадале стотици илјади луѓе. Во 30-тите години на 20 век американската влада, за да го елиминира пијанството, вовела прохибиција (забрана на производство и промет на алкохолни пијалаци). Не само што обидот резултирал со спротивен ефект туку енормно пораснал и организираниот криминал. Некои од денешните моќни семејства во САД ги направиле парите за време на прохибицијата. Третото сфаќање на

конзервативците, со кое ги отфрлаат целосните и ненадејни промени, е сфаќањето дека општествата и луѓето како нивни членови се органски поврзани. Тие живеат во национални култури поврзани со јазикот. Различните јазици само до одреден степен можат да се преведат на други јазици. Нациите се разликуваат едни од други по занимањата, по стилот на живеење, по видот на религијата, по степенот на технолошкиот развој и по физичките фактори на околината и на климата. Политичкиот и правниот систем како дел од општеството влијаат на формирањето на личноста, бидејќи им овозможува на тие што живеат во него да ги остварат желбите и очекувањата. Неуспехот на обидите за извоз на политички институции од напредните западни нации во другите делови на светот е емпирска потврда на органицистичкото сфаќање. Либералите кои веруваат дека човечкиот род е еден и дека либералната парламентарна демократија е решение за сите, ги извезувале институциите во Латинска Америка, а во 20 век и во Африка. Овој европоцентризам имал смешни и трагични резултати истовремено. Европоцентриците мислеле дека кога ќе се пренесе еден елемент на културата, на пример, механичка индустрија, ќе се променат и другите делови на културата. Јапонија како најуспешен увозник на западна технологија, не го увезува и западниот индивидуализам. Во Јапонија капитализмот е воведен без големи револуционерни потреси.

Дисциплината, скромноста, довербата, како вредности кои ги бара капитализмот, веќе биле обликувани од традиционалната јапонска култура.

Авторитетот на царот како Божји претставник на земјата во содејство со конфучијанската етика и нејзината идеја за нужноста од хиерархиски поредок во семејството и во општеството, резултирале во нов начин на управување со јапонските претпријатија, чија најзначајна карактеристика е работничката верност на фирмата.

Научи повеќе:

Во 1945 година, американските социолози **Кингсли, Дејвис и Вилберт Мур** објавиле напис под наслов „Некои начела на стратификацијата“. Тие настојувале да докажат

дека, за да може еден систем да се одржи и делотворно да функционира, треба да се задоволат некои функционални предуслови. Еден таков функционален предуслов е успешно да се поделат улогите во општеството и успешно да се практикуваат. Механизмот кој го овозможува овој предуслов е општествената стратификација. Општествената стратификација ја определуваат како систем кој доделува нееднакви награди и привилегии за различни позиции на општеството. Положбите се разликуваат според нивната важност за животот и одржувањето на општеството. Оттука, една од битните функции на стратификацијата е да ги поврзе најспособните луѓе со функционално најважните положби. Тоа се постигнува ако се обезбедат високи награди за таквите положби. Желбата за такви награди ги мотивира луѓето да се натпреваруваат за нив, и, теориски, најталентираниите ќе победат.

Накратко, Дејвис и Мур заклучуваат дека општествената стратификација е функционална нужност за сите општества. Различните награди се функционални за општеството бидејќи од нив зависи одржување и благосостојба на општеството. Наведувајќи дека општествената нееднаквост е неизбежна карактеристика на човечкото општество, тие не нудат никаква друга можност за решавање на овој проблем.

Функционалистичкиот став дека општествената стратификација е неизбежна во сите општества е напаѓана како десничарска, конзервативна пристрасност. Тврдењето дека општествениот свет за сите времиња е поделен на владетели и на оние со коишто се владее е конзерватива доктрина, наведува Елвин Голднер, затоа што заговара статус кво.

Многу социолози го критикуваат функционалистичкото разбирање на стратификацијата дека ги мотивира најспособните да ги заземат најзначајните места во општеството. Постојат многу докази кои одат во прилог на заклучокот дека ниту еден стратификациски систем не функционира во состав со нивната теорија. Дури и во релативно отворените системи на западните индустриски општества, многу податоци покажуваат дека голем број способни и надарени поединци остануваат во пониските слоеви. Истражувањата, исто така, наведуваат на заклучок

дека припадниците на горните слоеви за својата позиција треба да му се заблагодарат на фактот што се родиле во тие слоеви и што ги искористиле предностите кои им ги осигурува нивната општествена средина. **Мелвин Тјумин** заклучува дека стратификацијата во класно поделените општества никогаш не може да ја оствари функцијата која ѝ ја припишуваат Дејвис и Мур. Тој тврди дека луѓето родени во пониските слоеви никогаш нема да имаат исти можности да го реализираат својот талент како оние кои се родени во високите слоеви. Дури ако навистина постои рамноправен пристап во регрутирањето и обуката за сите потенцијални надарени лица, можно е да се оправда различното наградување како функционално, тврди Тјумин.

Додека конзервативците ги занемаруваат негативните ефекти на општествената нееднаквост, **Мајкл Јанг** објавил сатира под наслов „Напредок на меритокропијата“, во која се изразува сомнеж дека општествената нееднаквост која се темели на меритократски начела би била функционална за општеството.

Јанг замислува некое идно британско општество во кое најспособни поединци ќе ги заземат најважечките положби. Општествениот статус ќе се темели на заслугите за општеството, во кое сите негови припадници имаат еднакви можности да го остварат својот талент. Таквиот систем на распределба на улогите е познат под името **МЕРИТОКРАТИЈА**.

Тој ги претставува следните дисфункционални последици.

- Прво, во сите досегашни стратификациски системи припадниците на долните општествени слоеви можеле да го оправдаат својот неуспех со тоа што ќе ги обвинат другите дека тие се виновни за нивната бедна положба. Можат да тврдат дека никогаш немале можност да бидат успешни, додека оние кои заземаат највисоки места за својата положба треба да им бидат благодарни на роднините, пријателите и предностите на своето потекло. Меритократски стратификационото општество ги остава оние кои се долу без

утеха. Оние кои се на дното таму се наоѓаат затоа што се навистина инфериорни. Таквото сознание може целосно да ги деморализира. Луѓето кои го изгубиле самопочитувањето се склони да ја изгубат и внатрешната виталност, наведува Јанг.

- Второ, бидејќи талентите се црпат од ниските општествени слоеви, тие слоеви ќе останат без способни луѓе и ќе нема кој да ги претставува нивните интереси.
- Трето, во минатото понекогаш припадниците на високите општествени слоеви знаеја да се посомневаат во себе, бидејќи многумина од нив можеле да забележат дека позицијата им ја должат на други фактори, а не на заслугата. Можеле да забележат дека оние кои им се подредени, во некои димензии можат да им бидат рамни. Можеле кај нив да забележат интелигенција, дух и мудрост. Оттаму, кон пониските општествени слоеви изразуваале почитување и ароганцијата која ја предизвикува високата положба, со ублажување со определена доза понизност.

Сето тоа може да се промени во меритократијата, во којашто припадниците на горните слоеви ја заслужиле својата положба. Нивните привилегии се темелат на заслуги. Општествено инфериорните навистина се инфериорни, а оние кои ги заземаат највисоките положби, навистина се супериорни. Високите слоеви целосно ослободени од сомневањето во себе може да владеат со општеството арогантно и со надувана самодоверба. Може да ги презираат пониските слоеви, кои таквото однесување ќе го сметаат за навредливо. Сето тоа може да резултира со судир на владејачкото малцинство со останатиот дел од општеството.

Комунитаризам

Зборувајќи за потребата од јавна заштита на сите човечки индивидуи, некои современи социолози го наведуваат „комплетот од постојани егзистенцијални факти“ кои ја определуваат човековата состојба:

- Човечките суштества секогаш ќе бидат соочени со злонамерноста и суровоста на другите.
- Секогаш ќе има недостиг на ресурси(средства).
- Човековите суштества секогаш ќе им придаваат поголемо значење на сопствените интереси и на интересите на нивните блиски.
- Секогаш ќе постои несовершена рационалност во потрага по индивидуалните и колективните цели. Затоа единката не може да се потпира на алтруизмот и на добронамерноста на другите. Соочени со таквите факти, ако сите индивидуи треба да бидат еднакво почитувани, ќе им треба јавна заштита:
- од навредите и деградацијата
- од неправилноста и арбитрарноста во распоредувањето на основните средства, во спроведувањето на законите и правилата на општествениот живот.

Две влијателни мислења кои го попречуваат третирањето на секој поединец со подеднаква почит, се либертаријанското и комунитарното.

Комунитаризмот поаѓа од идејата дека е можен општествен поредок на блиски заеднички врски. Комунитаристите го утврдуваат заедничкото добро и ги убедуваат членовите да дејствуваат во таа насока. Во деведесеттите години од минатиот век политичкиот советник на Клинговата администрација Амитаи Ециони го предводеше комунитаристичкото движење за обновување на традиционалните вредности на семејството.

Ециони и другите комунитаристи докажуваа дека напредните индустриски општества на капиталистичкиот Запад страдаат од морална дезориентираност и општествено безредие, затоа што на индивидуалците им се дадени преголеми слободи, а помалку права. Порастот на женската вработеност надвор од домот создал родителски дефицит, бидејќи формирањето на личноста на децата им е препуштено на различни институции за згрижување на деца, кои ги нарекува: Кумези за деца. Тие произведуваат генерации млади луѓе на кои им недостасува морална свест за да можат да се одбранат од криминалот, дрогата и раниот

секс. Значи, за девијантното однесување се обвинува моралниот пад на семејството, предизвикан од отсуството на жената од домот. Како решение се нуди врснички брак, односно, семејство со двајца родители, во кое по раѓањето на детето секој партнер има исти права на продолжено породилно отсуство од работа. За да се зачува семејството, треба да се донесат закони кои би го отежнувале брако-разводот. Критичарите на комунитаристичките идеи им префрлаат на комунитаристите дека ги избегнуваат економските причини на социјалните проблеми, да речеме, кој ќе плати за продолженото породилно отсуство од работа. Понатаму, што ако како заедничко добро или вредност се прифати ксенофобијата или расизмот? Што ќе се случи со неистомислениците кои не се сложуваат со доживотен брак? Дали ќе им се наметне начинот на живот?

Нееднаквите шанси во трката за квалификации, работни места и награди на повеќенационалните, повеќетничките или во државите со повеќе раси можат да ги поттикнат единките на помисла дека до благосостојба може да се дојде во рамките на својата група. Во поранешните комунистички федерални држави составени од народи со историски непријателства и на различен степен од економски развој, поранешните Југословени преку ноќ се претворија во Срби и Хрвати. На некои Чехословаци се повеќе им значеше дека се Словаци.

Идејата за човековите права ги третира сите поединци подеднакво, независно од нивната групна припадност. Комунитаризмот ја гледа единката само или главно како носител на колективниот идентитет. На пример, некои Канаѓани ги гледа само или главно како Квебечани. Комунитаризмот се појавува во мултикултурните или повеќетнички општества. Општеството почнува да се третира како заедница на заедници, како колаж од подзаедници, од кои секоја бара нејзиниот начин на живот да се разгледува како еднакво вреден. Заедниците бараат правична застапеност во претставничките институции и во сите професии. проблемот се јавува кај оние поединци кои не го прифаќаат групниот идентитет. Тие не можат да ја практикуваат својата слобода да се натпреваруваат еднакво

со другите со своите способности. Тие се на штрек затоа што на нив се гледа како на луѓе кои не се вистински комунтаристи, како нелојални, дури како на космополити без корен.

Колективниот или комунален идентитет се изградува наспроти другите. Ним им се потребни другите идентитети во кои ќе гледаат извор на опасност или предмет на завист и омраза.

5.5 ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ И ЕКУМЕНИЗАМ

Во традиционалното семејство брачниот пар беше само еден дел и, обично, не најважниот дел од семејниот систем. Врските во семејството и со другите роднини беа подеднакво важни, па дури и поважни во секојдневното водење на социјалниот живот. Денес, парот, брачен или вонбрачен, е во средината на она што претставува семејство. Парот се најде во центарот на семејниот живот откако се намали економската улога на семејството, а љубовта, или љубовта плус сексуалната привлечност станаа основа на формирањето на брачните врски.

Традиционалното семејство беше, пред сè, економска единица. Земјоделското семејство ја вклучува целата семејна група. Бракот не беше склучуван врз основа на сексуалната љубов, ниту, пак, беше сфаќан како место на кое таквата љубов би требало да цвета. Во феудална Европа, освен за некои дворски или елитни групи, во традиционалното семејство сексуалноста беше секогаш надвишувана од репродукцијата. Отсуството на ефективна контрацепција значеше дека за повеќето жени сексуалноста беше неизбежно поврзана со раѓањето деца. Денес во индустриските општества одвојувањето на сексуалноста од репродукцијата е, во принцип, завршена.

Оттука прифаќањето на хомосексуалноста не може да се третира само како заслуга на либералната толеранција туку како логична последица од одвојувањето на сексуалноста од репродукцијата. Откако се зголеми бројот на вработените жени и откако жените можат да добијат

бракоразвод без сџигма, речиси во целиот индустријализиран свет се видливи исти трендови. Само малкумина денес живеат во она што може да се нарече стандардно семејство од 1950-тите години- двајцата родители да живеат заедно со нивните деца од бракот, при што мајката е постојано домаќинка, а таткото е оној кој носи леб. Во некои земји повеќе од третина од новороденчињата се вонбрачни, додека вртоглаво расте бројот на луѓето кои живеат сами и веројатно ќе расте уште повеќе. Во скандинавските земји голем број луѓе кои живеат заедно, вклучувајќи ги и таквите кои имаат деца, остануваат надвор од бракот. Скоро една четвртина од жените на возраст меѓу 18 и 35 години во САД и во Европа велат дека немаат намера да имаат деца, и по сè изгледа дека го мислат тоа.

Дали промените набљудувани на Запад ќе стануваат сè повеќе и повеќе глобални?

Некои социолози сметаат дека еднаквоста и образованието на жените се најважните сили кои треба да ја унапредат демократијата и економскиот развој во сиромашните земји. За да стане можно тоа, треба да се промени традиционалното семејство.

Отпорот кон еднаквоста на половите и сексуалната слобода на жените кои се неспоици со традиционалното семејство е суштествена карактеристика на религискиот фундаментализам низ светот.

Терминот фундаментализам почнува да се употребува во втората половина на 20 век и со него се означуваа верувањата на некои протестантски секти во САД кои го отфрлаа учењето на Дарвин. Претставува реакција на модерниот живот во 1920-тите години во САД, кога зголемената урбана заедница стапила во конфликт со постарите селски традиции. Копнежот за враќање кон поедноставното минато се изразил во фундаменталистичката крстоносна битка против Дарвиновата наука за биолошка еволуција. Во државните законодавства на средниот запад и на југот на САД во 1920-тите години започнале да се појавуваат нацрт-закони кои го забрануваат учењето на еволуцијата.

Младиот наставник од средно училиште по име Џон Скоупс бил изведен пред суд затоа што ја предавал еволуцијата по предметот биологија. Фундаментализмот им

дава нова животна сила и важност на заштитниците на традицијата. Фундаменталистите повикуваат на враќање кон основните свети книги или текстови и кон нивно еднозначно читање. Тие немаат време, како што наведува Гиденс, за повеќекратни толкувања или многукратен идентитет. Тие одбиваат дијалог во еден свет чијшто мир зависи од тој дијалог. Според нив, вистината е напишана во старите книги, и тоа онака како што тие ја читаат, треба да се применува во уредувањето на социјалниот, економскиот и политичкиот живот. Фундаментализмот како реакција на глобализирачката модерност се изразува во различни форми: како религиски, етнички, националистички или политички.

Иако е проблематичен, фундаментализмот поставува едно многу значајно прашање: дали можеме да живееме во свет во кој ништо не е свето.

Наспроти исклучителноста на фундаментализмот кој наложува решенија еднаш за секогаш, екуменизмот, односно космополитизмот предлага план со кој толеранцијата и дијалогот можат да бидат водени од универзални вредности.

Идеалот за поврзување на луѓето во една човечка заедница-екумена го поставиле античките филозофи претставници на стоичката школа кон крајот на четвртиот век од н.е. откако, со победата кај Херонеја 338 година, македонскиот крал Филип II ја решил судбината на Хелада. Откако Филип ги ставил под своја власт хеленските градски држави, филозофите-стоичари самодоволноста на градската држава ја замениле со самодоволноста на човештвото како една заедница. Аристотеловото сфаќање дека човекот е суштество определено за живот во градска држава било претесно за стоичката космополитска мисла која им давала еднакво право на сите луѓе. Универзалните вредности по коишто трагаат космополитите, американскиот социолог Роберт Белх ги гледа во хармонијата со природата и во согласноста меѓу човечките суштества. Според зборовите на Белх: "Ако човекот и природата, мажите и жените, белите и црните, богатите и сиромашните навистина се едно, тогаш нема основа за експлоатација на овие вторите од страна на првите".

На идеалот за екумена му се спротивставува културата на утилитарниот индивидуализам. Овој поим Белх го илустрира со приказната за еден американски земјоделец кога го прашале зошто толку напорно работи.

„Да произведам повеќе жито“, одговорил.

„Но зошто го сакате тоа?“

„Да заработам повеќе пари“.

„Зошто?“

„Да купам повеќе земја“

„Зошто?“

„Да произведам повеќе жито.“

Овие одговори го прикажуваат сиромаштвото на духовните вредности на утилитарниот индивидуализам. Единствената причина да се заработат пари се гледа во можноста да се заработат уште повеќе пари.

6. ОПШТЕСТВЕНИТЕ КОНФЛИКТИ ДЕНЕС

6.1. СОЦИЈАЛЕН КОНФЛИКТ

Терминот конфликт доаѓа од латинскиот збор *conflictus* што означува спротивставеност. Со него се означуваат антагонистичките односи кои можат да имаат социјален, економски или политички карактер. Англискиот социолог Антони Гиденс под конфликт подразбира реална борба помеѓу дејствувањето на поединците или групата независно од исходот на таа борба и начините и средствата употребени од двете страни. За разлика од конфликтот, поимот спротивставеност се однесува на одредени структури. И двата поима се блиски еден на друг, зашто поимот спротивставеност подразбира слаби и чувствителни врски во конструкцијата на социјалните системи. Според тоа, спротивставеноста ги акцентира различните интереси меѓу различните групи и поединците, а со тоа и помеѓу групите. П. Сорокин го разбира конфликтот како резултат на незадоволување на базичните човекови инстинкти и потреби. Тој смета дека незадоволувањето на базичните инстинкти и потреби (пр., глад) може да биде причина за поголеми социјални конфликти, па дури и за револуции. Покрај потребата човекот да ги задоволи своите физички потреби, Сорокин смета дека причина за конфликтот може да биде и незадоволувањето на потребите од колективна сигурност.

Како и да е, скоро сите автори, без разлика дали гледаат на конфликтот како на конструктивна или деструктивна социјална сила, се сложуваат дека тоа е борба на спротивставеност меѓу една или повеќе страни. Во социологијата веќе подолго време преовладува спротивставеноста на две струи во врска со базичните елементи на конфликтот, какви што се:

- причините за конфликтот;
- прашањето за човековата природа;
- концептот за „себе“ и за „другите“;
- методите на решавање на конфликтот;
- прашањето за клучните актери во конфликтот.

На една страна се следбениците на реалистичкиот пристап, а на друга следбениците на хуманистичкиот. Реалистите сметаат дека главната причина која води до конфликтот е интеракцијата меѓу поединците. Тие (поединците) се агресивни по природа, себични и поседуваат натпреварувачки дух. Ваквата нивна природа е биолошки детерминирана. Перцепцијата што поединците ја имаат за себе наспроти другите ја карактеризира индивидуалистичката ориентација и максимализација на сопствените интереси. Методите на решавање на конфликтните ситуации, кои реалистите сметаат дека им се карактеристични на поединците или на групите, се употреба на доминација и сила, а клучни актери во конфликтот се личностите кои ги имаат клучните општествени позиции.

Следбениците на хуманистичкиот пристап, за разлика од реалистите, сметаат дека причини за конфликт се човечките потреби и стравови. Конфликтот се појавува кога се загрозени фундаменталните човекови потреби. Според нив, луѓето имаат вродена потреба за сигурност, идентитет, групна припадност и признавање. Поединците ги задоволуваат овие потреби со чувство на припадност кое го имаат кон одредени социјални групи. Конфликтот може да се надмине во моментот кога ќе се задоволат гореспомнатите поединечни или групни потреби. Главните актери во процесот на надминување на конфликтот се оние групи или поединци кои биле директни учесници во истиот, а не, како што сметаат реалистите, нивните општествени и државни преставници.

Во стручната литература се сретнуваат голем број дефиниции за конфликтот и за неговото поимовно определување.

Некои од нив го нагласуваат однесувањето на учесниците во конфликтот, други се концентрирани на изворите на конфликтот, а трети се однесуваат на ставовите и чувствата што се јавуваат во конфликтот (нетрпеливост, непријателство).

Дефиницијата што би ги обединила сите битни аспекти на конфликтот треба да укаже на три негови компоненти:

- страни во конфликтот;
- конфликтно однесување;
- конфликтни интереси.

Значи, конфликтот е резултат на истовремено постоење на конфликтни интереси и конфликтно однесување меѓу страните во конфликтот.

Конфликтот претставува постојана содржина на социјално егзистирање на различни нивоа. Неговото значење, во генерална смисла, може да се опише со позитивна конотација како феномен којшто предизвикува соодветни општествени промени низ раздвижување и акција, или, пак, во негативна смисла како феномен кој предизвикува деструктивно однесување и вклучува насилство.

Бартон за конфликтот вели: „Конфликтот е есенцијално креативен елемент во односите меѓу луѓето. Тој е средство за промени. Средство со коешто нашите општествени вредности за добросостојба, безбедност, правичност и можности за личен развој можат да бидат достигнати. Постоенето на наплив од конфликти е единствен гарант дека аспирациите на општеството ќе бидат постигнати“.

6.2. ВНАТРЕШНООПШТЕСТВЕНИ КОНФЛИКТИ И МЕЃУОПШТЕСТВЕНИ КОНФЛИКТИ

Во современата литература се познати 32 вида конфликти, типологизирани според различни критериуми. Големiot број конфликти сигурно не е случаен. Тој претставува доказ дека проблематиката на конфликтите е многу разработувана од социолозите и дека за неа многу е пишувано.

Во секој конфликт мора да учествуваат најмалку две спротивставени страни. Во зависност од тоа кои се страните кои учествуваат во конфликтот, постојат:

- интерперсонални конфликти;
- интергрупни конфликти;
- интрагрупни конфликти.

Интерперсоналните конфликти се случуваат меѓу поединци. Такви се, на пример, конфликтите на релација сопруг-сопруга, родител-дете, брат-сестра, ученик-наставник и сл.

Интергрупните конфликти се јавуваат меѓу групи со најразлична големина, формирани според најразлични основи.

Меѓу нив спаѓаат семејства, работни и други организации, потесни и пошироки заедници, етнички групи, цели држави, народи, раси итн.

Интрагрупни конфликти се одвиваат меѓу припадници на помали групи и по правило ги вклучуваат сите припадници на таа група. Конфликтите од ваков вид се одвиваат во рамките на семејствата, спортските групи, работните групи, различните комисии и одбори и сл.

Во секојдневниот живот го слушаме зборот конфликт од различни области:

- индивидуален;
- економски;
- национален;
- социјален;
- политички;
- етнички итн.

Овде би ја издвоиле типологијата на конфликтите на Ралф Дарендорф, како една од најсеопфатните типологии. Дарендорф смета дека конфликтите можат да бидат:

- латентни;
- потенцијални;
- скриени или откриени;
- манифестни;
- јавни.

Тој ги типологизира конфликтите според два основни критериума:

- според нивната големина и
- според рангот на учесниците во заемниот конфликтен однос.

Според првиот критериум, тој разликува пет групи. Тие се рангираат од помали кон поголеми. Во првата група се рангираат конфликтите внатре во личноста, растргната меѓу одделни улоги во општествениот живот. Типичен пример за таков конфликт е жената која е растргната меѓу својата улога во семејството и желбата за активна професионална кариера. Втората група конфликти се оние кои се одвиваат

внатре во одделните социјални групи. Пример за тоа можат да бидат конфликтите во некое претпријатие меѓу раководниот тим и вработените во истото. Третата група конфликти се оние меѓу одделни општествени сектори или делови, како, на пример, етничките групи или класи. Четвртата група се конфликти меѓу држави и општества. Петтата група се конфликтите меѓу повеќе обединети држави или општества.

Според вториот критериум, Дарендорф разликува две групи конфликти:

- конфликт помеѓу рамноправно спротивставени страни
- конфликт меѓу „по силни“ и „по слаби“ страни по ранг.

Меѓународната заедница денес се соочува со многу широк ранг на конфликти:

- Регионални конфликти - помеѓу локални ривали или големи сили. Тука спаѓаат и новосоздадените држави.
- Воени конфликти - за ресурси коишто се резултат на конфликт на држави или групи околу контролата или поседувањето витални ресурси (вода, енергија и сл.)
- Сепаратистички и националистички конфликти - каде етнонационалистичките групи сакаат да воспостават своја сопствена национална држава.
- Иредентистички конфликти - настојувањето на етнонационалистичките групи да ги прошират границите на својта држава или да ги вклучат соседните области населени со припадници од истата група.
- Етнички конфликти - тоа е борба за моќ што опфаќа конфликти во државата во однос на пристап до територија, работа и фондови за помош.
- Пролетарски или антиколонијални конфликти на народи кои не се почитувани за да воспостави слободна демократија.

6.3. НАСИЛСТВО И НЕНАСИЛСТВО, ТЕРОРИЗАМ И АНТИТЕРОРИЗАМ

Поимот терор потекнува од латинскиот збор „terreur“ што значи сеење страв, ужас, предизвикување страв, владеење на насилство, чија цел е застрашување или физичко уништување на противникот. Зборот терор претставува основа, корен на зборот тероризам, кој за првпат се јавува во 1789 година, како надополнување на речникот на Француската академија со значење - систем, режим на стравот (терминот најчесто се поврзува со периодот од јакобинската диктатура на Француската буржоаска револуција 1789-1794 година).

Еден од првите обиди за целосно дефинирање на тероризмот го направил Хадерман во неговиот прилог кон „Енциклопедијата на општествените науки“. Според него, тероризмот е дефиниран како метод (или теорија за метод) со кој една организирана група или партија настојува да ги оствари своите цели, пред сè со систематска примена на насилството.

Со текот на времето тероризмот станува синоним за секаква негативна појава базирана врз користење насилство како облик на политичка борба.

Современиот тероризам претставува повеќеслојна појава, односно, за неговото проучување во целост е неопходен интердисциплинарен пристап. Сложеноста на овој феномен го отежнува систематското и темелното согледување на општествено-економските, политичките, психолошките и другите негови корени, а, воедно, го отежнува неговото целосно и прецизно дефинирање.

Според определени автори, тероризмот претставува акт на физичко насилство, чијшто објект на дејство е избран така што предизвикува психолошки реакции, во прв ред страв кај поширокиот круг луѓе со цел да се промени однесувањето кое е важно за постигнување политички цели.

Според други автори, тероризмот се дефинира како плански акт на насилство што го преземаат определени општествени групи со цел да ја сочуваат или да ја освојат власта, односно, под тероризам се подразбира само оној терор кој ја содржи социјално-психолошката компонента во своето битие, односно политичката компонента.

Со операционализација на постојаните дефиниции, можеме да констатираме дека во суштината на тероризмот егзистираат: употреба на физичко насилство (најчесто кон луѓето); политичкиот карактер на активностите; предизвикување страв и други психолошки реакции; очекувани ефекти и реакции; целисходно, планирано и организирано дејствување.

Врз основа на сите презентирани размислувања, можеме да констатираме дека тероризмот претставува акт на планирано и организирано насилство кое го преземаат определени поединци или овластувани групи со цел да се влијае врз политичкото однесување на личностите или на социјалните групи за постигнување определени политички цели и обид за предизвикување значајни овластувани промени.

Најстандардна и најприфатлива поделба на тероризмот е на *внатрешен и меѓународен*.

Внатрешниот тероризам се појавува преку насилство мотивирано за остварување определени политички цели, што го реализираат автономни недржавни учесници во рамките на сопствената земја, каде што објекти на напад претставуваат исклучително институциите во рамките на таа држава; официјални или неофицијални државни органи против своите граѓани или против сопствените материјални добра (селективно).

Меѓународниот тероризам почна интензивно да се јавува и да станува проблем со негативни импликации, особено со отпочнувањето на новиот циклус терористичка активност кон крајот на 60-тите години од минатиот век, кој трае до денес. Најголем број од терористичките групи имаат меѓународен карактер кој произлегува од припадноста на нивните членови, нивното движење и засолнување, објектите на нивниот напад, набавката на оружје, сличностите на методите и техниките со кои се служат терористичките организации итн.

Но, во основа, меѓународниот тероризам настанува на два карактеристични начина: во ситуација кога во изведувањето на терористичкиот акт директно или индиректно, намерно или ненамерно, се инволвирани две или повеќе држави преку своите државјани или добра, коишто можат да бидат субјекти или објекти на терористичкиот на-

пад, и во ситуација кога со терористичкиот акт се загрозуваат определени добра кои подлежат на меѓународна заштита.

Борбата против тероризмот е мошне сложена, тешка и неизвесна. Таа во себе вклучува два вида акции: анти-тероризам и контратероризам.

Антитероризмот може да се дефинира како активност за преземање одредени одбранбени мерки, со цел да се постигне намалување на ранливоста на поединците и имотот од терористичките акти. Во одбранбени мерки се вклучува примена на ограничен одговор кон терористите и кон терористичките организации.

Додека, пак, контратероризмот подразбира примена на офанзивни мерки, кои се преземаат со цел да ги попречат и да ги одвратат сите терористички закани, а истовремено и да одговорот на истите.

Постојат голем број национални програми за борба против тероризмот и нивна цел е неутрализација на терористичките групи, односно онеспособување на изворите на потенцијалните закани. За реализирање на овие програми не е неопходно убивање на терористите.

Целите на антитероризмот може да се дефинираат како превенција на нападите и минимизирање на евентуалните пројавени ефекти од терористичките напади. За да биде успешна борбата против тероризмот, неопходна е перманентна, целосна и планирана меѓуагенциска акција, со цел да се постигне интегрирање на нивните активности, а со тоа и зголемување на ефикасноста. Потребно е единство на напорите кои се вложуваат во борбата против тероризмот, а тоа вклучува синхронизација на напорите на националните разузнавачки и контраразузнавачки служби. Истовремено, потребна е и соработка на владите на современите држави во меѓународната заедница.

Ако безбедносните сили не се во состојба да разликуваат криминални активности од терористички активности, тогаш можат да ги доведат во прашање својот легитимитет и ефикасност. Најважно е да постои стрпливост и истрајност, бидејќи тие се неопходни за успешна реализација на програмата за борба против тероризмот. За да се идентификуваат, онеспособат или елиминираат одредени категории терористи, претстои мошне сложена, макотрпна разузнавачка и политичка дејност.

Честопати антитерористичките напори се непопуларни, а понекогаш имаат и неславен крај. Потребна е стрпливост и сериозност за успешно и рационално извршување на антитерористичките активности. Исто така, честопати се доаѓа во судир со одредени вредности и специфични национални култури поради невидливоста на успехот од борбата против тероризмот. Важна карактеристика за целите и за легитимноста во борбата против тероризмот е воздржаноста. Поединечни предвремени антитерористички акции против поединци или против групи можат да го попречат разузнавачкиот пробив во мошне сложената структура на терористичката организација. Исто така, и прекумерната и неконтролирана реакција може да биде контрапродуктивна и да го иритира цивилното население, со што ќе ја поткопа својата легитимност на дејствувањето. Затоа не е потребно да се наметнуваат ресорни контролни мерки. Борбата против тероризмот е многу комплексна дејност, и таа се организира, планира и се спроведува од далечното минато до денес, а ќе продолжи и во иднина.

6.4. СПРАВУВАЊЕ СО КОНФЛИКТИТЕ ВО СОВРЕМЕНИТЕ ОПШТЕСТВА И МЕЃУ НИВ

Несомнено најуспешен начин за разрешување на конфликтите е нивното спречување во моментот на нивната таканаречена претконфликтна состојба. Доколку не успееме во тоа, настанува конфликтна состојба, кога субјектите во конфликтот имаат непомирливи интереси, барања и ставови. Во тој момент почнуваме да бараме начини и средства за разрешување на конфликтот, што претставува негова завршна фаза, бидејќи повеќе или помалку сме ги отстраниле причините кои ги довеле спротивставените страни во таква состојба.

Современата граѓанска социологија, Аткинсон В. (Atkinson W., 1993), препознава неколку начини за разрешување на конфликтите. Како прво, тоа е постигнување договор и согласност помеѓу спротивставените страни. Секоја од нив ги почитува барањата и ставовите на опонентот до максимум. На тој начин се разрешува конфликтот со полна респектабилност на опонентите.

Вториот начин за разрешување на конфликтот е поврзан со компромисот. Во тој случај една од страните доброволно се откажува од дел од своите барања, бидејќи чувствува слабост и немоќ истите да ги оствари во целост. Тогаш делумно се повлекува за да не се доведе во ситуација да загуби сè.

Третиот начин е директно поврзан со моќта на посилниот. Тој, со помош на принуда, ја доведува послабата страна во ситуација целосно да ги прифати нејзините услови. Типичен пример за ова се економските конфликти во претпријатијата од секаков вид. Таму доста често работодавачите, по пат на разни видови принуда, им ги изложуваат своите барања на работниците. Слична состојба може да се појави и во политичките конфликти. Актуелната политичка власт во една држава, користејќи ги своите позиции на моќ, може да ги наметне сопствените ставови на опозицијата. Меѓутоа, возможен е и спротивен случај, кога опозицијата на ист начин и со уште посурови методи може да ја сруши владата на една држава.

Четвртиот начин е таканареченото арбитражно решение. Ова се појавува кога опонентите во конфликтот ќе се сложат во разрешувањето на конфликтот да се вклучи трета страна, било во вид на една личност било во вид на една комисија. Меѓутоа, третата страна може да се вклучи и без потполна согласност од двете спротивставени страни. Тоа обично се јавува во моменти кога постои опасност за екстремно проширување на конфликтот, што може да доведе до многу несакани последици. Меѓутоа, како и да е, и двете страни почнуваат да ги осознаваат своите грешки и се обидуваат некако да излезат од таа состојба, која во многу нешта носи карактеристики на неизвесност и бесперспективност.

Во секој случај, готов рецепт за решавање на конфликтите нема. Тоа зависи од многу конститутивни елементи на субјектите и објектите на конфликтната состојба. Пред да се премине на акција, потребно е да се одбере вистинска стратегија. При нејзиниот избор, предвид мораат да се имаат неколку елементи.

Како прво, тоа е времето на траењето на конфликтот. Доколку вклучуваме трета страна во разрешувањето, тоа во никој случај не треба да се направи избрзано. Секое скратување на оптималното време може да доведе и до

спротивен ефект, како што е, на пример, уште поголемото заострување на спротивностите на двете страни. Претераното барање за предвремени отстапки може да се покаже фатално за исходот на конфликтот.

Како второ, тоа е изборот на адекватен посредник. Посредникот треба да биде експерт во проценката на етапите во развојот на конфликтот; да процени дали постои рамнотежа на силите; дали учесниците во конфликтот имаат еднакви можности и желби за негово завршување; да ја процени општата култура на опонентите; како да се избегне насилството; кој е општиот систем на цели, интереси и вредности на опонентите; и дали постои желба барем кај еден од опонентите да се разрешат противречностите. Освен ова, многу е битен карактерот на односите меѓу учесниците во конфликтот. Ако се работи за интерперсонални конфликти, многу е полесно тие да се разрешат во едно хармонично, отколку во едно проблематично семејство, каде што односите се разнишани заради одредени причини. Слична е состојбата и кај меѓуличните односи, како во економската така и во политичката сфера.

Откако ќе се соберат податоците и ќе се направи нивна релевантна социолошка анализа, тогаш се преминува на избор на најдобрата стратегија за управување и разрешување на конфликтната ситуација. Во социолошката литература се најексплицирани следниве стратегии: соперништво, компромис, соработка, избегнување на конфликтот и приспособување.

Соперништвото како стратегија има најмногу недостатоци при разрешување на конфликтите. Тој, сепак, се употребува во екстремни ситуации кога конфликтот е опасен загрозувач на човековите права и слободи. Тоа во основа претставува наложување кон едниот опонент во судирот да ги прифати барањата на спротивставениот опонент или на третата вклучена страна. За да има успех во тоа, вториот опонент треба да има силни аргументи за своите барања кои треба да ѝ бидат наложени на првата страна. Соперништвото може да даде резултат на подолгорочен план.

Компромисот е доста често користена стратегија. Во неа и двете страни покажуваат подготвеност да направат отстапки од своите барања, од една страна, а од друга страна да покажат подготвеност да прифатат дел од барањата на

опонентот. До него доаѓа кога опонентите ќе ги осознаат своите реални можности за имплементирање на своите барања. Бидејќи постои реална опасност да загубат повеќе отколку што ќе добијат, се решаваат на компромисно решение. Оваа стратегија најчесто се користи при разрешување на политичките конфликти. Не случајно се вели дека „политиката е компромис“. Во основа оваа стратегија бара повеќе време. Секое избрзување при изнаоѓање компромисно решение може да има негативни последици за поединците, социјалните групи, политичките организации, општествено-политичките заедници итн.

Следната стратегија е таканареченото приспособување или отстапка, кое е доста слично со компромисот. Оваа стратегија има најголема основа во желбата, сепак, и покрај сè, да се одржат добрите односи со опонентот. Тоа доаѓа од таму што опонентите се свесни за сопствената меѓузависност во општествените дејствувања. Чест е случајот кога третата страна ги зближува опонентите и аргументирано им ја образложува тезата за нивната предодреденост за блискост и заедничко живеење.

За најголем број аналитичари, најдобра стратегија за најбезболно разрешување на конфликтите од секаков вид претставува соработката. Во овој процес опонентите седнуваат на заедничка маса со „чисто срце“, свесни за својата предодреденост едни кон други. Опонентите ги искажуваат своите аргументи со кои ги правдаат своите цели и барања, истовремено почитувајќи ги аргументите на спротивставената страна. Во социолошката литература се употребуваат различни критериуми од кои се определува видот на соработката. Доколку го земеме предвид предметниот критериум, тогаш можеме да зборуваме за лични, семејни, економски или политички конфликти. Според временскиот критериум, соработката може да биде епизодна, периодична и постојана. Доколку го имаме предвид степенот на организираност, соработката може да биде систематична (во претпријатие) или хаотична (навивачка група). Критериумот степен на слобода ја определува соработката како принудна.

При изборот на стратегијата за разрешување даден конфликт, определено влијание покажува и изборот на посредник, трета страна или, како уште ја нарекуваат некои автори, медијатор. Во принцип, улогата на посредник може

да ја игра одреден човек или група со неколку професионалци. При решавање меѓудржавни конфликти улогата на трета страна може да биде одиграна од друга држава. Што се однесува до медијацијата, одредени автори го проследуваат нејзиното раѓање уште во древна Кина и Африка, каде што старешините на родот или племето ја играле улогата на своевидни професионални медијатори, осигурувајќи бесконфликтни решенија или излез од конфликтната ситуација. Во поновата историја овој поим се споменува во 60-тите години на XX век во САД. Во 1983 година, во оваа земја е основан Национален институт за разрешување спорови, чија задача е сврзана со разработување нова методика по медијација, а, исто така, се организира и специјална обука за водење преговори.

Очигледно, улогата на третата страна во решавањето даден конфликт крие големи можности. Целесообразноста од учеството на третата страна обично се врзува со фактот: дали двата опонента се обратиле за помош кај неа, или само едната страна. Можно е третата страна да се вмешала сама во конфликтот. Овие три типа поведение на третата страна водат до три различни последици за разрешување на конфликтот.

6.5. ПОСТКОНФЛИКТНОСТ

Постконфликтниот период со себе носи голем број појави карактеристични за индивидуите и општествата, а кои во основа се последици од конфликтните дејствија (особено војните). Траумите и сличните психолошки појави се најзначајните последици на конфликтот како извор за загрозување на човековите права и слободи. Тука, пред сè, спаѓаат трауматските и посттрауматските стресови, психичките растројства, адолесцентските кризи итн. На нив се надоврзуваат самоубиствата, криминалот, сиромаштијата и низа други социопатолошки појави. Неизбришливи се трагите кај личностите, особено од воените судири, без разлика дали директно или индиректно учествувале во конфликтните дејствија. Конфликтот создава времени и трајни последици врз физичкиот и психичкиот интегритет на личноста и врз членовите на неговото семејство. Сето тоа за еден подолг временски период го оневозможува

повторното интегрирање на луѓето во нормалните општествени текови. Токму заради тоа, во прашање се доведува и кохезијата на општествената заедница на подолг временски период.

Последиците од воените конфликти траат долго и имаат неизвесни резултати. Во право се сите оние кои го потенцираат фактот дека во воените конфликти нема губитници и добитници, туку на крајот од истиот- сите се поразени. Поразени се сите кои биле изложени на разорното дејство на воените конфликти, кои во вид на пострауматски нарушувања со децении се репродуцираат врз личноста и општеството. Должината и интензитетот од последичниот товар на конфликтот е крајно неизвесен и е неблагодарна секоја прогноза во врска со ова.

Сепак, може да се каже дека општествената заедница ги користи сите интелектуални и политички потенцијали за што поуспешно да го надмине постконфликтниот период. Научната, политичката и религиозната елита се стопуваат во намерата да се подобри меѓусебното разбирање и дијалогот меѓу луѓето без разлика на нивната етничка, верска и политичка припадност. Со тоа се создаваат услови за спречување евентуални нови несогласувања од каков било вид. Со тоа ќе се врати довербата меѓу луѓето и ќе се создадат предуслови за реинтегрирање на општествената заедница која поминала низ претконфликтна, конфликтна и постконфликтна фаза од своето општествено битисување.

7. КОЛЕКТИВНО ДЕЈСТВУВАЊЕ И СОЦИЈАЛНИ ДВИЖЕЊА

7.1. ПОИМ И ВИДОВИ КОЛЕКТИВНО ДЕЈСТВУВАЊЕ

Колективното дејствување или дејствување (однесување) на масата е однесување на голема група луѓе кои се обединуваат заради остварување заеднички цели и интереси. Колективното дејствување најчесто се јавува во ситуации кога се загрозени основните норми во општеството, во периоди на социјални промени или кризи и кога се блокирани човековите фундаментални мотиви или интереси.

Колективното дејствување и неговите карактеристики го истражуваат голем број социолози и психолози, меѓу кои: Гистав ле Бон (кој говори посебно за специфичностите на толпата), Габриел Тард, Емил Диркем и многу други. Интересот за колективното дејствување се менува, односно, научниците со различен интензитет го третираат колективното дејствување, при што тоа се експонира најмногу во 1920, 1930 и по 1960 година. Кај научниците кои го истражуваат колективното однесување, иако воглавно постои согласност за неговите општи карактеристики, сепак, постојат и различни ставови за одредени прашања. Така, на пример, Кентрил го изедначува поимот колективно дејствување со поимите социјално движење и толпа и, за него, тоа е дејствување на голема група луѓе кои му се потчинуваат на одреден водич или идеал и кои извршуваат акции заради своите остварувања. Во колективно дејствување, тој ги вбројува: религиозните организации, политичките партии, сектите и слично.

Малиграм и Тол прават разлика помеѓу социјалните движења, колективното однесување и толпата. За нив колективните дејствувања се дејствување на широка група луѓе, кои се конституираат заради поддршка на системот или заради верување кое го делат членовите, кај нив постои намера да се произведе некоја промена, да се оствари некоја идеја или да се реши некој проблем.

Дејвид и Харери, пак, прават поделба на колективните движења, и тие разликуваат:

- активни или пропагандистички движења (кои имаат за цел постигнување на нешто што го сметаат за оправдано, а најчесто таа промена ќе им донесе подобрување на нивната положба;
- дефанзивни движења (кои имаат за цел одбрана или спасување од нешто).

Честопати поимот колективно дејствување се поврзува со поимот колективна свест. Поимот колективна свест го воведува Емил Диркем, и за него колективната свест претставува севкупност на верувања и чувства кои се заеднички за сите членови на едно општество или движење и претставува систем кој има свој сопствен живот. Токму колективната свест е карактеристика на колективното дејствување, и на тоа потсетува и Живковиќ. Според него, колективната свест се разликува од индивидуалната, пред сè, по тоа што таа е долготрајна, се пренесува и продолжува низ историјата и што се врзува за индивидуалната свест на различни генерации.

Исто така, одредени научници го поврзуваат колективното дејствување со поимот дух на народот. Така, на пример, Лазарус и Штајнхал го дефинираат тоа како слична свест на многу индивидуи, плус свесност за сличноста која настанува како резултат на сличното потекло и просторна блискост.

Колективните дејствувања се карактеристични за сите општества, но во најголем процент се јавуваат во развиените земји, и тие се расчленуваат на социјални движења, потоа на феминистички, мировни, еколошки движења и други.

7.2. НОВИ СОЦИЈАЛНИ ДВИЖЕЊА: ПОИМ И ВИДОВИ

Поим за социјални движења. Новите социјални движења се повеќе општествени и културни движења, а помалку политички, и тие се јавуваат како реакција на ретроградните и реакционерни сили на модерното општество, како и на неговата способност да понуди одговори на многу прашања на неполитички начин. Современиот начин на живеење носи можност за современо образование, материјална благосостојба, но и оттуѓување на човекот од својата

исконска природа, па токму затоа многумина сметаат дека новите социјални движења претставуваат потрага по идентитетот на човекот. Ваквиот став го потврдува и современиот аналитичар Хелер, според кој, социјалните движења имаат улога да му помогнат на современиот човек. Според него, човекот во високоразвиените општества се наоѓа во една специфична и парадоксална состојба, во која започнува да го губи сопствениот идентитет, и токму новите социјални движења се одговор на индивидуалната потреба на човекот за личен и социјален идентитет.

Новите социјални движења посебно се актуелни во современите општества и, токму поради тоа, тие го побудуваат интересот на голем број научници.

Францускиот социолог Ален Турен му посветува посебно внимание на социјалните движења, сметајќи дека тие се од посебно значење за луѓето, и затоа треба да се анализираат и да се проучуваат, а сето тоа ќе им помогне и на луѓето да ја разберат суштината на промените во општеството. Тој ги дефинира социјалните движења како организирано колективно однесување на класниот актер кој се бори против својот класен непријател за општествено управување со историчноста внатре во една конкретна општествена заедница.

За Алберто Мелучи, пак, социјалните движења се облик на колективна акција која се базира врз солидарност, која предизвикува конфликт и ги урива ограничувањата на системот во кој се одвива акцијата.

Клаус Офе смета дека просторот за акција на новите социјални движења е простор на вонинституционална политика. Тој истакнува дека тие се движења кои бараат да ги препознае пошироката заедница како политички фактори, иако нивните облици на акција не уживаат легитимитет кој би се пренесувал со помош на воспоставените политички институции, а кои тежнеат кон цели кои, кога би се оствариле, би го обврзале општеството како целина.

Најголемиот број автори се согласуваат дека новите социјални движења се обликуваат врз свеста дека влегуваме во нов тип општествен живот и општествени односи, а тоа повлекува и потреба од нов пристап во дефинирањето на општествениот прогрес и на новите сфери на општествените конфликти, промени, а со тоа и новите актери на тие промени. Главните прашања на новите социјални движења се слеаат

во идејата дека самиот живот и минималниот стандард на добриот живот, онака како што се одредени и санкционирани од модерните вредности, се загрозени од слепата динамика на воената, технолошка и политичка рационализација.

Како главни карактеристики на современите социјални движења, се наведуваат следниве:

- трансфункционалност, што значи дека тие не ги привлекуваат членовите врз основа на нивните специфични функции, туку, напротив, проблемите кои ги поведуваат и припадниците кои ги сочинуваат не се подредени на функционалната поделба на општеството;
- специфичен карактер, при што јавното дејствување битно ги разликува нив од движењата на конспиративните групи;
- повеќе општествен, а помалку политички карактер, бидејќи нивна цел е активирање на цивилното општество, а не преземање на власта;
- неформална организираност и незафаќање на личноста на нивните припадници во тоталитет;
- дисконтинуитет, бидејќи лесно се формираат, но и се расформираат и исчезнуваат од историска сцена.

Како најпознати општествени движења денес се јавуваат: феминистичките движења, еколошките движења и мировните движења.

7.3. ЖЕНСКИТЕ ДВИЖЕЊА И ФЕМИНИЗМОТ

Женските движења, посебно феминистичките, се движења за правата на жената и се борба против сите угнетувања, предрасуди и стереотипи кои се провлекувале низ историјата, а се однесувале на жената. Феминистичките движења не се јавуваат, односно, не се плод на современото општество. Имено, тие со различен интензитет се појавуваат уште од 18 век, при што овие движења добиваат најголем број приврзаници по 60-тите години од 20 век. Феминизмот како политичко движење има долга историја, но, како што споменавме, таа историја истовремено е и променлива,

бидејќи на моменти тој е прикриен и латентен за да на моменти стане цврст и видлив. Феминистичкото движење посебно се актуелизира во 90-тите години од 18 век, 40-тите години од 19 век, на преминот во 20 век и најмногу по 60-тите години од 20 век. Во срцето на феминизмот лежи прашањето: како ја разбираат жените и како ја живеат својата женскост, а со тоа, пред сè, се настојува да се зголеми свеста кај жената и да се разбере повнатрешнувањето на угнетувачките форми на женственост. Феминистичката политика била секогаш само одговор на реалната положба на жените во општеството, и тие се залагале за промени на општествените услови што ги одредувале нивните животи. Токму тука лежи и одговорот на прашањето зошто се јавуваат феминистичките движења, бидејќи тие се резултат само на ситуацијата во која се наоѓала жената во текот на историјата, честопати угнетувана, и тоа економски, при што на работното место таа ја врши целата работа за половина плата, а во домот работи цело работно време без пари.

Низ историјата феминистичкото движење се видоизменувало, при што одредени прашања се актуелизирале, а други прашања биле решавани преку силен притисок. Во текот на последните двесте години жените имале многу кампањи против исклученоста од образованието, имотните прашања, насилството и слично. Актуелноста на прашањата кои ги експонирале феминистките зависеле, во најголема мера, од видот на општествената формација. Така, првите феминистички движења се врзани за прашањата за образование на жените, нивното право на глас и за нивното право за вклучување во јавниот и општествениот живот. Така и првите национални демонстрации на жените, одржани во Лондон во март 1971 година, ги потенцирале четирите основни барања, а тоа биле: еднакви плати, еднакви можности за школување и работа, бесплатни дваесет и четири часовни јасли и градинки, бесплатна контрацепција и абортус по желба. Подоцна се зголемиле барањата и се прошириле, и се однесувале и на правото на жените сами да ја дефинираат својата сексуалност и ставање крај на дискриминацијата кон лезбејките, како и крај на сексуалното и домашно насилство. Денес се модифицираат и прашањата и барањата на феминистките, и тие се на повисоки инстанции и се залагаат за поголема вклученост на жената во јавниот

и политички живот, охрабрување на жената за втурнување во претприемништвото и во бизнисот, за повеќе жени на раководни функции, повеќе жени-менаџерки, како и за повеќе жени во локалната, законодавната и извршната власт.

Феминистичкото движење, како форми на изразување и манифестирање ги има следниве:

- јавни кампањи кои го актуелизираат женското прашање;
- трибини и семинари на кои ќе говорат едуцирани жени за проблемите на жените, и ќе ги охрабрат останатите жени да проговорат јавно за своите потреби;
- мирни маршови со транспаренти кои ќе актуелизираат одреден проблем;
- протести и демонстрации насочени против одреден режим кој ги потиснува прашањата кои се од витален интерес за жените.

Феминизмот е плурално движење, а феминистичките проекти се разликуваат. Според ваквата определба, постои поделба на феминизмот според културната политика на 5 опсежни феминистички перспективи:

1. Либерална феминистичка културна политика, која ја истакнува важноста на еднаквоста на шансите и не ги зема предвид разликите меѓу мажите и жените;
2. Културна политика, која е сосредоточена врз жената и која се фокусира врз нивните дела од перспективи што ќе ги привилегираат женските специфичности. Овој облик наоѓа најцврст израз во радикалниот феминизам;
3. Марксистички феминизам, во кој централни се анализите на економските општествени односи за разбирање на историјата на половите идентитети и односите меѓу нив;
4. Постмодерни форми на феминизам ги потенцираат односите на моќ, најизразено е тоа што тие им припаѓаат на класата, полот и расата и истакнуваат дека и женскоста и машкоста се резултат на културата;

5. Културните политики на феминистките од црната раса и од Третиот свет, кои ги ставаат расизмот и колонијализмот во центарот за разбирање на половите односи.

Посебно, денес се шири радикалниот вид феминизам, кој е посебен вид феминизам и кој пласира идеи кои во основа ја пресвртуваат патријархалната тенденција машкото да се вреднува повеќе од женското и величат некаква женскост што ја дефинираат преку емоционалноста, мајчинството и антирационалноста.

Феминистичките движења, како што напоменавме, посебно се актуелизираат по 1960 година и својот акцент го ставаат на невидливоста на жените коишто отсутствуваат од историските дела, од социолошките дела, од литературата, уметноста, филмот, театарот, а жените-автори и критичари биле маргинализирани. За таа цел феминистичките истражувачки и жените кои се носители на феминистичките движења најпрво почнале да ги обновуваат загубените текстови напишани од жени, потоа се препечатувале дела од женски автори и уметници. Исто така, се реконструираат новите женски традиции, се зголемува бројот на академските студии за женската литература и книжевна историја.

Феминистките денес го креваат својот глас против разгодените женски тела кои ги украсуваат билбордите и паноата, против изборите за убавина, и сметаат дека тоа е вулгаризација на женската убавина, го креваат гласот против рекламирањето на хотлајн-линиите, каде жената се преставува како објект. Сето ова ни говори дека и современото општество не носи комплексно задоволување на феминистичките барања и згаснувања на феминистичките движења, напротив, денес се многу активни, бидејќи, пред сè, реагираат на појави кои не само што ја деградираат жената туку и го рушат кодексот на морални вредности.

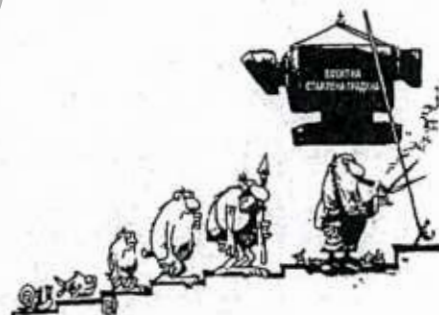
За развојот и ширењето на женското прашање, денес се погрижија и одредени невладини организации, кои во рамките на своето функционирање организираат женски родови истражувања, а се отвораат и центри за родови стереотипи. Целта на сите овие активности е да се надминат родовите и полови стереотипи и жените конечно да застанат на иста штица со мажите.

7.4. ЕКОЛОШКИ ДВИЖЕЊА

Во високоразвиените земји, но и во земјите во развој, во своите приоритети и агенди за функционирање и развој на државите, покрај основните димензии, како што се: економијата, образованието, здравството, културата и сл., сè почесто значајно место зазема и екологијата. Значењето на екологијата и ставањето приоритет на здрава животна средина е резултат на сè позачестеното уништување на природната средина, флората и фауната, како и на снормниот број загадувачи, кои во најголема мера ја уништуваат природата, а со самото тоа го загрозуваат и човековото здравје. Како резултат на зачестените „атаци“ кон природата од страна на техничко-технолошките пронајдоци, се јавуваат голем број еколошки движења и здруженија кои се обединуваат под мотото: Чиста и здрава планета Земја-предуслов за здравје и здрав живот.

Еколошките движења во светот и кај нас сè повеќе добиваат на интензитет, но и на бројност, и нивните членови секојдневно излегуваат со нови податоци за загадување на животната средина, но и со предлог-проекти, кои имаат за цел преземање чекори со кои би се намалило и би се спречило влијанието на одредени загадувачи и уништувачи на планетата Земја. Едно од најпознатите светски еколошки движења е „Greenpeace“ (Гринпис), кое е насочено кон решавање на глобалните еколошки проблеми. Во последните години сè повеќе се актуелизираат и еколошки движења кои се занимаваат со проблемите на озонската обвивка. Штетното влијание кое го имаат одредени хемикалии и кои ја уништуваат озонската обвивка придонесе да се интензивираат активностите на овие движења, кои веќе станаа планетарни, и тие како такви имаат свои канцеларии во скоро сите земји од светот, кои постојано се насочени кон следење на оштетувањето на озонската обвивка, како и правење стратегии за намалување на таквото оштетување. Познати еколошки движења се и движењата кои се занимаваат со промената на климата, како и движењата кои се насочени кон зачувување на биолошката разновидност.

Сите овие еколошки движења вршат огромен притисок врз властите во своите држави и, како резултат на нивните активности, државите преземаат соодветни чекори на полето

на екологијата и животната средина. За таа цел државите, пред сè, преземаат правни мерки и промена на легислативата, при што носат закони со чија помош треба да се регулираат и да се уредат одредени стандарди кои ќе обезбедат зачувување на животната средина за сегашните, но и за идните генерации. Исто така, се преземаат и меѓународни активности и на меѓународен план се носат и се усвојуваат акти кои се однесуваат на заштита на планетата Земја.

Меѓународната активност во областа на заштитата на животната средина датира уште од 60-тите години на минатиот век, а се остварува преку одржување на значајни меѓународни конференции посветени на екологијата. Некои од позначајните меѓународни конференции се, секако, конференциите одржани во Стокхолм 1972 година, Женева 1979 година, во Софија 1988 год., потоа Виенската конференција во 1985 на која акцентот беше ставен врз озонската обвивка, конференцијата во Лондон 1990 година и Светскиот собир за животна средина, одржан во Рио де Жанеиро во 1992 година.

1. Светската конференција во Рио де Жанеиро ги постави основите за решавање на прашањата за животната средина, и таа конференција заврши со донесување многу значајни документи, како што се:

- Декларација од Рио за животна средина и развој;
- Агенда 21;
- Принципи за управување, заштита и одржлив развој на сите типови шуми;
- Конвенција за промена на климата;
- Конвенција за биолошки диверзитет.

Агендата 21 е мошне значаен документ, и тој претставува план за акција во сите подрачја кои се одговорни за одржливиот развој од денот на донесување и во текот на 21 век, и повикува на промени во сите стопански активности засновани на новите поимања за влијанието на човековите активности врз животната средина. Таа вклучува четири дела, и тоа: дел за социјални и економски прашања, дел за заштита и управување со изворите на сировини за развој, дел за јакнење на улогата на НВО- секторот кој се занимава со екологијата (ова се однесува на еколошките движења) и

дел кој се однесува на средствата кои се потребни за остварување на Агендата 21.

Република Македонија во своите заложби и насоки да се приближи кон Европската унија, мора да вложува многу и во сферата на заштита на животната средина. Територијата на нашата држава е колекција на многу цивилизации кои оставиле видливи траги, но и држава која е богата со природни ресурси и убавини, кои, за жал, во последно време сè повеќе се подложни на загадување. За таа цел и нашата држава треба да ги прифати принципите и насоките на Европа кои се однесуваат на зачувување на животната средина.

Како што споменавме, за актуелизација на прашањата поврзани со екологијата најголем придонес даваат невладините организации и движења кои потегнуваат решавање голем број горливи еколошки проблеми. Сите овие глобални движења ги вклучуваат во своите редови најголемите светски авторитети од областа на науката, политиката, уметноста, и имаат една заедничка цел, а таа е зачувување на еколошката рамнотежа на планетата Земја и оставање наследство на идните генерации кое ќе им обезбеди непречен и нормален развој и просперитет.

7.5. МИРОВНИ ДВИЖЕЊА

По најголемиот воен судир во 20 век, а тоа е Втората светска војна, во светот владееше период на мир и стабилност. Но по 60-тите години од минатиот век почнаа одредени воени судири и воени интервенции, кои не преставуваа класична војна, но, сепак, претставуваа конфликт. Посебно, воени интервенции беа извршувани врз одредени држави, под изговор дека тие држави не почитуваат граѓански и човекови права, и затоа е потребна воена интервенција, како и потребата да се смени одредена владејачка структура која практикува тоталитаризам и, притоа, таа смена не е можно да се направи по мирен пат, туку со воена интервенција. Крвави судири се случија и при распаѓањето на одредени држави, посебно државите на Балканот, кои своето осамостојување го платија со голем број жртви. Токму ваквите воени интервенции и конфликти се причина за појавата на голем број мировни движења во светот, но и кај нас.

Најпрво, за да се сфати поентата на мировните движења треба да се дефинира мирот поимовно, односно да се одговори на прашањето: што е мир и која е суштината на мировните движења. Мирот е состојба ослободена од граѓански немири, состојба на мирољубивост, на граѓански ред и сигурност, како и спогодба за окончување на воената состојба помеѓу воените групи, окончување на непријателствата.

За мирот и мировните движења говорат и многу научници, филозофи и пацифисти. Уште големиот англиски филозоф Томас Хобс зборувал за мирот и за вечната поделба помеѓу војната и мирот. Во центарот на неговите филозофски расправи се сконцентрирани ставови кон спроведувањето на законите и решавањето на проблемите по законски пат. Но ваквиот став наметнува и еден друг проблем, а тоа е: што да се прави во ситуации кога не е можно по законски пат да се смени одредена владејачка гарнитура која владее тоталитаристички, не дозволува промена на владеењето и дали во такви случаи е одобрено воено решавање на ситуацијата. Како пример за ваквата состојба, се наведува интервенцијата во Ирак, чија цел беше со тајна акција или војна да се сруши режимот на Садам Хусеин и да се воспостават услови за легитимни избори. Но и во овој случај имаме воена интервенција, која ќе донесе и голем број жртви, од кои дел ќе бидат невини. Затоа се масовизираат мировните движења, кои од ден на ден добиваат на значење.

По секој воен судир и разгорување на војна, се јавува растеж на пацифизмот и одбивање да се носи оружје, а исто така се прошируваат и мировните движења. Основни карактеристики на мировните движења се: чување на мирот, градење на мирот, разрешување на конфликти по мирен пат. Целта на мировните движења е чување на мирот и превенција на конфликтите, но и преземање одговорност спротивставените страни да го решат спорот со мирни средства. Мировните движења се јавуваат во време кога кај политичките страни не постои желба да бараат и да изнајдат решение за да ги разрешат меѓусебните разлики со мирни и политички средства. За таа цел мировните движења започнуваат миротворни активности кои имаат за цел подобрување на состојбите коишто можат да предизвикаат спор или конфликт. Мировните движења посебно се активираат при

воените интервенции на одредени држави, и како начини на дејствување најчесто користат: декларации, конвенции и демонстрации. Карактеристика на нивните демонстрации е што се мирни протести, без предизвикување повреди и материјални штети, и со истакнување пароли кои имаат остроумна содржина, која е насочена против војната, а за мирот, но содржина која во никој случај не е вулгарна. Најновите мировни движења и мировни демонстрации се насочени кон воената интервенција врз Ирак, а пред десетина години беа насочени кон војната на Балканот, и тие демонстрации се манифестираат со марширање на членовите на мировното движење, постојано изнесување декларации против војната, и форсирање на паролата: Мир по секоја цена, стоп на насилството.

Едно од најпознатите мировни движења е основано од страна на Ганди и е активно и по неговата смрт, го носи неговото име-гандизам. Членовите на ова мировно движење, кое има приврзаници низ целиот свет, одат по линија на пасивен отпор, со желба да сензибилизираат и да придобијат што повеќе луѓе против насилството и војната. Во време на зоврисен национализам и хистеричен хиперактивизам, во време кога луѓето ги води емотивен занес и етноцентризам, овие движења имаат за цел да ја сопрат воената машинерија и да поттикнат разумско решавање на проблемите. Таму каде што на цена е солидарноста на посилните, тие ја слават солидарноста на слабите и незаштитените, таму каде што сите урлаат, тие зборуваат тивко, таму каде што зборува омразата, тие зборуваат со јазикот на љубовта.

7.6. ЛГБТ СОЦИЈАЛНИ ДВИЖЕЊА

Лезбиските, геј, бисексуалните и трансродовите (ЛГБТ) социјални движења се посветени на целосно прифаќање на ЛГБТ луѓето во општеството. Овие движења имаат долга историја на кампањи за она што во денешно време обично се нарекува ЛГБТ права. Иако не постои примарна или универзална централна организација што ги претставува сите ЛГБТ луѓе и нивните интереси, многу организации за ЛГБТ права се активни низ светот. Заедничка цел во овие движења е социјалната еднаквост за припадниците на ЛГБТ заедницата. Исто така, активистите на овие социјални движења работат во насока на ослободување на современите општества од бифобија, хомофобија и трансфобија. Денешните организирани ЛГБТ движења формираат широк спектар на политички активизам, вклучително и лобирање, улични маршеви, социјални групи, медиуми, уметност и истражување.

Геј и лезбиските движења имаат долга историја, но со основањето на Научниот и хуманитарен комитет во Берлин во 1897 година, се отвори јавна и научна расправа за проблемите на хомосексуалноста која дотогаш се сметаше за „неприроден блуд“ во повеќето земји и беше законски казнива. Само неколку земји во светот ја декриминализираа хомосексуалноста до овој период. Првата земја што го стори тоа беше Франција, во 1791 година, по што следуваа Белгија во 1792 година, и Холандија во 1811 година, по што следуваа Шпанија во 1822 година и Италија во 1889 година. Современото геј и лезбиско движење започна дури по Втората светска војна, во 50-тите години на XX век каде што одредени активисти решија да зборуваат отворено за нивните сексуални идентитети.

Меѓународниот ден на гордоста (27 јуни 1969 година) се смета за ден на ЛГБТ движењето. Ноќта меѓу 27 и 28 јуни се случила полициска рација во дискотеката *Стоунвол* (Stonewall) во Њујорк, САД. Истата ноќ, трансродовите лица решиле да организираат протести во градот, а потоа им се придружили и антивоени, феминистички, геј, лезбиски и афроамерикански организации за права. Најголемата парада на гордоста во Европа е онаа која секоја година се одржува во Келн, Германија. Првата Парада на гордоста во Скопје (Skopje Pride) за правата на ЛГБТ заедницата во РС Македонија се одржа на 29 јуни 2019 година,

во организација на Националната мрежа за борба против хомофобијата и трансфобијата.

Во раните 80-ти, во повеќето западни земји, барањата на ЛГБТ социјалните движења беа насочени кон прашањето за социјално и правно признавање. Првите закони, кои се однесуваат на правата на геј и лезбиските парови, беа донесени во северна Европа (Данска, Норвешка, Исланд, Шведска) во раните 90-ти. Овој бран на давање права на припадниците на ЛГБТ заедницата беше поддржан од социјалдемократските партии во Европа. Кон крајот на 90-тите, ЛГБТ движењата беа главно дел од перспективата заснована на концептот за еднакви права за геј и хетеросексуалните парови. Следејќи ја Холандија (2001), скандинавските земји постепено го усогласија своето законодавство во оваа насока. Шпанија (2005) и Португалија (2010) ги олеснуваат бракот и посвојувањето. Јужна Африка и Канада (2005), па Аргентина (2010) донесоа егалитарни закони, како и некои држави и окрузи во САД, Бразил и Мексико.

Меѓутоа, вербалното и физичкото насилство продолжуваат да го обележуваат секојдневниот живот на многу ЛГБТ лица. Покрај тоа, признавањето на нивното право е далеку од одредено и универзално. Сексуалните односи меѓу лица од ист пол сè уште се нелегални во шеесет и девет држави во светот, каде што можат да бидат казнети со затвор, па дури и со смрт. Без оглед на тежината на законот, хомосексуалноста е главна цел на политичките режими и религиозните струи кои сакаат да се наметнат како еден вид авторитет. Во текот на последната деценија, многу земји во Африка и на Блискиот Исток се карактеризираат со зголемување на хомофобијата, чија главна основа е фундаменталистичката исламистичка струја. Исто така, во Саудиска Арабија, Иран, Јемен, Нигерија, Судан, Авганистан и Мавританија, хомосексуалните акти останат казниви со смртна казна. Во Ирак, иако хомосексуалноста е легална, вооружените исламистички милиции масакрирале неколку стотици луѓе од 2004 година до денес.

Додека поголем број европски и латинскоамерикански држави практикуваат еднакви права за ЛГБТ заедницата, други држави, особено во Азија и Африка, продолжуваат да ја казнуваат хомосексуалноста со затвор или смртна казна. Немирите во *Стоунвол* во Њујорк во јуни 1969 година станаа светска референца. Комеморативните прошетки на гордоста

се настани кои секоја година се одржуваат во Европа, Јужна Америка, Северна Америка и Австралија. Сепак, во текот на последната деценија, поддршката за жртвите на хомофобијата стана главен проблем за граѓанска мобилизација, што е придружено со појава на еманципаторски движења во оние земји каде што е забранета ЛГБТ заедницата. Оваа солидарност дава значителни резултати во борбата против хомофобијата во различни држави – како во Сенегал каде што меѓународниот притисок во 2009 година дозволи ослободување на активисти за борба со СИДА. Ваквите кампањи помогнаа и да се направат видливи ситуациите на репресија, како на пример, насилството со кое се соочуваат парадите на гордоста во Белград и Москва или да се укаже на хомофобичниот закон во Украина.

Во однос на состојбите во РС Македонија, во изминатиот период ЛГБТ активистите во државата работеа во услови на екстремно непријателско расположение против нив, наедно и поради користењето на хомофобијата за политички цели. Од 2017 година зајакната е соработката меѓу Владата и граѓанските организации кои работат на унапредување на човековите права со посебен фокус на ЛГБТ лицата и заедницата. Со години наназад се повикува македонското законодавство за антидискриминација да биде усогласено со законите на Европската Унија, што е започнато со новиот Закон за спречување и заштита од дискриминација, како и политичките и општествените лидери да ги осудат хомофобичното и трансфобичното насилство.

8. СОВРЕМЕНО ЕВРОПСКО СЕОПШТЕСТВО

8.1. СОЦИОЛОШКИ ПОИМ ЗА СОВРЕМЕНОТО ЕВРОПСКО СЕОПШТЕСТВО

„Ќе дојде ден кога сите нации на овој континент ќе се здружат во повисок степен на единство и ќе создадат европско братство, без да ги загубат своите особености и својата славна индивидуалност. Ќе дојде ден кога умовите ќе ги бијат единствените битки на отворени пазари на идеи. Ќе дојде ден кога гласачките ливчиња ќе ги заменат куршумите и бомбите“. Ова се пророчки зборови на францускиот писател Виктор Иго во 1849 година. По еден век неговите утописки предвидувања почнаа да се остваруваат. За тоа време две светски војни и безброј други конфликти на европско тло однесоа милиони животи.

На 9 мај 1950 година се роди Европската унија, како визија за постигнување безбедност во општество во кое војната повеќе никогаш нема да ја уништува Европа, како што се случувало со векови наназад. Европската солидарност започна во економијата.

Кога се зборува за европска интеграција, треба да се нагласи дека националната држава претставува рамка во која функционираат европските општества. Тоа значи дека колку работни места ќе има, колкава ќе биде заработувачката, какви ќе бидат можностите за образование, здравствените услуги, ќе зависи, пред сè, од економскиот раст постигнат во одредена земја. Социјалниот напредок првенствено е резултат на економски раст, а се остварува со мерките на поединечните држави и со мерките на ЕУ. За да се постигне европска солидарност, ЕУ презема мерки за намалување на јазот меѓу побогатите и посиромашните земји и региони. За да се зацврстат социјалните и економските врски, ЕУ воведи регионална социјална политика. Целта на регионалната политика е да се поттикне развојот на неразвиените региони преку користење средства од Буџетот на ЕУ. Социјалната политика има за цел да ги исправи најголемите нееднаквости во европското општество. Затоа во 1961 година беше формиран Европски социјален фонд, со задача да се поттикне

создавање нови работни места и да се овозможи поголема професионална и географска подвижност на работниците. Во 2003 година Европскиот социјален фонд доби 4,8 милијарди евра од Буџетот на ЕУ. Социјалниот напредок наоѓа потпора и во законодавната регулатива која им ги гарантира основните права на сите граѓани на ЕУ. Повелбата за основните права од Мастрихт (1991) ги наведува правата што треба да ги уживаат сите работници во ЕУ: слободно движење, праведни плати, подобри работни услови, социјална заштита, право да формираат здруженија и да преговараат за склучување колективни договори, право на стручна обука, еднаков третман на мажите и жените, здравствена заштита и заштита при работа, заштита на децата, постарите лица и лицата со посебни потреби.

Првото право им гарантира на граѓаните на Европа да можат да се движат, да работаат и да живеат секаде во ЕУ. Тоа значи дека секое лице кое е државјанин на земја-членка на ЕУ може да биде вклучено во активности какви што се обезбедување здравствени, образовни и други јавни услуги секаде во Унијата, на пример: еден британски наставник да предава англиски јазик во Рим.

За да може секој граѓанин на ЕУ да бара работа во кое било место во Унијата, квалификациите со кои се стекнал лекарот, возачот, медицинската сестра, ветеринарот, хемичарот, архитектот итн. се признаваат во целата ЕУ. Дискриминација врз национална основа е забранета.

Во Лисабон 2000 година Европскиот совет изготви стратегија за зајакнување на социјалните врски во Европа, засновани врз знаење. Оваа стратегија вклучува поставување брза трансевропска мрежа за електронска научна комуникација. Со неа треба да бидат поврзани европските универзитети и истражувачките институти, нејзините научни библиотеки, а постепено и нејзините училишта. Се настојува сите училишта во Европската унија да имаат интернет-врска и наставниците да бидат обучени да ја користат.

На граѓаните од земјите кои ја сочинуваат ЕУ таа им донесе мир, сигурност, демократија, правда и солидарност. Проширувањето со десетте нови членки и со другите проширувања го поставува прашањето за географските, политичките и културните граници на Унијата. За да го поддржат проширувањето, граѓаните треба да почувствуваат

дека тоа има важност во нивните секојдневни животи. Во 2005 год. започна прифаќањето на Уставот на ЕУ. Некои земји се определија Уставот да го прифатат националните парламенти, а во други се одлучи таква одлука да донесат граѓаните на референдум. Избегнувањето на референдумското изјаснување фрла сомнеж во властите дека сакаат да го избегнат гласот на народот.

8.2. РЕКОНСТРУКЦИЈА, ПОМИРУВАЊЕ И ИНТЕГРАЦИЈА НА ЕВРОПСКИТЕ ЗЕМЈИ ПО ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА

Европските држави доминираа на меѓународен план до пред Првата светска војна. Во текот на двете светски војни тие се распарчија. Моќностите на помалите европски држави беа во сенката на новите светски сили: Соединетите Американски Држави и Советскиот Сојуз. Тие го поставија мерилото за нова меѓународна моќ. Западноевропските држави се надеваа дека, ако се обединат политички, ќе вратаат голем дел од моќта што ја загубиле како поединечни национални држави. Кај европските национални лидери се зацврстувааше сознанието дека се неспособни со сопствени сили да ги совладаат огромните проблеми кои произлегле од Втората светска војна. Еден од двигателите на европското обединување, францускиот политичар Роберт Шуман ќе наведе: „Потребно е секој да биде проникнат од уверувањето дека ние имаме потреба едни од други, без разлика на положбата и моќта што ја поседуваме. Нашите сопствени можности повеќе не се на ниво на нашите потреби. Тоа е горчлива вистина, но ние немаме право да ја криеме. Не е никакво понижување да се признае таквата промена на состојбите“.

Колку една територија станува поголема, поголеми се и способностите да произведува и да го потроши произведеното. Обединета Европа полесно се справува со кризите што ја демнат. Најдобрата гаранција за нациите не се состои во нивната изолираност, туку во солидарноста на нациите кои прифаќаат заеднички задачи и кои имаат заеднички интерес. Снабдувањето со основни сировини, прашањето што се однесува до работната сила и невработеноста,

загрижувачкиот проблем со бегалците и со раселените лица, осовременувањето на индустриската и земјоделската опрема, повремениите кризи на оскудица и претераното производство, потешко се решаваат кога една држава е ограничена само на сопствените ресурси и средства.

Европското движење за обединета Европа се роди на Европскиот конгрес одржан во Хаг во 1948 година. На Конгресот присуствуваа различни национални европски здруженија и познати политичари, како Роберт Шуман, Алкид де Гаспери, Пол Анри Спак и Конрад Аденауер.

Европското движење се стремеше кон остварување на следниве цели:

- Европа да стане заедница на мирот (откако одделните национални држави не успеаја да ја спречат Втората светска војна, постоеше надеж дека обединета Европа ќе има поголем успех во градењето на мирот. Покрај тоа, обединета Европа ќе може полесно да се заштити од ширењето на комунизмот);

- стекнување ново чувство на заеднички живот;
- слободно движење на луѓето, идеите, информациите, стоките и капиталот;
- економска благосостојба (заедничкиот пазар требаше да ја поттикне трговијата и да овозможи ефикасна економија).
- Првата фаза од европската соработка започна со основањето на Организацијата за европска економска соработка, формирана 1948 година. Нејзината првична задача беше да ја распредели одобрената помош од Америка, произлезена од Маршаловиот план на европските земји-кориснички. Значајна институција за интегрирање на Европа е Советот на Европа, установен 1949 година по барање на Европскиот конгрес одржан во Хаг.

Советот на Европа го сочинуваат Парламентарното собрание на Советот на Европа, Постојаниот комитет и Министерскиот комитет, составен од министрите за надворешни работи на земјите-членки.

Парламентарното собрание на Советот на Европа го избира генералниот секретар. Советот на Европа издава

соопштенија за јавноста кои се нарекуваат конвенции. Конвенциите претставуваат апели кои ги повикуваат државите-потписнички да го приспособат своето национално законодавство кон содржината на конвенцијата. Таква е, на пример, Европската конвенција за заштита на човековите права и основните слободи. Освен земјите-членки, нив можат да ги усвојат и други земји.

Советот на Европа има установено и Европски суд за човекови права.

Денешната ЕУ е единствен регион во светот каде што суверени држави ја здружиле својата сувереност до толкав степен и во толку многу области. Здружената сувереност значи дека за многу области од животот државите-членки одлучуваат заеднички.

Европската унија создаде единствена валута (евро) и единствен Пазар, кој овозможува слободно движење на луѓе, услуги, стоки и капитал. Таа се стреми, преку социјален напредок и чесна конкуренција, да осигури што е можно повеќе луѓе да уживаат во поволностите на единствениот Пазар.

Првиот чекор кон европската интеграција беше направен во 1951 година, кога шест земји создадоа заеднички Пазар за јаглен и челик. Тогаш се роди Малата Европа во која беа опфатени шест земји: Франција, Германија, Италија, Белгија, Холандија и Луксембург.

Неколку години подоцна, со Римскиот договор од 1957 година беше создадена Европската економска заедница, во која економската интеграција на шесте земји се прошири на сите производи. Во 1968 година беа отстранети царините во трговската размена меѓу овие земји.

Првото проширување од шест на девет членки настана во 1973 година, кога на заедницата ѝ се приклучија Данска, Ирска и Обединетото Кралство. Во 1981 на Европската економска заедница ѝ се приклучи Грција, а Шпанија и Португалија станаа членки во 1986 година.

Политичката карта на Европа драматично се промени по падот на Берлинскиот ѕид во 1989 година и со обединувањето на Германија. Во декември 1991 год. престана да постои Советскиот Сојуз.

Во декември 1991 година во Мастрихт претседателите и премиерите на дванаесетте членки на ЕЕЗ го усвоија

Договорот за Европска унија. Значи со тој договор е создадена ЕУ.

Во јануари 1995 година на ЕУ ѝ се придружија три нови членки: Австрија, Финска и Шведска, а од декември 2002 Европскиот совет направи еден од најважните чекори, донесувајќи одлука од 1.5. 2004 година на Унијата да ѝ се приклучат уште 10 нови земји: Полска, Чешка, Унгарија, Словенија, Словачка, Естонија, Летонија, Литванија, Кипар и Малта.

8.3. ФОРМИРАЊЕ НА ЕВРОПСКАТА ЗАЕДНИЦА: СОЦИЈАЛНИ, ЕКОНОМСКИ И ПОЛИТИЧКИ ОСНОВИ

Првото успешно остварување на планот за обединување на Европа претставува создавањето на Европската заедница за јаглен и челик.

Европскиот континент не страдеше само од традиционалното распарчување на националните држави, кои меѓу себе се бореа за доминација. По Втората светска војна европскиот континент доживеа една поинаква поделба, поделба на исток и запад. Западна Европа и понатаму беше распарчена на дваесетина држави, пренаселена и се поиндустријализирана. За да обезбедат пазар за своите производи и девизи за увоз на сировини, се впуштаа во безмилосна борба преку конкуренција што ги надминува границите на здравиот разум и чесноста. Државите од западна Европа наступуваа разединето, додека останатиот свет се организираше во големи економски блокови.

Успехот на Европската унија произлегува од нејзината економска основа. Економската основа на успехот е втемелена во заедничкиот пазар. Обединувањето на Европа значи постепено укинување на пречките за слободниот проток на стоки, луѓе и капитал. Заедничкиот пазар бара координација (усогласување) на производството на повеќе земји, координација на инвестициите и извозот.

Економското обединување започна најпрво во една стопанска област, на јагленот и челикот. Индустријата за јаглен и челик беше најпогодна за заедничко управување, односно, за распределба на задачите и на инвестициите на

еден поширок пазар. Карактеристики на овие клучни индустрии се:

- имаат релативно мал број претпријатија;
- користат исти методи на производство и вработуваат малубројна еднообразна остручена работна сила;
- нивната опрема е слична, но нерамномерно осовременета во сите земји-произведувачи;
- тие се независни од климата и од локалните навики, за разлика, на пример, од земјоделството.

На иницијатива на францускиот министер за надворешни работи Роберт Шуман, во 1951 година беше потпишан Договорот за Европската заедница за јаглен и челик. Договорот имаше економска и политичка цел. Економската цел значеше постигнување економски растеж и подигнување на општиот животен стандард. Оваа цел требаше да ја обезбеди заедничкиот пазар на јаглен и челик. Заедничкиот пазар подразбира заедничка контрола на овие сировини и на нивните производи. Политичката цел на формирањето на ЕЗЈЧ беше запирање на традиционалното француско-германско непријателство, со тоа што ќе ѝ се обезбеди учество на Франција во германските резерви од јаглен.

Да се склучи траен и контролиран сојуз за јагленот и челикот, значи да ѝ се одземе можноста на секоја од здружените земји да подготвува и да води војна. Никој не води војна ако не располага слободно со енергија и со метал. На ЕЗЈЧ, по Франција и Германија, ѝ се приклучија и Италија, а подоцна и Белгија, Холандија и Луксембург.

Договорот за основање на ЕЗЈЧ предвидуваше формирање заеднички органи на заедницата, и на овој начин заживеа, за прв пат, една наднационална организација.

На Конференцијата на министрите за надворешни работи на шесте држави-членки на ЕЗЈЧ, која се одржа во Месина 1955 година, беше усвоен заклучок за започнување преговори за интеграција во две нови области. Во 1957 година беа потпишани Римските договори за основање Европска економска заедница и Евроатом. Со основање на ЕЕЗ требаше да се намалат трговските пречки во размената на шесте земји, како и да се утврди заедничка надворешна ца-

рина. Според тоа, во спогодбата за основање на ЕЕЗ една од забележаните цели е и создавање заеднички пазар со слободен проток на луѓе, услуги и капитал, како и усогласување на различните политики. Целта на Евроатом беше да се унапреди изградбата и развојот на нуклеарната индустрија на шесте земји-членки. Евроатом доби сопствен заеднички истражувачки центар составен од девет истражувачки институции распоредени на четири страни: Италија, Холандија, Германија и Белгија.

По влегувањето на сила на Римските договори се конституираа и заеднички органи: Комисија, Совет на министри, Собрание и Суд. Чекор по чекор, во рамките на Заедницата се намалуваа царинските стапки, но укинувањето на царината за земјоделски производи се одвиваше бавно.

Индустриското производство забележа пораст, како и трговската размена во рамките на Заедницата. Порасна и размената на стоки со трети земји. Растечкиот економски напредок на ЕЕЗ со магнетска привлечност влијаеше врз другите држави да побараат зачленување.

На конференцијата во Хаг, одржана во 1969 година, беше донесена одлука за проширување на ЕЗ кон север. Во 1973 година на ЕЕЗ ѝ пристапија: Обединетото Кралство, Данска и Ирска. Граѓаните на Норвешка се спротивставија на зачленувањето на нивната држава во ЕЗ. Шефови на влади и држави на средбата во Хаг донесоа одлука за создавање Економска монетарна унија (ЕМУ) до 1980 година.

Во првата половина на седумдесеттите години веќе беа спроведени клучните задачи поставени во Римските договори:

- воспоставени се заеднички институции;
- Заедницата постигна напредок во клучните области, како што се: земјоделство, користење на атомската енергија во мирољубиви цели, заеднички пазар и слобода на движење.

Во седумдесеттите години е остварен и развој на институциите. Во 1974 година е создаден Европскиот совет. Во 1979 година се спроведени и првите општи и непосредни избори во тогашните девет земји-членки на ЕЗ за Европскиот парламент. За прв пат граѓаните на ЕЗ можеа непосредно да влијаат на обликувањето на европската политика. Во 1979

година влезе во употреба Европскиот монетарен систем (ЕМС), чија цел беше да ги стабилизира девизните курсеви (односот на националните парични единици). Во 1981 година Грција ѝ се придружува на Европската заедница, со што бројот на земји-членки се зголеми на десет. Во 1986 година Шпанија и Португалија се придружуваат на Европската заедница, со што бројот на земји-членки порасна на дванаесет. Во 80-тите години Заедницата се соочува со буџетски проблеми. Со цел обезбедување приходи на земјоделците како во индустријата, државите ја одредувале цената на земјоделските производи и го гарантирале пласманот. На овој начин биле укинати управувачките функции на Пазарот во односот помеѓу понудата и побарувачката. Наместо урамнотежување на понудата со побарувачката на земјоделски производи, настанила хиперпродукција, претерано производство, финансирано од Буџетот. Две третини од сите буџетски средства на Заедницата оделе во земјоделството. Со тоа се ограничувале можностите за финансирање на европските политики во други области.

8.4. ПОЈАВАТА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА И НЕЈЗИНОТО ПРОШИРУВАЊЕ ДО ДЕНЕС

Во декември 1991 година, во Мастрихт завршија преговорите за реформа на ЕЕЗ. Европскиот совет го усвои договорот за создавање на Европската унија. Договорот за Европската унија почна да се применува од ноември 1993 година. ЕЕЗ претежно беше економски интегрирана институција која се темелеше на политичка соработка во областите на заедничко одлучување на земјите-членки. Со договорот за Европска унија се прошируваат областите на соработка. Договорот има за цел создавање заедничка надворешна и безбедносна политика и соработка во областа на правдата и внатрешните работи. Земјите-членки ја зајакнуваат меѓусебната соработка во подрачјето на азилот (давање засолниште на воените бегалци и политичките виновници), визите и миграцијата, соработка на полиција и правосудство, борбата против тероризмот, илегалната трговија со дроги и меѓународниот криминал. Договорено е

формирање на Европска полициска агенција-Европол. Покрај политиките, во наведените области договорот постави и други цели:

- воспоставување монетарна унија до 1999 година и европско државјанство;
- од 2002 година еврото да биде единствено важечко платежно средство во државите на Европската монетарна унија (ЕМУ).

Во 1995 година на Унијата ѝ се приклучуваат и Австрија, Финска и Шведска. Во мај 2004 година на Европската унија ѝ се приклучуваат уште десет нови земји, и тоа: Кипар, Чешка, Република Естонија, Унгарија, Летонија, Литванија, Малта, Полска, Словачка и Словенија. Бугарија и Романија се очекува да ѝ пристапат на Унијата во 2007 година.

Во март 2000 година, на состанокот во Лисабон, Европскиот совет изгради стратегија за зголемување на вработувањата во ЕУ. Стапката на вработеност, која во 2000 година изнесуваше 61%, треба да се покачи на 70% во 2010 година. Во декември 2004 година бројот на невработени се покачи на 19 милиони. Сојузна Република Германија во 2004 година го зголеми извозот за 10%, а во декември истата година се покачи бројот на невработени на 5 037 000. Европскиот совет, во Барселона, ги повика владите на ЕУ да го намалат „прераното пензионирање на лица и да го укинат воведувањето шеми на прерано пензионирање во помалите компании“.

До 2010 година да се постигне „прогресивно зголемување од околу 5 години на ефикасната просечна возраст на која луѓето престануваат да работат во ЕУ“. Но некои компании, за да ги намалат своите трошоци, предвремено ги пензионираат вработените, и со тоа трошоците ги префрлаат на државата. Наведените состојби го наметнуваат прашањето: дали во Европа се важни луѓето или бизнисот.

Луѓето во ЕУ од 1 јануари 2002 година со евра во паричниците можат да патуваат и да купуваат секаде во Унијата, а да не мораат да менуваат валути. Тие ги уживаат погодностите од единствениот пазар:

- достапни им се стоки и услуги по ниски цени поради конкуренцијата;
- производите кои ги купуваат мораат да одговараат на техничките стандарди, и затоа се заштитени како потрошувачи;
- постојат правила со кои се заштитува природната средина.

Првото право на граѓанинот на Европа е правото да се движи, да работи и да живее секаде во ЕУ.

Договорот од Амстердам предвидува можност да им се откаже членство на оние земји што ги прекршуваат основните граѓански права на ЕУ:

- правото на недискриминација врз основа на националноста, полот, расата, религијата и возраста (предвременото пензонирање).

Некои социолози наведуваат дека, кога строго би се почитувале овие права, многу земји-членки на ЕУ би го изгубиле своето членство. На пример: какви се можностите на лице постаро од 50 години, кое е прогласено за технолошки вишок, да најде работа? За да се постигне европска солидарност, треба да се намали јазот меѓу побогатите и посиромашните региони. За таа цел се воспоставени структурни фондови. Во периодот од 2000 до 2006 година на фондовите им се одобрени средства од 213 милијарди евра. На земјите-кандидати за членство од централна и источна Европа, поради нивното заостанување во многу подрачја, им се ставени на располагање 10,9 милијарди евра како „прет-пристапна помош“. Средствата со коишто располагаат фондовите на ЕУ се формираат, воглавно, од два извора:

- од приходите собрани од данокот на додадена вредност (ДДВ);
- од поединечни приходи на секоја земја-членка.

Просперитетот на Европа зависи од достигнувањат во технологијата. За таа цел се финансираат заеднички истражувања на ниво на ЕУ. На одреден проект се здружуваат повеќе лаборатории во различни земји. Европската унија го поттикнува истражувањето и технолошкиот развој во клучните дејности, како што се електрониката и

компјутерите. За периодот од 2002 до 2006 година за истражување и технолошки развој се одобрени средства од 17,5 милијарди евра. Тука се вклучени проекти во кои учествуваат илјадници истражувачи од целата Европска унија. За да се поттикнат истражувањата и технолошкиот развој во секоја земја-членка, сумата што тие ја трошат за оваа цел се зголемува од 1,9% на 3% од нивниот бруто-национален производ (БНП). Истражувањата треба да се насочат кон генетиката и биотехнологијата, лекувањето сериозни болести, аеронаутиката и вселенските истражувања, животната средина и екосистемот.

8.5. ИНСТИТУЦИИТЕ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА

Европската унија претставува широко семејство на демократски европски држави, кои за приоритетна цел имаат поставено постигнување траен мир, стабилност и просперитет за сите држави во Европа. Движечка сила на европската интеграција е таканаречениот „единствен внатрешен пазар“, што значи дека помеѓу земјите-членки во Европската унија не постојат никакви трговски бариери и е обезбедено слободно движење на стоки, услуги, капитал и луѓе. Покрај тоа, Европската унија е насочена и им посветува значително внимание и на граѓанските права, безбедноста, создавањето нови работни места, регионалниот развој и заштита на животната средина.

ЕУ ги гради овие свои политики и го следи нивното извршување преку сопствени институции кои имаат наднационален карактер. Државите-членки на овие заеднички институции им препуштаат дел од сопствениот суверенитет, со цел да се носат одлуки кои се од заеднички интерес за сите граѓани од Европската унија.

Институциите коишто треба да ги реализираат целите на ЕУ беа договорени уште во педесеттите години на минатиот век, но подоцна беа реформирани и дополнувани. Овде накратко ќе стане збор за тоа кои се главните европски институции, каква е улогата на секоја институција и како се донесуваат одлуки.

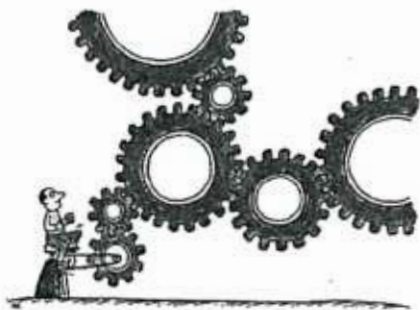
Има пет европски институции: Европски парламент, Совет на Европската унија, Европска комисија, Европски суд

на правдата и Европски суд на ревизори. Исто така, постојат и две тела на ниво на Заедницата кои се од советодавна природа: Економско-социјален комитет и Комитет на регионите. Европската централна банка игра главна улога на полето на економијата и монетарната политика.

1. Европскиот парламент е институција којашто е избрана директно од граѓаните на државите-членки. Во многу области Парламентот дејствува како законодавец, заедно со Советот на Европската унија, односно, има значителна моќ во донесувањето на одлуките. Парламентот и Советот се овластени за Буџетот, но Парламентот, исто така, практикува и демократска контрола на работата на Комисијата. Членовите на Европскиот парламент, кои се избираат директно уште од 1979 година, не се национални делегации, туку политички групи.

Бројот на пратениците во Европскиот парламент е ограничен на 732 и местата во него се распределени меѓу земјите-членки. Бројот на европратеници на секоја земја-членка зависи од нејзината големина. Така најмногу пратеници има Германија- 99, Франција, Италија и Англија по 72, Шпанија 50, Холандија 25, Белгија 22, а Словенија 7 итн.

2. Советот на Европската унија е институција којашто ги претставува владите на земјите-членки. Заедно со Европскиот парламент, Советот е законодавец на Заедницата. Советот е водечка институција кога се работи за донесување одлуки од областа на заедничката надворешна и безбедносна политика, како и за полицијата и за судската соработка на полето на криминалот. Советот се состои од по еден претставник на министерско ниво од секоја земја-членка (на пример, од министрите за здравство или образование кога се разгледуваат проблеми од здравството или образовната политика). Претседател на Советот е министерот на земјата-членка којашто во моментот претседателствува со Европската унија. Секоја земја-членка претседателствува шест месеца, во согласност со Договорот за ротација.

Одлуките на Советот можат да се донесуваат едногласно, со прифаќање на сите земји-членки, или со двотретинско мнозинство. Меѓутоа за некои процедурални прашања се одлучува и со просто мнозинство.

- 3. Европската комисија** претставува главното извршно тело на Унијата, единствен предлагач на европските закони коишто ги донесуваат Европскиот парламент и Советот, и е чувар на договорите. Таа е формирана како независно тело што ќе го претставува европскиот интерес кој е заеднички за сите земји-членки на Унијата.

Комисијата е одговорна за реализација на заедничките политики (како што е заедничката земјоделска политика за администрацијата на Буџетот и за управување со програмите на Заедницата).

Во областа на надворешните работи Комисијата ја претставува Заедницата и ги спроведува меѓународните преговори (на пр., со Светската трговска организација). Таа врши мониторинг на усогласеноста со договорот и на одлуките донесени од страна на институциите на Заедницата, на пр. на полето на конкуренцијата. Одлуки донесува со просто мнозинство, а колективно е одговорна пред Европскиот парламент.

- 4. Европски суд на правдата.** Оваа институција е одговорна за спроведување на законите на Заедницата. Таа има надлежност да ги решава споровите меѓу земјите-членки, меѓу Унијата и нејзините земји-членки, меѓу институциите и меѓу приватните лица на Унијата. Исто така, може да одговара на прашања поврзани со толкувањето на законите на Заедницата по барање на националните судови, при случај на спор што се одвива во таквите судови. Овој Суд беше воспоставен во 1989 година за униформно толкување на правото на Заедницата во целата ЕУ.

- 5. Европски суд на ревизори.** Судот на ревизори врши мониторинг на сметките на Заедницата, ја разгледува

законитоста и регуларноста на приходите и на расходите на Заедницата, и обезбедува здрав финансиски менаџмент. Судот на ревизори брои 15 членови именувани со шестгодишен мандат, со право на реизбор од страна на Советот.

8.6 ЕВРОПСКИТЕ ВРЕДНОСТИ И ЕВРОПСКИОТ ИДЕНТИТЕТ

Во седумдесеттите години на дваесеттиот век, американскиот министер за надворешни работи Хенри Кисинџер го постави прашањето: „Доколку сакам да разговарам со Европа, на кого да му се јавам по телефон?“

Прашањето го поставува проблемот со идентитетот на Европската унија. Европската унија не е држава, таа нема свој претседател кој би зборувал од името на Унијата. ЕУ нема министер за надворешни работи и не води заедничка надворешна политика. Немањето заедничка надворешна политика покажува дека постојат различни интереси меѓу земјите-членки.

Ако граѓаните кои им припаѓаат на државите на Европската унија не ја доживуваат Унијата како заедница од којашто зависи нивната судбина, континентот нема да може да се интегрира. Проширувањето го отвора прашањето за границите на духовниот и културниот идентитет. Европејците ги обединуваат заедничките наследни вредности со кои се разликуваат од останатиот свет.

Такви вредности се:

- верувањето во човековите права;
- социјална солидарност;
- слободна економска активност (пазарно стопанство);
- праведна распределба на плодовите од економскиот развој;
- право на зачувана животна средина;
- почитување на културната, јазичната и верската разновидност;
- хармонично спојување на традицијата и напредокот.

Со проширувањето на Унијата со земјите од поранешниот комунистички блок и со започнувањето на прего-

ворите за пристапување на Турција, идентитетот, како симбол на културни и историско заедништво, го губи своето значење како критериум на обединувањето.

Европската унија е сојуз на држави чии претставници одлучуваат во институциите на Унијата.

Прашањето за идентитетот е прашање на чувство на припадност, на пример: каде припаѓа еден Германец, на државата Сојузна Република Германија или на Европската унија. Во 1952 година Жан Моне изјавил: „Ние не ги здружуваме државите, ние ги обединуваме луѓето“.

За да се претвори оваа идеја во реалност, Унијата има направено конкретни чекори. Во употреба се симболи кои го претставуваат европскиот идентитет:

- од 1958 година во употреба е европски модел на пасош;
- европска химна (Бетовеновата „Ода на радоста“);
- европско знаме;
- европски модел на возачка дозвола;
- воведување на евробанкнотите и монетите;
- со договорот на Шенген, на поголем број граници помеѓу земји-членки беа отстранети пасошките контроли. Ова на граѓаните им дава чувство на припадност на една заокружена географска област.
- предадена е функцијата омбудсман. Тој се обидува на мирољубив начин да го реши спорот помеѓу тужителот и тужениот (институциите на ЕУ и нејзините органи).

Но, сепак, најголем проблем со кој се соочуваат институциите на ЕУ е како да обезбедат поддршка од граѓаните за европското обединување. Пред Европа на 28-мина се поставува нов проблем, солидарност- нов договор за солидарност. Со пристапувањето на државите од средна и источна Европа ќе се зголеми длабокиот јаз, бидејќи постојат големи разлики во степенот на економската развиеност и благосостојбата (животниот стандард на петнаесетмината и новите членки). Зголемениот број членки, плус оние што конкурираат ќе ги преоптовари сегашните системи на солидарност, како што се земјоделските фондови и регионалните структурни фондови. Новите членови на ЕУ се плашат дека ќе станат членови од втор ред, а помалите држави на стара Европа се плашат да не бидат маргинализирани од пого-

лемите. Новите членки кои очекуваат многу од европските фондови може да се разочараат како приматели на помош, а земјите кои издвојуваат за фондовите да се преоптоварени.

8.7. ИНТЕГРАЦИЈА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА

Република Македонија уште со прогласувањето на својата независност во јануари 1991 година, како една од стратешките цели го постави членството во Европската унија. Во 1992 година Европската унија, со цел да заземе став кон новоформираните држави од поранешна Југославија, формира Арбитражна комисија на чело со претседателот на францускиот Уставен суд Робер Бадинтер. Тие требаше да оценат кои од државите произлезени од поранешната СФРЈ ги исполнуваат условите да бидат признаени како самостојни држави. Таа комисија заклучи дека Република Македонија ги задоволува сите услови за меѓународно признавање. Меѓутоа, поради спротивставувањето на Грција: Република Македонија да се признае под уставното име, задоцни процесот на меѓународното признавање и воспоставување дипломатски односи со Европската унија. Меѓутоа, и покрај многубројните преседани кои се направени со Република Македонија од нејзиното осамостојување до денес, во ниту еден момент не се доведе во прашање силната желба и определба на нејзините граѓани да ја зацврстат својата држава силно и да ги изразат аспирациите за нејзино приклучување кон европските трендови и процеси. Да ја истакнеме во овој момент и консензуалната определба на сите политички субјекти за влез на Република Македонија во Европската унија.

Неоспорно дека процесот на евроинтеграцијата е долг и макотрпен и дека, за негово успешно спроведување, е неопходно да се стават на располагање и целосно да се посветат сите човечки, материјални и институционални потенцијали и капацитети. Европската интеграција за нас подразбира огромни промени во сите сфери на општеството, како и прилагодување на европските стандарди на однесување и живеење. Сепак, треба да истакнеме дека европската

интеграција не е само акт на формално исполнување одредени критериуми или достигнување одредено ниво. Тоа, пред сè, значи промена и на менталитетот на населението и прифаќање на нова улога на Европеец од сите граѓани на нашата држава.

Република Македонија има свој претставник во седиштето на ЕУ во Брисел од 1992, меѓутоа целосни дипломатски односи се воспоставија во 1995 година, кога е отворена мисијата на РМ во ЕУ. Во 1997 година е потпишана Спогодба за соработка меѓу ЕУ и РМ, како и Спогодба во областа на транспортот, а потоа и за текстилот. Со потпишувањето на Договорот за слободна трговија се овозможи да се отвори дотогаш затворениот европски Пазар. Сепак, факт е дека тоа е повеќе економски отколку политички договор, иако е неспорно дека содржи и одредени политички импликации. Со ваквиот договор, всушност, започна и процесот на интеграција на РМ во ЕУ, бидејќи со него за првпат се институционализираше соработката помеѓу двете страни, а истовремено се отворија и перспективи за понатамошен развој на односите. Иако тоа беше најниско ниво на односи кое Унијата го воспоставува со останатите држави, сепак, тоа беше силен политички сигнал до македонската јавност дека Европа е отворена за нас и дека постои перспектива за наша европска интеграција.

Истата година ЕУ отвори постојано претставништво, односно Канцеларија на Европската комисија во РМ. Таа во март 2000 година беше подигната на ниво и на делегација на Европската комисија. Со тоа директно присуство на Унијата во Македонија беше воспоставен поактивен однос меѓу Европската комисија и македонската Влада за одржување економска соработка и политички дијалог.

Во февруари 1998 година во Охрид, за првпат се одржа средба на министерско ниво меѓу РМ и ЕУ. Истиот месец, со едногласна одлука, Собранието на РМ ја усвои Декларацијата за развој на односите меѓу РМ и ЕУ, во која се наведува дека членството во ЕУ е стратешка цел на РМ, повикувајќи истовремено на ангажирање на сите капацитети за да се постигне таа цел.

Во март 1998 год., во Скопје беше одржан првиот состанок за соработка меѓу РМ и ЕУ, како тело надлежно за следење на примената на спогодбата, кое беше составено од претставници на Европската комисија, земјите-членки, како и од Владата на РМ. Тој успешно функционираше сè до востановувањето на новите тела со Спогодбата за стабилизација и асоцијација.

Во мај 1999 год. Европската комисија оформи рамка во која се одвива соработката меѓу ЕУ со земјите од т.н. Западен Балкан (РМ, Република Хрватска, СЦГ, БиХ, Албанија). Во рамките на пактот за стабилност за Југоисточна Европа, таа предложи нов процес за стабилизација и асоцијација. Суштината на овој пристап на ЕУ е да им понуди на земјите на Западен Балкан поблиска соработка со Европската унија преку склучување договори за асоцијација, слични на договорите склучени со земјите од Централна и Источна Европа.

Во јуни 2000 година Европскиот совет заведе став дека сите држави кои се вклучени во Пактот за стабилизација и асоцијација се потенцијални кандидати за членство во ЕУ. Есента истата година ЕУ ја прифати Регулативата со која се воведуваат повластени трговски односи со земјите кои учествуваат во Пактот за стабилизација и асоцијација.

Во април следната (2001) година РМ стана првата држава од земјите-учесници во Пактот за стабилизација и асоцијација која ја потпиша Спогодбата за стабилизација и асоцијација. Оваа Спогодба има за цел да воспостави трајни и блиски врски меѓу потписничките, и се заснова на заеден интерес. Така, по ратификацијата од страна на Собранието на РМ, влезе во сила и времена Спогодба за трговија и трговски прашања меѓу РМ и ЕУ.

Во февруари 2003 година, РМ ја посети претседателот на Европската комисија Романо Проди. Тој го потврди ставот на ЕУ дека РМ има перспективи за членство во ЕУ, а во неговото обраќање во Собранието пред пратениците ги повторил заложбите на ЕУ за забрзување на процесот на македонската евроинтеграција.

По ратификацијата од парламентите на сите земји-членки на ЕУ, Спогодбата за стабилизација и асоцијација

влезе во сила на 1 април 2004. Нешто пред тоа македонскиот парламент усвои Декларација за поднесување апликација за членство во ЕУ.

На 22 март 2004 на свечена церемонија во Даблин, Република Ирска, Владата на РМ поднесе барање за членство во ЕУ. Со тој чин и формално се потврдија досегашните јасни политички определби за членство во ЕУ.

Пред да го заземе својот став, Европската комисија испрати Прашалник, кој лично го донесе претседателот на Европската комисија г. Романо Проди. Идното пристапување на РМ во ЕУ зависи од одговорите на Прашалникот, но и од брзината со која се следи европската политика и се изведуваат другите реформи. Интеграцијата на РМ во ЕУ ќе придонесе за политичка и економска сигурност, но и за севкупен просперитет и повисок животен стандард на нашето население.

9. СОЦИОЛОГИЈАТА И ПРОМЕНИТЕ ВО СОВРЕМЕНОТО ОПШТЕСТВО

9.1. ОПШТЕСТВЕНИ ПРОМЕНИ И СОВРЕМЕНОТО ОПШТЕСТВО

Историските записи откриваат голема постојаност и континуитет во начинот на којшто човечките суштества го организирале својот живот. Но, од друга страна, забележени се и големи и драстични промени во општествениот развој. Оттука, при проучувањето на општествениот живот се земаат предвид двете појави: постојаноста и променливоста.

Кога се зборува за постојаноста како димензија на општеството, не се тврди дека општествата се „скаменети“. Во него се случуваат промени, но на пониско ниво. На пример, во институциите, во помалите групи, но со тоа не е променет видот на општеството.

Промената на видот на општеството значи преминување од еден вид општество во друг вид (на пример, од феудално во индустриско). Се менува економската основа на моќта. Економската моќ преминува од земјошната аристократија на индустријалците.

Во зависност од тоа кои единици се предмет на анализирање, односно, што е променето, се разликуваат следните промени:

- промени на макрониво;
- промени на ниво на институции;
- промена на ниво на малите групи;
- промени на индивидуално ниво (промена на сфаќањата).

Она што е карактеристично за поединечните децении на XX век е:

- размерот на промените;
- разновидноста на промените;
- вртоглавото темпо на промените;
- планирање на промените.

За да ги илустрираме промените на индивидуално ниво, ќе ги наведеме промените на институционализираната

религија (црквата) и семејството, како институции кои наметнувале одредени правила во начинот на живот.

Во минатото, редовното посетување на црквата беше дел од ситемот на верувања и обичаи, чија намера е, пред сè, да се оствари општественоинтегративната функција на религијата. Литургиите беа посветени исклучително на светите тајни во христијанството. Исто така, црквата беше, пред сè, духовен храм на Македонците и чувар на нивниот национален идентитет. Во денешно време на литургиите во црквата, свештениците им го проповедаат на своите верници правилното морално однесување и го осудуваат лошото морално однесување. Многумина од нив не се воздржувале да ги именуваат престапниците (грешниците) и да ги осудат нивните постапки, со што вршеле голем притисок врз верниците да се однесуваат во склад со религиозните норми. Со тоа денеска се потенцира етичката функција на религијата.

Семејството исто така доживува промени. Проширеното семејство со браќа и сестри, тетки, чичковци и братучеди помагало да се воспостават правила и стандарди за сите негови членови. Денешните двојки раѓаат во просек помалку од две деца, споредено со четири од 1960 година. Трендот оди кон едно дете, а се предвидува типичниот брак да трае помалку од 20 години. Жените и мажите претставувале некој вид социјално здружение со униформен пристап кон одгледувањето на децата и прифатливото социјално однесување. За денешните родители, одгледувањето децата е само една од работите во списокот на активности.

За подобро разбирање на промените ќе наведеме три области од индустриските општества:

- позицијата на жените со оглед на нивните законски права, нивната улога во семејството и нивното учество во работната сила;
- подемот во информациите и пристапот до нив;
- техничката револуција во роботиката и биотехнологијата.

Сè додека не се појавила потреба од женска работна сила, жените се третирали како „присоединети и споени со нивните мажи“. Позицијата на жената во општеството се

градела врз претпоставката дека просперитетот на семејството зависи од напорите на мажот, кој обезбедувал храна за семејството. Учеството на жените во платената работа, кое се движело и над четириесет проценти, ја менува нејзината позицијата во семејството и во општеството. Во минатото економската дискриминација на жените била законски утврдена. На пример, во Канада до Втората светска војна жените-наставнички биле обврзани да дадат оставка кога ќе се омажат. Истото правило било применувано во компанијата „ИБМ“ сè до средината на 50-тите години. Таква отворена дискриминација во денешно време е исфрлена од законот, но постои дискриминација во заработувачката. Просечната заработувачка на жените кои работеле полно работно време во 1982 година, изнесувала приближно 16 000 долари, додека кај мажите изнесувала приближно 25 000 долари.

При разгледувањето на правата на жените треба да се земе в предвид општественото правило утврдено од социологијата дека оној кој ја има моќта во групата, без разлика дали станува збор за семејството, организацијата или општеството, одредувал и одлучувал кои прашања се битни, а кои се небитни. Бидејќи жените имале малку моќ, нивните барања во области како што се можностите за згрижување на децата, породилното отсуство, контрацепцијата и дозвола за абортус, честопати биле отфрлани настрана. Сепак, учеството на жените во работната сила влијаело и врз други промени во сферата на трудот, како, на пример, зголемен број детски градинки и отворање услуги како што се сервисите за брза храна.

Технологијата поврзана со компјутерите го зголеми човечкиот капацитет да собира, чува, манипулира и да комуницира со информациите. Иако придобивките се евидентни, лесното собирање податоци може да ја загрози приватноста. Нагласувањето на приватноста на информациите се темели на претпоставката дека сите информации за тебе ти припаѓаат само на тебе. Ти одлучуваш дали ќе ги откриеш или ќе бидат тајни. Технолошката способност да се обработуваат големи количества информации им е достапна на владините организации, но и на големите организации во приватниот сектор. Бидејќи таа технологија се произведува сè поевтино, таа им е достапна и на малите организации, јавни и приватни, но и на домаќинствата. Оттука и информа-

цијата може да добие и комерцијална вредност - да се продаде. Одредени служби собираат информации за да подготват извештаи за тоа каде сте вработени, каде живеете и колку бргу ги плаќате своите сметки. Тие ги продаваат овие информации на фирмите кои одлучуваат за поднесување молби за кредит, за работа или за изнајмување стан. Досиета кои ги подготвуваат овие агенции можат да бидат големи и да содржат избор на факти и мислења, вклучувајќи го и мислењето на вашите соседи за вашиот карактер.

Фирмите исто така собираат податоци за нивните вработени во интерес на бирократската ефикасност. На пример, менаџерите сакаат да бидат во можност да ги имаат на список вработените со специфични работни способности. Но, тие сега можат да добијат пристап и кон таквите информации кои зборуваат за финансиската и за здравствената состојба на вработениот. Таквите информации можат да влијаат на одлуките за унапредување или отпуштање.

Работодавците можат да ги користат компјутерите за да ја зголемат продуктивноста преку механизирано надгледување, на пример, колку пати аеродромскиот службеник го напушта работното место. Така, во интерес на зголемување на продуктивноста се дехуманизира работното место.

Колку повеќе бараат граѓаните да направи владата нешто за нив толку повеќе таа има потреба да знае за граѓаните. Оттука таа станува најголем сопственик на информации за граѓаните. Некои од овие информации се чувствителни за индивидуата, особено оние од областа на здравјето, образованието, вработувањето, социјалните услуги, законското гонење.

Најзначаен фактор на општествените промени е технологијата сфатена како применета наука. Секое ново откритие го менува начинот на којшто се организира општествениот живот. Минјатурните компјутери или микрочиповите можеби ја сочинуваат најважната промена во современото општество. Оваа технолошка промена продира во сите аспекти на нашето живеење. Чипот може да ја програмира микробрановата печка да подготви ручек додека вие сте надвор, да го раководи роботот кој би ја презел рутинската работа во фабриката да го надгледува стовариштето на стока, да обезбеди 24-часовна банкарска услуга, да ги следи хронично болните и промените на нивната состојба

и да ги откопчува и закопчува везовите на скиите. Роботите можат да бидат програмирани да ги изведуваат деликатните микрохирушки постапки и можат да управуваат со тешката машинерија.

Петтата генерација компјутери можат да резонираат, одлучуваат, проценуваат и да планираат. Тие не само што ја зголемуваат човечката сила туку преземаат и многу функции на човечкиот мозок. Компјутерските системи ќе обезбедат замена и на рутинските задачи кои се изведуваат од страна на фабричките и канцелариските работи.

Биотехнолошката револуција на микроорганизмите им подели нови задачи. Порано бактериите се употребувале за трансформирање на природните супстанции, на пример, од грозјето да се направи вино, или од млекото јогурт или сирење. Науката направила нови организми, бактеријата сега може да направи човечки протеини, да лачи пластика, да произведува антифриз, да лачи метал од рудите или да го собира од морската вода и да го претвора губрето што го прави човекот во храна.

Генетскиот инженеринг овозможува мешање на гените, како што се оние од зајакот и глушецот, и ставање човечки гени во бактерија. Прашањето гласи: кој ќе раководи со технолошките промени? Дали тие ќе ѝ се препуштат на интелектуалната и научна елита?

9.2. УЛОГАТА НА ЕЛИТИТЕ ВО ОПШТЕСТВЕНИТЕ ПРОМЕНИ

Социолошките теории кои ги објаснуваат општествените промени можат да се поделат на песимистички и оптимистички.

Како пример на песимистичка теорија, може да се наведе социјалниот дарвинизам.

Социјалниот дарвинизам гледа на општествената структура како на природна појава. Разликите меѓу богатите и сиромашните, успешните и неуспешните, моќните и слабите ги оправдува со мислењето дека сиромашните, неуспешните и слабите се помалку приспособени од другите. Ова гледање ги подредува човековите суштества на биолошкиот закон за опстанок. Ако на општествената нееднаквост се гледа како на природна појава, тогаш не треба

да се настојува дека општеството може, или би требало, да се промени.

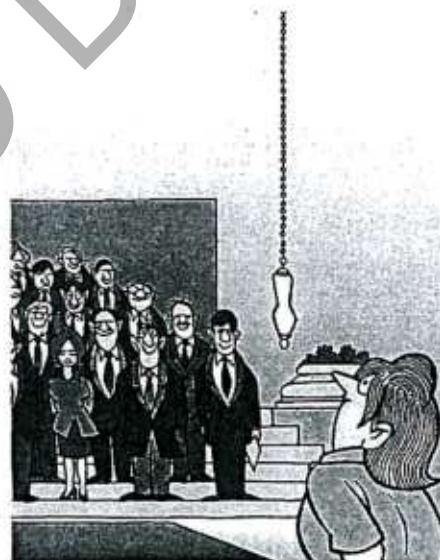
Меѓу оптимистичките теории се вбројува онаа на Карл Маркс, според кој промените доаѓаат како резултат на внатрешните спротивности кои ги развива секој општествен систем. Маркс бил убеден дека основната борба на капиталистичкиот систем ќе биде меѓу сопствениците и работниците и дека оваа конфронтација најпосле ќе доведе (но не прецизирал кога) до подобро бескласно општество. Некој ќе рече дека Маркс бил романтичен оптимист. Меѓу теориите кои однапред се сомневаат во можноста дека општеството може да се поправи со човечка акција, спаѓаат теориите за елитата. Нивното гесло е: *Nihil novum sub sole* (Ништо ново под светлината на сонцето).

Италијанските мислители од 19 век Вилфредо Парето и Гаетано Моска, здраворазумското согледување дека во најголем дел од човековата пишана историја малкумина владееле со мнозинството, го вградиле во модерната политичка теорија.

Парето го вовел терминот елита за да ги именува малкумината кои владеат.

Парето е од оној вид социолози кои, под влијание на дарвинизмот, сметаат дека борбата и натпреварувањето е основен закон на општествениот развиток. Парето не верува дека со победата на пролетеријатот ќе престане класната борба. Целта на класната борба е да ги изнесе на површина најспособните водачи, а тоа се оние кои умеат да заповедуваат и да организираат.

Како што верува во натпреварувањето како постојана појава на општествениот живот, исто така верува во непроменливоста на човековата природа: луѓето по природа се нееднакви и нееднакви ќе останат. Откако луѓето ги поделил на добри и лоши, исправно е првите да заповедаат, а вторите да слушаат, бидејќи без подреденост и надреденост нема ред во општеството. За разлика од старата аристократија, тој не мисли дека управувањето со државата треба да биде вечна привилегија на една иста класа или сталеж. Тој ја застапува теоријата за циркулација на елитите. Државната управа не останува во рацете на една елита: секоја елита со текот на времето се расипува и ѝ го отстапува местото на нова елита, која се создала во борбата со старата елита. Елитите се менуваат, но секогаш мора да има елити:

без елити нема заповедување, нема организирање на општеството. Подлабоката смисла на борбата меѓу буржоазијата и пролетеријатот се гледа во раѓањето нова елита.

Теоријата на елитата се потпира на следниве ставови:

Прво, општеството е неминовно поделено на влијателно малцинство - елита и на маса- толпа која нема влијание.

Второ, поделбата на општеството на елита и маса не се однесува само на минатото туку е прогноза и за иднината.

Трето, различниот степен на стручност и способности претставува основа за поделба на општеството на елита и маса.

Четврто, постои сомневање во можноста, со смислена акција, општеството коренито да се промени.

9.3. ПРОМЕНИТЕ, ДРЖАВАТА И СОЦИОЛОГИЈАТА

Американскиот филозоф од јапонско потекло Френсис Фукујама, импресиониран од распаѓањето на социјализмот и паѓањето на Берлинскиот ѕид, ја навестил победата на светската либерална револуција. Тој смета дека пазарното стопанство, приватната сопственост и либералната претставничка демократија како белези на капитализмот се на пат до конечна победа.

Тезата на Фукујама е дека победата на либерализмот е крај на историјата, бидејќи либерализмот нема алтернатива. Неговите критичари наведуваат дека либералниот капитализам не ги решил проблемите на човештвото, туку го поделил светот на Север и Југ, односно на богати и сиромашни држави. Освен тоа, на западниот начин на живот, кој ги дели поединците и народите според критериумот колку трошат, му се спротивставува културата на исламот.

Професорот по социологија на Државниот универзитет во Њујорк Имануел Валерштајн, анализирајќи го светскиот систем укажува на меѓународната експлоатација која произлегува од економската поделба на работата во светски размери. Како единица за анализирање го зема светскиот систем посматран преку капиталистичката поделба на работата. Во светскиот економски систем доминира светскиот центар кој го сочинуваат високоразвиените

општества од Западна Европа, САД, Јапонија, Канада и Австралија. Се карактеризираат со високоразвиена технологија и економија, политика и воена моќ и висок квалитет на живот. Други делови на светскиот социјален и географски простор се периферија и полупериферија. Периферијата ги опфаќа земјите на Третиот свет, кои го снабдуваат центарот со сировини и се експлоатирани од него. Полупериферијата ги опфаќа земјите кои се некаде помеѓу експлоататорите и експлоатираните.

Збигњев Бжезински, во својата книга „Големата шаховска табла“ наведува дека светот навлегол во фазата на глобализмот, кој ќе претставува идеологија на 21 век. Глобализмот го разгледува човекот како граѓанин на планетата Земја, односно како член на единствената светска заедница.

Оваа, на прв поглед космополитска визија на глобализмот добива поинаква димензија ако се споредат некои бројки. Денеска преку 500 транснационални компании контролираат најголем дел од светското богатство, а 358 милјардери, носители на крупниот капитал, поседуваат поголемо богатство од вкупното богатство на 2,6 милјарди луѓе на планетата. Дваесет проценти од населението на планетата (воглавно од високоразвиените општества) располагаат со повеќе од 80 % од светскиот приход. По Втората светска војна диспропорцијата во развојот на релацијата Север - Југ (развиени-неразвиени) изнесувала 1:3 а денес 1:100. Најнеразвиените земји во светот заостануваат во својот развој приближно за 350 години во споредба со развиените. Во Швајцарија просечниот приход по жител годишно изнесува 36 300 \$, а во Мозамбик 80\$. Светот во 21 век влегува со повеќе од една милијарда луѓе кои се борат да преживеат со помалку од 370 \$ годишно.

Сите настојувања на ООН по Втората светска војна да се воспостават поправедни меѓународни економски односи, останале без успех поради противењето на богатите.

Концептот на Бжезински за човекот како граѓанин на планетата Земја треба да се реализира во истиот светски поредок. Тој поредок се легитимира со отворено општество и со човекови права. Многу социолози сметаат дека зад оваа маска се крие интересот на мегакапиталот на транснацио-

налните корпорации, финансиската олигархија и военоиндустрискиот комплекс.

На земјите во развој и на поранешните комунистички општества новиот светски поредок како лек им го нуди неолибералниот модел на општествени промени. Неолибералниот концепт на социјално-економскиот развој (посебно неговата американска варијанта) ја минимизира социјалната функција на државата во сферата на социјалната заштита и вработувањето, со намера да се афирмира приватната иницијатива и економската ефикасност.

Слободното формирање на цените, укинувањето на субвенциите кои државата им ги дава на производителите, зголемениот увоз на стоки поради ниската цена на доларот и еврото и намалената улога на државата во економскиот живот, во многу земји резултираше со невработеност и високо задолжување на државата.

Сфаќањето за човекот како граѓанин на светот и неолибералниот концепт за минимална држава, многу социолози сметаат дека го оставаат човекот без држава.

Додека Валерштајн го истакнува значењето на државата во развојот на капитализмот, силите на новиот светски поредок го разбиваат суверенитетот на малите и неразвиени држави за да ги потчинат на своите неоимперијалистички интереси.

Кон крајот на 20 век, суверенитетот на националните држави (владите да влијаат врз промените) е изложен на двоен удар, однадвор и однатре.

Суверенитетот е загрозен однадвор со тоа што дел од одлучувањата на владите е пренесен на регионални и меѓународни организации и институции (на пример, институциите на ОН, како што се ММФ и Светска банка за развој, за кои велат некои дека се под контрола на САД) ви наложуваат да приватизирате речиси сè, од претпријатијата до детски градинки, со намера на владата да ѝ останат повеќе пари за враќање на долговите.

Однатре националните држави се дезинтегрираат преку разурнувачкото дејствување на партикуларниот трибализам. Трибализмот се изразува во сепаратистичките, етничките и верските движења за автономија и сецесија.

Во својата студија „Бунтот на елитите и предавството на демократијата“, Кристифор Лаш наведува: „Слабеенето на националните држави во својата основа ги содржи и овие две појави - движењето кон обединување и наизглед контрадикторното движење кон фрагментација. Државата повеќе не може да ги спречи етничките судири, или, пак, на друга страна, може да ги спречи силите кои водат кон глобализација. Идеолошкиот национализам е нападнат од двете страни: од заговорениците на етничкиот и расниот партикуларизам, а, исто така, и од оние кои тврдат дека единствената надеж за мир лежи во интернационализирање на сè, од мерките за должина и тежина, па сè до уметничките имажинации.

Несомнено е дека промените во македонското општество се движат кон прифаќање на либералните вредности во економскиот и општествениот живот: развојот на пазарното стопанство, правна држава, економска и политичка слобода на поединецот. Во овој процес државата има значајни функции во намалувањето на социјалната напнатост меѓу барањето на економска ефикасност и социјалните принципи на солидарност, изразени во демократските права и слободи на сите нејзини припадници. Зборувајќи за критичката функција на општествената мисла во земјите на транзиција, социологот Зоран Видоевиќ наведува: "Ако теоријата повеќе не може да претендира да се измени светот, таа мора да настојува да биде барем неискривено сведоштво за тој свет. Дури и ако мора повторно да се помине низ суровата фаза на грабеж, легализирана и нелегализирана кражба, теориската мисла не смее тие појави да ги нарече поинаку, туку онака како што навистина се. Таа не смее да се претвори во учен цинизам. Ако мора да ја разбере 'гласотијата' на реалната историја, не мора да ја оправдува. Не мора да ја позлатува алчноста, насилството и пљачкосувањето во име на скршнувањето кон либералните вредности и прастарата политичка теодикеја дека сето тоа еден ден ќе се претвори во 'хумус' од што ќе изникне некое битно подобро општество".

9.4. ГЛОБАЛНА СОЦИОЛОГИЈА ЗА ГЛОБАЛНО СЕОПШТЕСТВО

Социологијата се појавува како обид да се најде смислата на длабоката трансформација на традиционалните во модерни општества. Но, бидејќи промената продолжува, добива на значење прашањето за разбирање на социјалните промени.

Процесите на глобализација, според некои социолози, создаваат нова свест за светот како единствен простор. Се смета дека најконцизна дефиниција за глобализацијата е дадена од австралискиот професор по социологија Малколм Вотерс. Според Вотерс, глобализација е социјален процес во кој исчезнуваат географските ограничувања на социјалните и културните аранжмани и во кој луѓето стануваат сè посвесни дека исчезнуваат таквите ограничувања.

Додека традиционалната социологија е сосредоточена на националната држава, теоријата на глобализација, како глобална социологија, треба да биде сосредоточена на светот како систем од општества.

Социолошкиот интерес за глобализацијата опфаќа различни теми, како што се женското движење, меѓународната економија, биолошката репродукција, имиграцијата, расизмот, транснационалните корпорации, производство и дистрибуција на храна, меѓународните монетарни активности, американската надворешна политика, промената на вредностите во развиените општества и друго.

Една од темите на глобализација е меѓународната поделба на трудот. Таа укажува на специјализирањето на конкретни земји во посебни гранки на производството, во смисла на специјализација на посебни производи или за посебни делови од производствениот процес. Концептот уверува дека ширењето на пазарите и на производствените процеси низ светот создава сè поголема диференцијација на економските активности. Додека во класичната економска наука поделбата на трудот се сфаќа како нешто што донесува заемна корист, алтернативната анализа на меѓународната поделба на трудот ги нагласува нееднаквостите што ги создава таа. Анализирајќи ја индустријализацијата во избран број земји од Третиот свет, социолозите покажаа дека таа создава една нова (најчесто женска) работничка класа, која работи за пониски наемнини и во деградирачки услови на

електрични или други подвижни ленти. Некои теории и проучувања на постиндустриското општество наведуваат дека значајни делови на индустриската активност, а особено нивните еколошки опасни и понискоквалификувани делови, се преселуваат во средноразвиените земји и во земјите во развој.

Глобалната социологија има и свои проблеми. На пример: која е разликата меѓу глобализацијата и модерните форми на империјализам?

Терминот империјализам е употребен прво во 1860-тите години за да се означат политичките и воените аспирации на Наполеон III во Франција. Подоцна со овој термин се означува ривалитетот меѓу големите сили, односно нивниот воен натпревар за освојување колонијални територии во Африка и во Азија. Во поново време, терминот речиси исклучително се користи за означување на доминацијата на поразвиените земји со колониите и, според тоа, како синоним на колонијализмот.

Марксистичките и, воопшто, економските теории го сфаќаат империјализмот како нужен производ на капиталистичката индустријализација и на границите со кои се соочува таа во понапредните земји. Од оваа гледна точка империјализмот претставува или потрага по пазари и подјармување на преткапиталистичките општества или потрага по пониски наемнини и повисоки добивки од инвестиционите вложувања.

Британскиот социолог Дејвид Хелд предлага космополитски модел на демократија за решавање на проблемите на глобализацијата.

Демократиите се темелат на претпоставка дека група луѓе може да ги контролира сопствените активности. Бидејќи проблемите веќе не можат да се решаваат во национални граници, спроведувањето на демократијата станува сè потешко.

Затоа е потребен космополитски модел на демократија, кој ќе им овозможи на луѓето учество во донесувањето одлуки на различни нивоа. Некои одлуки би се донесувале во новите регионални парламенти. Овие парламенти би ги претставувале подрачјата како Африка или Латинска Америка. Улогата на постоечкиот Европски парламент треба да зајакне. Некои транснационални проблеми би се решавале со референдуми, кои би се одржувале во подрачјата во светот

кои се соочени со определени проблеми. Најпосле, на светот ќе му биде потребно „авторитативно собрание на сите демократски држави и општества“. Тоа би се постигнало со реформирање на Обединетите нации. Поединците во космополитскиот модел на демократија би биле заштитени со граѓански, политички, економски и социјални права. Овие права би ги содржеле уставите на нациите-држави, а нивното спроведување би го заштитувале меѓународни судови, кои би имале овластување да ги санкционираат владите кои би одбиле да дејствуваат во склад со зацртаните правила.

10. СОВРЕМЕНИ ОПРЕДЕЛБИ НА СОЦИОЛОГИЈАТА

10.1. СОЦИОЛОШКАТА ТЕОРИЈА НА ЕНТОНИ ГИДЕНС

Во проучувањето на човековото однесување се издвојуваат два социолошки пристапа. Едниот пристап, познат како структурален, смета дека човечкото однесување е одредено од општествената структура. Акциите на луѓето се обликувани од потребите на општествениот систем; од вредностите, нормите и улогите како делови на тој систем.

Вториот пристап тврди дека луѓето го создаваат општеството со своите акции. Според нив акцијата е определена од општествените актери, а не од општествените системи. Тие признаваат дека културата и општествените улоги, во одредена мера, го обликуваат човековото однесување, сепак, на луѓето им стојат на располагање мноштво избори како да се однесуваат. Во поголем дел од ситуациите во кои луѓето дејствуваат едни наспроти други, тие однапред знаат како да постапат и како ќе постапат другите. Сепак, таквото знаење нуди само општ модел за однесување. Тоа не дава прецизен и детален рецепт за дејствување, кој би се следел механички во секоја ситуација. Во тие општи насоки останува значаен простор за маневрирање, преговарање, меѓусебно прилагодување и интерпретација.

Британскиот социолог Ентони Гиденс се обидел да ја надмине поделбата меѓу структурата и акцијата. За опишување на односот меѓу структурата и акцијата го користи зборот структурација. Неговата темелна идеја е дека структурата и акцијата се две страни од ист медал. Структурата и акцијата не можат да постојат една без друга, тие се блиску поврзани.

Структурите ги обликуваат човековите практики, но овие практики го сочинуваат и го репродуцираат социјалниот систем. Својата идеја ја илустрира со примерот на јазикот и говорот. Англискиот јазик е структура; тој е збир од правила за тоа како да се комуницира. Граматиката и речникот на англискиот јазик не можат да се менуваат по волја на членовите на општеството. Па, сепак, ако јазикот сака да се

репродуцира, да преживее, мора да го зборуваат и да го пишуваат поединци со тоа што ќе ги следат неговите правила. Но, јазиците се менуваат: се измислуваат и се прифаќаат нови зборови, а некои стари зборови се забораваат и повеќе не се употребуваат. Со испуштањето на стари зборови и со употребата на нови, субјектите со својата акција ја промениле структурата, но со употребата на граматичката англиска реченица се репродуцира англискиот јазик како целина. Структурите не се нешто надворешно во однос на социјалните актери, туку се правила и ресурси произведени и практикувани од страна на актерите во нивните активности.

Правилата се процедури кои можат да ги следат поединците во општествениот живот. Тие се учат, и затоа актерите знаат како да се однесуваат во секојдневниот живот и како да ги постигнат своите цели. Членовите на општеството можат да ги применуваат структурните правила, но можат и да ги изменат.

Луѓето се способни да размислуваат за тоа што прават и да разгледаат дали ги постигнале своите цели. Ако не ги постигнат, актерите можат да почнат да се однесуваат на нов начин, можат да се променат обрасците на интеракција, и со тоа да се промени социјалната структура.

Ресурсите, исто така, се создаваат со акциите на луѓето, и со нив можат да се одржуваат или да се менуваат. Ресурсите се делат на: алокативни и авторитативни. Алокативните ресурси ги опфаќаат сировините, земјата, технологијата, средствата за производство и материјалните добра. Ресурсите не се дадени од природата, туку тие стануваат такви со човечките активности. На пример, земјата не е ресурс ако некој на неа не работи или ако за нешто не ја користи.

Авторитативните ресурси вклучуваат способност да се наведат другите да остварат нечија желба. На овој начин луѓето стануваат ресурси со кои можат да се служат другите поединци. Авторитативните ресурси можат да постојат само ако ги создадат луѓето во меѓусебна интеракција.

Гиденс го разгледува и прашањето за употребливоста на социолошкото знаење, дали може да послужи за промени во општеството. Заради сложеноста на општествата, настојувањето да се интервенира со намера да се промени може да се предизвика ненамерни последици од кои може да

произлезе повеќе штета од корист. Знаењето за општеството можеби е несовршено, но не е бескорисно. Последиците од интервенирањето во општествените случувања можат да бидат непредвидливи, но отсуството на интервенција може да заврши несреќно.

Наведува четири можни промени кои би го преобразиле модерното општество:

1. Капитализмот ќе се трансформира во систем на постнемаштија. Капиталистите секогаш бараат нови пазари и настојуваат да произведат нови производи за да стекнат профит. Ориентацијата кон пазари и понатаму ќе постои, но нема да создава нееднаквост типична за модерноста, бидејќи ќе има доволно стоки за сите. Луѓето ќе прифатат понизок животен стандард поради замор од постојан економски раст. Според Гиденс, има докази дека луѓето во богатите земји веќе стануваат уморни од негативните последици на неограничениот економски раст. Несреќни се поради преоптовареноста на сообраќајниците, сè повисоките станарини и цената на становите. Затоа почнуваат да прифаќаат дека со помали плати би можеле поквалитетно да живеат.
2. Општествата кои се темелат на надгладување на населението ќе бидат заменети со општества со повеќеслојна демократска партиципација. На локално, национално и глобално ниво луѓето го бараат правото да можат да кажат што мислат за сите аспекти од својот живот.
3. Во постмодерното општество доминацијата на воената сила ќе биде заменета со демилитаризација. Глобализацијата и сè поголемата заемна зависност на народите, веројатно ќе создадат уверување дека војната нема многу смисла.
4. Хуманизација на технологиите. Со развитокот на генетиката и биотехнологијата луѓето стануваат посвесни за потребата од контрола на технологиите за да се избегнат катастрофалните последици.

10.2. СОЦИОЛОШКАТА ТЕОРИЈА НА ПЈЕР БУРДИЕ

Францускиот социолог Пјер Бурдие, кој пишувал на преминот на дваесеттиот век, пренесувањето на вредностите и нормите на општеството го смета за главна функција на образованието. Ако ова сфаќање го илустрираме со пример во САД, тамошните ученици учат како Абрахам Линколн поминал долг пат од дрвена колиба, па до Белата кука. Со овој пример кај нив се всадува вредноста за еднаквите шанси и постигнувања. Многу реформи на школството на западните индустриски општества поаѓаат од верувањата на прогресивните либерални мислители дека образованието може да создаде порамноправно и праведно општество. Основната идеја на либералите е дека образованието го поттикнува личниот развој и самореализирањето. Тоа ја стимулира единката во целост да ги развие овие мисловни, физички, емоционални и духовни таленти. Со бесплатното образование секому му се пружа еднаква можност да ги развива сопствените способности и таленти. Бидејќи училиштата обезбедуваат еднакви можности за припадниците на целото општество, без оглед на нивната позиција во стратификацискиот систем, од тоа ќе произлезе поотворено општество и со поголем степен на општествена мобилност. Експанзијата на образованието, исто така, ќе ја намали нееднаквоста во општеството. Со зголемувањето на образовните постигнувања на членовите на работничката класа, ќе се подобри нивната преговарачка позиција на пазарот на трудот, што ќе резултира со зголемување на приходите.

И покрај надежите на либералните мислители и педагози, социолозите констатирале дека државното школство во последните сто и повеќе години немало скоро никакво влијание врз намалувањето на економската нееднаквост. Постојат неколку објаснувања за тоа што прави образованието во општеството и што може да направи.

Од средината на шеесеттите години и понатаму, Пјер Бурдие и неговите колеги во Центарот за европска социологија во Париз објавиле доста важни книги и написи за социологијата на образованието. Придонесот на Бурдие во социологијата на образованието е изразен во сфаќањето дека „битна улога на школскиот систем е 'културалната репродукција'“.

Додека Диркем верувал дека со образованието се пренесува културата на општеството како целина, за Бурдие преку образованието се пренесува културата на владејачките класи. Културата во голема мера одредува како членовите на едно општество мислат и чувствуваат, таа ги насочува нивните постапки и го дефинира нивниот светоглед. Се верува дека во високоразвиените општества постои консензус околу двете главни вредности: еднаквоста на шансите и заслуга според успехот. Поттикнувајќи ги учениците да тежнеат кон академски успех и наградувајќи ги оние кои во тоа успеваат, училиштата ја негуваат вредноста на постигнување. Ставајќи ги учениците во еднаква ситуација во училишната, им овозможуваат да се натпреваруваат со знаење на рамноправна основа, со што училиштето ја негува вредноста на еднакви шанси. Тие вредности имаат важна функција во општеството како целина. Напредното индустриско општество бара силно-мотивирана работна сила, ориентирана кон успех. Затоа е нужно различно наградување за различен успех, начело кое е установено во училиштата. Се верува дека и победниците, оние со високи постигнувања, и губитниците, со ниски постигнувања, ќе го сфатат системот како праведен и исправен, бидејќи статусот е постигнат во ситуација во која сите имаат еднаква шанса.

Наспроти идеалот за еднаквоста на шансите, Бурдие наведува дека успехот во школувањето на општествените групи е условен од количината на културниот капитал кој го поседуваат. Тврди дека успехот во целокупното школско образование битно зависи од воспитувањето стекнато во најраните години од животот. Воспитувањето во училиштето продолжува да се гради на тој темел. Тоа не почнува од почеток, туку претпоставува некои вештини и знаења. Децата на владејачката класа ги имаат усвоено тие вештини и знаења во текот на своите претшколски години.

Бурдие тврди дека главна улога на образовниот систем е неговата општествена функција на елиминација. Се работи за елиминирање на припадниците на работничката класа од повисоките степени на образование. Се постигнува на два начини: со неуспех на испитите и со самоелиминација. Бидејќи им недостасува доминантна култура, голема е можноста дека учениците од работничко потекло ќе паднат на испитите, со

што ќе бидат спречени да го продолжат образованието. Влијанието на класната припадност врз оценувањето добро го опишал Хауард Бекер.

Неговиот приод гласи: „Ако тргнеме од фактот дека наставниците имаат моќ да даваат оценки и да ги класифицираат учениците, треба да се открие од кои значења се управуваат во тој процес“. Тој испитувал шеесет наставници од чикашки средни училишта и утврдил дека наставниците ги оценуваат и ги класифицираат учениците според нормите на идеален ученик. Таа норма ги содржи сфаќањата на наставникот како треба да изгледа една идеална работа на час, однесување и надворешен изглед. Наставниците ги гледале учениците од средна класа како многу блиску до тој идеал, а учениците од повисоката работничка класа како многу оддалечени. Тие го интерпретирале однесувањето на учениците од пониските класи како одраз на незаинтересираност и немотивираност, и ги третираше како незауздани и недисциплинирани. Бекер заклучува дека значењата од кои се управуваат наставниците при оценувањето и класифицирањето можат битно да влијаат врз нивото на успехот.

Вториот начин на елиминација, одлуката образованието да се напушти доброволно има поголемо влијание. Бурдије смета дека таа одлука е разумна и реалистична. Учениците од работничката класа знаат што ги чека во животот. Тие знаат дека сè е против нив, и затоа нивните ставови за образованието се обликувани од реалните состојби.

Овие аргументи го навеле Бурдије на заклучок дека „образовниот систем не е неутрално тело, туку дека неговата главна улога е да ги репродуцира односите на моќ и привилегии во општеството, кои се претходно воспоставени“.

10.3. СОЦИОЛОШКАТА ТЕОРИЈА НА ЗИГМУНТ БАУМАН

Кога луѓето се споредуваат меѓу себе, тие устануваат сличности и разлики. Оние кои за себе мислат дека се слични, и кога и другите така ќе мислат за нив, за тие луѓе велиме дека споделуваат идентитет. Нивниот идентитет се разликува од идентитетот на другите луѓе кои мислат дека се разликуваат од нив.

Идентитетот може да биде индивидуален и групен. Како групен идентитет може да се наведе класата, родот, професијата, етничката и расната припадност, религијата, возраста, националноста, односот кон екологијата и друго.

Идентитетот е составен дел на општествениот живот. Луѓето се однесуваат кон другите како припадници на групи со различен идентитет. Свеста на различните идентитети, донекаде ни кажува со каква личност имаме работа и како можеме да се однесуваме кон неа. Нашето разбирање на различните идентитети може да биде ограничено или сосема погрешно, но тоа е витален дел на општествениот живот кој ја овозможува интеракцијата. Иако многу социолози се сложуваат дека идентитетот е составен и клучен дел на општеството, сепак, тие се разликуваат кога треба да се утврдат чинителите кои ги обликуваат различните идентитети. Во предмодерните општества човековата положба во општеството и неговиот идентитет произлегувале од положбата која се добивала со раѓањето, а се сметало дека таа положба ја одредува Божјата волја.

Според религиозната претстава, секое живо суштество има свое место во поредокот на нештата. На врвот на хиерархијата се наоѓал Бог, под него биле владетелите, потоа помалку важните луѓе, а на дното биле сместени животните, растенијата и неживите предмети. Меѓу шеснаесеттиот и осумнаесеттиот век преовладува нова концепција за идентитет.

Новата концепција за идентитет се темели на сфаќањето на францускиот филозоф Декарт, според кое, луѓето се составени од два засебни делови: од ум и тело.

Поединецот во таа концепција за идентитет е претставен како единствена целосна личност со способност да мисли со сопствената глава. Поединецот сметал за себе дека е поинаков и одвоен од другите луѓе, дека не е ограничен од својата положба во општеството или од традиционалните сфаќања. Во деветнаесеттиот век, со подемот на индустријализацијата и урбанизацијата, општествениот живот станува посложен. Животот на поединецот сè повеќе обликуван од организациите и другите структури, како што се класите. Во изменетите услови се менува и концептот за индивидуалниот идентитет. Поединецот повеќе не се смета како единствен и одвоен од другите поединци. Односот помеѓу поединецот и општеството е посредуван преку групни

процеси. Идентитетот на поединецот се врзува за определена општествена класа, група занимања, место од кое потекнува, националноста и друго.

Денешните општества се одликуваат со брзи промени. Во такви состојби на луѓето им е тешко да задржат едно и единствено чувство за тоа кои се тие. Современото општество го одликуваат ФРАГМЕНТАРНИ ИДЕНТИТЕТИ. Луѓето немаат една единствена претстава за тоа кои се, наместо тоа, поседуваат неколку, понекогаш противречни, идентитети. На пример, наместо да се чувствуваат како дел од една класа, тој идентитет е раздробен со други идентитети, како што се родовата припадност, етничката припадност, религијата, националноста и друго.

Зигмунт Бауман нуди постмодерно разбирање на идентитетот. Според него, идентитетот не е само фрагментиран туку повеќе нема никаков цврст темел. Идентитетот се претворил во прашање на избор. Поединците можат да го променат својот идентитет како сакаат и кога сакаат.

Дека во постмодерните општества идентитетот нема свој темел, може да се предочи со примерот на занимањата. Животните планови на луѓето се темелат на јасната претстава за тоа што сакаат да бидат. Затоа животот го насочуваат кон посакуваниот идентитет. Тој идентитет обично е поврзан со нивното занимање. Ја работат својата работа и настојуваат да изградат кариера во неа. За да ја остварат посакуваната цел, мораат да бидат сигурни во светот кој ги опкружува, на пример, ако се образуваат за определено занимање, треба да бидат сигурни дека тоа занимање ќе постои. Во постмодерните општества промените се толку брзи што не можеме да бидеме сигурни дека определени занимања и положба која тие ја носат, за десет, дваесет или триесет години сè уште ќе постојат. Во такви околности нема смисла да се тргне по тој пат. Одредиштето-работата која ќе води кон успешна кариера, ќе ја сними пред да се стаса таму.

Во таква ситуација треба да се бараат нови животни стратегии. Тие стратегии ја отфрлаат идејата за создавање единствен, средиштен или траен идентитет. Наместо тоа, луѓето своеволно го менуваат идентитетот и не се посветуваат на создавање идентитет кој во секој момент може да биде прогласен за застарен.

За губењето на стабилните идентитети Бауман ќе напише:

„Денеска останаа малку средени места. 'Засекогаш средените' жители, кога ќе се разбудат, откриваат дека местата (местата на земјата, местата во општеството и местата во животот) кои им припаѓаат, повеќе не постојат или не им се повеќе на располагање, мирните улици стануваат опасни, фабриките ги снемјува заедно со работата, вештините повеќе не наоѓаат купувачи, професионалното искуство станува неважно, знаењето се претвара во незнаење, сигурните мрежи на односи се разурнуваат...“

10.4. СОЦИОЛОШКАТА ТЕОРИЈА НА ЈИРГЕН ХАБЕРМАС

Јирген Хабермас е германски филозоф и социолог. Роден е во 1929 година. Бил професор по филозофија и социологија на Универзитетот во Франкфурт.

Хабермас најпрво го истакнува значењето на знаењето и на организацијата на трудот (организационен принцип) во историскиот развој на општеството. Социјалната еволуција на општеството се темели на наученото за решавање на проблемите на кои наидуваат луѓето со развојот на производствените сили. Епохите низ коишто поминува општеството во својот развој се разликуваат според принципите на организацијата на општеството. Употребувајќи го овој критериум (организациониот принцип), Хабермас наведува дека општеството во својата еволуција минува низ следните општествени формации:

- онаа која ѝ претходи на високата култура;
- традиционална;
- капиталистичка,
- посткапиталистичка.

Традиционалната формација ги опфаќа робовладелските и феудалните општества, а посткапиталистичката, државносоцијалистичките општества.

Покрај наведените, Хабермас претпоставува и постмодерна општествена формација, како формација на иднината која можеби ќе биде „умно конституирано општество“.

Организирачки принцип на првата формација се возраста и полот, односно поделбата на улогите според возраста и полот.

Организирачки принцип на традиционалната формација е класната власт - државата, а на капиталистичката формација - пазарот како посредник во односите меѓу трудот и капиталот.

Претпоставеното идно постмодерно општество би се организирано врз комуникативниот принцип - со преговарање и спогодување.

Историскиот развиток на човечкото општество, Хабермас го разгледува како издвојување на општествените системи од светот на животот. Светот на животот е проткаен од секојдневни, помалку или повеќе непосредни односи меѓу луѓето. За разлика од него, општествените системи (како што се стопанските, политичките, правно - нормативните), преку своите медиуми (како што се парите, моќта, влијанието, вредностите), управуваат со луѓето. Тие влијаат врз однесувањето на луѓето, независно од поединечните желби и интереси. Основната карактеристика на општествените системи е да создаваат зависност кај поединците и кај општествените групи. Тие се јавуваат како поданици во политичкиот систем, како клиенти во управниот систем на правните служби и како потрошувачи во економскиот систем.

Карактеристика на современиот свет е исчезнувањето на светот на животот или душевниот свет, во кој луѓето преку непосредна комуникација донесуваат разумни одлуки втемелени на рационална аргументација и согласност. Модерниот свет е свет на системска принуда.

Откако утврдил дека светот на животот е загрозен и во капиталистичките и во социјалистичките општества, во своето дело „Теорија на комуникативно дејствување“ понудил нова социолошка перспектива. Додека капиталистичкото општество е организирано врз принципот на успешност, а социјалистичкото врз принципот на солидарност, новото општество би требало да биде организирано врз принципот на комуникативно дејствување. Теоријата на комуникативното дејствување поаѓа од претпоставката дека луѓето по природа се добри и дека во определени услови можат да го употребат разумот за донесување одлуки по пат на преговарање и спогодување.

Како услови за комуникативно дејствување се наведуваат:

- укинување на принудата во комуникацијата;
- развивање универзална комуникативна етика;
- воспоставување демократски постапки меѓу луѓето и општествените групи.

Во комуникативното општество треба да се развива социјалната улога на државата во амортизирањето на социјалните, во прв ред класни судири.

Други чинители кои би го помогнале комуникативното дејствување, покрај социјалната држава, се:

- јакнење на автономијата на цивилното општество;
- развивање форми на партиципативна демократија;
- одлучување преку учество;
- нови општествени движења;
- критичка улога на социологијата како хуманистичко-просветителска наука.

Предмет на критичката социологија се неускладеноста на таканаречената „држава на благостојба“. Императив на капиталистичката економија е намалување на трошоците и зголемување на ефикасноста на стопанските субјекти. Овој економски императив не може да се усогласи со обврските на државата за благосостојба на сите и обврските за здрава животна средина.

10.5. СОВРЕМЕНАТА СОЦИОЛОГИЈА ВО МАКЕДОНИЈА

Кога се говори за развојот на социологијата во нашата држава, мора да се појде од следново:

1. Појава и развој на социологијата како академска дисциплина;
2. Развој и афирмација на социологијата како научно-истражувачка дисциплина.

Како академска дисциплина, социологијата својот развој го започнува во 1975 година со основањето на Наставно-научната студиска група по социологија (сегашен

Институт по социологија) на Филозофскиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје. Тоа е, пред сè, резултат на еден светски процес на етаблирањето на социологијата како предмет на светските универзитети. Таа како дисциплина најнапред се појавува на универзитетите во Германија, Франција и САД, а како резултат на нејзината интернационализација, денес практично не постои земја во светот каде не е застапена социологијата.

Се разбира дека овој процес не можеше да ја заобиколи и нашата земја. Претставнички на првата генерација на социолози во нашата земја се Десанка Миљовска и особено Блага Петроска, која се смета за основоположник на Катедрата (Институтот) по социологија на Филозофски факултет. Како плод на нејзиното огромно залагање и укажување за научното и општествено-практично значење на социологијата за државата, Институтот за социологија започнува со својата работа во учебната 1975/76 година. Во нејзиното триесетгодишно постоење свој придонес дале голем број врвни професори и научни работници. Како претставници на втората генерација на социолози во Р. Македонија се сметаат: Петре Георгиевски, Христо Карталов, Марија Ташева, Амалија Јовановиќ, Стефан Костовски, Димитар Мирчев и други. Во првиот период од десетина години на Институтот, веќе работат и се усовршуваат денешните наставници и значајни имиња во сферата на социологијата, како што се: Ѓорѓе Младеновски, Нелко Стојановски, Јован Корубин и Илија Ацески. Од осумдесеттите години започнува нова етапа од растот на Институтот. Тогаш членови на Институтот стануваат и помлади кадри од редовите на веќе дипломираните студенти по социологија. Членови на Институтот од таа генерација, а денес врвни експерти по одредени области од социологијата се: Антоанела Петковска, Милева Ѓуровска, Ило Трајковски, Зоран Матовски, Весна Димитријевска и, како преставник на најмладата генерација, Константин Миновски.

Секако, голем придонес даваат и претставниците на македонската социологија кои предаваат на другите универзитети во државата: Ѓорѓи Тоновски, Цане Мојановски, Љупчо Печијаревски, Златко Жоглев, Лазар Китановски и други.

Афирмацијата на социологијата како истражувачка дисциплина е поврзана со формирањето на Институтот за

социолошки и политичко-правни истражувања во 1965 година. Како претставници на првата генерација социолози, свој огромен придонес во неговиот развој дале: Томислав Чокревски, Славко Милосавлевски, Илија Јосифовски, Никола Бошале и други. Потоа следуваат имињата на: Јорде Јакимовски, Наум Матиров, Емилија Симовска и многу други.

За развојот на социологијата во Р. Македонија придонеле уште неколку значајни моменти. Како прво, формирано е и веќе неколку десетици години работи Здружението на социолози на Р. Македонија. Тоа е рамноправен член на Светската социолошка асоцијација (ISA).

Како второ, тоа е воспоставувањето на „Социолошка ревија“-списание на Здружението на социолози на Р. Македонија во 1995 година, чиј прв главен и одговорен уредник е Јован Корубин.

Сето ова придонесе социологијата да се етаблира во сите сфери на општествениот живот во Република Македонија. Таа е присутна преку свои содржини во основното образование (преку предметот граѓанска култура), како редовен предмет во II година и изборен предмет во III и IV година во средното гимназиско образование, и преку свои содржини во предметот граѓанско образование во средните стручни училишта. Социологијата претставува основен хуманистички предмет на сите факултети на универзитетите во државата. Освен во Скопје, своја посебна студиска група има и на Државниот универзитет во Тетово (група за социологија и филозофија), како и на приватните факултети: Факултетот за општествени науки во Скопје и Факултетот за југоисточна Европа во Тетово.

Голем број македонски современи социолози, кои ги напоенавме погоре, се врвни експерти од својата област и даваат полн придонес во афирмацијата на македонската социологија во европски и светски рамки.

ПОИМНИК

Американската исклучителност е верување дека Соединетите Американски Држави се културно и политички различни, и обично посупериорни од другите земји. Може да се следи сè до колонијалниот период и библиската слика за Градот на ридот. Во областа на човековите права, обично е изразено преку вообичаеното американско гледиште дека Соединетите Американски Држави во некоја важна смисла ги одредуваат стандардите за меѓународните човекови права.

Анархија е отсуство на политичка власт, што се карактеризира со непостоење авторитативни хиерархиски односи на супериорност и субординација.

Апартхејд, збор што на африканас јазик значи *подвоеност*, беше политика на систематска, официјална расна класификација и дискриминација во Јужна Африка. Градејќи врз долгата традиција на расна дискриминација, *белиите* влади на Јужна Африка во педесеттите и шеесеттите години развија невообичаено широк, високоинтегриран систем на официјална дискриминација, опфаќајќи ги речиси сите аспекти на јавниот, но исто така и многу аспекти на приватниот живот. Таквата политика беше официјално отфрлена по плебисцитот (само за белци) во март 1992 година.

Бирократска организација, тип организација кој зависи од природата на легитимизацијата со којашто моќниот ја образложува моќта пред подредените.

Егалитаризам, доктрина која еднаквоста на условите, резултатите, наградите и привилегиите ги смета за пожелна цел на општествената организација.

Економски растеж, растеж на националниот приход или производството на богатства и услуги на жител чиј резултат вообичаено се мери со општествениот бруто -производ.

Индивидуализам, најопшто речено, секој комплет идеи со кој се нагласува важноста на индивидуата и на индивидуалните интереси.

Индустриски капитализам е класична или стереотипна форма на капитализам. Тој ја заменува мануфактурата со фабрички систем на сложена поделба на трудот во самиот работен процес и меѓу различните работни процеси; креирање на планирани работни места и фабрики; деквалификација на традиционалните заеднички квалификации; и рутинаизација на работните задачи.

Комунизам, политичка доктрина која произлезе од Француската револуција, според која човековото општество може да биде организирано врз основа на заедничка сопственост над економските ресурси од непосредните производители или од работниците.

Комуникација, процес на воспоставување на значењата, а кој се среќава во сите социјални ситуации и, оттука, е од широк интерес за сите научници кои го проучуваат општеството.

Корпоративизам, тип општество во кое разновидните големи корпоративни организации со моќни интереси се вклучени во процесите на одлучување за економските, социјалните и политичките прашања.

Корпорација, законска форма на организација на капиталистичките и на јавните претпријатија, во која контролата појавно или стварно се пренесува на менаџерската елита, воспоставена врз основа на претпоставена или потврдена експертиза.

Невладинa организација е приватно здружение на поединци или групи коишто се ангажираат во политички активности. Меѓународните невладини организации ги изведуваат своите активности преку државните граници. Најистакнатите меѓународни невладини организации ги вклучуваат: Amnesty International, Human rights Watch, Меѓународната комисија на правници и Групата за малцински права.

Постмодернизам, стана социолошка тема со прогласот на Жан Бодријар од 1979 година дека жителите на развиените капиталистички општества, барем од 1960-тите години, живеат во постмодерен свет. Постмодернистичките теоретичари тврдат дека луѓето повеќе не веруваат во нужноста на напредокот, во моќта на науките да ги решат сите проблеми, во можноста на усовршување на човештвото или во рационалното управување со општеството. Постмодернистите не гледаат никакви едноставни рецепти за светските проблеми.

Просветителство, период во европската мисла кој се препознава како нагласување на умот, искуството, скептицизмот во однос на религиските и традиционалните авторитети и како постепено појавување на идеалите на секуларните, либералните и демократските општества.

Прохибиција, прохибициите се моќни (теориски) принудни социјални и/или законски рестрикции на одредени однесувања, настани или други активности - вклучувајќи ги, на пример, сексуалните девијации, употребата на дроги, прекупништво или трговија со загрозени видови.

Прогрес, идејата за прогресот сфатен како зголемување на сложеноста на знаењето и подобрување на квалитетот на животот, повеќе од триста години е движечка сила на западната цивилизација.

Политичка култура, нормите, вредностите и симболите кои ја помагаат легитимизацијата на системот на политичка моќ во општеството (на пример: во Соединетите Американски Држави: Уставот, демократијата, еднаквоста, знамето).

Постигање, успешно достигнување или остварување во некоја социјалнодефинирана задача или цел.

Реализам (реалполитик) е теорија на меѓународните односи којашто ги потенцира меѓународната анархија, човековиот егоизам, приоритетот на моќта и безбедноста и потребата да се исклучат размислувањата за моралноста на надворешната политика.

Себство, во социологијата, концептот на себството доаѓа, пред сè, преку трудовите на Чарлс Хортон Кули, Вилијам Џејмс и Џорџ Херберт Мид и претставува една од основите на симболичкиот интеракционизам. Тој ја потенцира рефлексивната и рефлексивната способност на луѓето да се земаат себеси како предмет на сопствената мисла.

Сиромаштија, состојба во која недостасуваат ресурси, обично материјални, но некогаш и културни.

Социјално осигурување, систем контролиран од страна на државата, кој обезбедува средства за издршка во случај на невработеност, болест, пензионирање, а понекогаш и за други случаи врз основа на придонесите на граѓаните (во зависност од нивните приходи).

Супкултура, широкоупотребувана, основната идеја на супкултурната теорија е таа дека супкултурите се јавуваат како колективно решение или разрешување на проблемите коишто произлегуваат од попречените аспирации на членовите на општеството или од нивната двосмислена позиција во поширокото општество.

Теодикеја, во метафизиката, претставата за светот како божја творба. Нуди метод кој покажува дека светот мора да има одредени карактеристики, понекогаш и такви кои го збунуваат здраворазумското искуство. Така, од божјата добрина може да се заклучи дека создадениот свет мора и самиот да е добар, и покрај појавата на злото и страдањето.

Универзализам е верување дека моралните вредности, какви што се човековите права, се фундаментални и исти за сите времиња и насекаде. Тој е сосема спротивен на релативизмот.

Црна економија, оној дел од вработеноста во рамките на пазарната економија кој не е целосно покриен со официјалната статистика поради недоволниот степен на известување, за кој се претпоставува дека е предизвикан од избегнувањето на даноците.

Човековите права, правата што се имаат како човеково суштество, ги имаат подеднакво и неотуѓиво сите човечки суштества. Тие се општествени и политички гаранции неопходни во заштитата на поединците од вообичаените закани за човековиот дигнитет, коишто ги поставуваат модерната држава и модерните пазари.

Користена литература

1. Гордон Маршал, Оксфордски речник по социологија, Книгоиздателство МИ-АН, Скопје 2004.
2. David Held, "Modeli demokracije", Školska knjiga, Zagreb 1990.
3. Димитар Бајалчиев, „Политологија“, Скопје 2002.
4. Miloš N. Đurić, "Istorija helenske etike", BIGZ, Beograd 1976.
5. Митко Котовчевски, Современ тероризам, „Македонска цивилизација“, Скопје 2003.
6. Мишелин Ишеј, „Човекови права од Библијата до денес“, Книгоиздателство МИ-АН, Скопје 2004.
7. Michael Haralambos, Martin Holborn "Sociologija", Temе i perspektive, Golden marketing, Zagreb 2002.
8. Michael Haralanbos i Robin Heald, „Uvod u sociologiju“, Globus, Zagreb 1989.
9. Паскал Фонтејн, „Европа во 12 лекции“, серија Европска документација, 2003.
10. Слободан Јовановиќ, „Из теорије политичких доктрина“, Издавачко и книжарско предузеће „Геца Кон“, Београд 1935.
11. Фридрих Еберт, Траумите и психолошките појави како последици на конфликтот како извор на загрозување на човековите права, Зборник на Демократски клуб, Скопје 2004.
12. Џек Донели, „Меѓународни човекови права“, Книгоиздателство МИ-АН, Скопје 2004.

PROSVETNO DELO

СОДРЖИНА

1. СОВРЕМЕНИ МАКРООПШТЕСТВЕНИ ПРОЦЕСИ	3
1.1. СОВРЕМЕНОТО ОПШТЕСТВО ВО ИСТОРИСКИ КОНТИНИУМ	3
1.2. ПОСТИНДУСТРИЈАЛИЗАМ И ОПШТЕСТВО НА ЗНАЕЊЕТО	7
1.3. ПОСТМАТЕРИЈАЛИЗАМ И ПОСТМОДЕРНИЗАМ	9
Постмодернизам	11
1.4. ПОСТСОЦИЈАЛИЗАМ ИЛИ ТРАНЗИЦИЈА	13
1.5. ПОСТИСТОРИЈА И КРАЈОТ НА ИСТОРИЈАТА	16
Културниот фактор и капитализмот	18
1.6. НАЦИИТЕ И НАЦИОНАЛНИТЕ ДРЖАВИ ДЕНЕС	18
1.7. ПОСТБЛОКОВСКИ СВЕТ И НОВИОТ СВЕТСКИ ПОРЕДОК	21
1.8. СОВРЕМЕНО МАКЕДОНСКО ОПШТЕСТВО	24
2. СОВРЕМЕНОТО ОПШТЕСТВО, ЛИЧНОСТА И ИДЕНТИТЕТОТ	27
2.1. ОПШТЕСТВОТО И ИНДИВИДУАЛНАТА СВЕСТИ	27
2.2. ФОРМИРАЊЕ НА СЕБЕ (СЕБСТВО)	30
Теоријата на Зигмунд Фројд (1856-1939)	31
2.3. СОЦИЈАЛНО ДЕЈСТВУВАЊЕ	
2.4. ИНДИВИДУАЛИЗИРАНО ОПШТЕСТВО	35
2.5. ИНТЕГРИРАЊЕ И РЕПРОДУКЦИЈА НА ИНДИВИДУАЛИЗИРАНОТО ОПШТЕСТВО	38
2.6. ЗАЕДНИШТВО И СОДРУЖНИШТВО	40
2.7. ГРУПНИОТ ИДЕНТИТЕТ И ГРУПНАТА ПРИПАДНОСТ ВО СОВРЕМЕНИТЕ ОПШТЕСТВА	43
Супкултурен идентитет	44
Групниот идентитет и еднаквите шанси	45
2.8. МУЛТИКУЛТУРНО ОПШТЕСТВО	46
3. ГРАЃАНСТВЕНОСТ И ГРАЃАНСКИ ПРАВА И ОДГОВОРНОСТИ	49
3.1. ЧОВЕКОТ КАКО ГРАЃАНИН	49
3.2. ПОТЕКЛО И РАЗВОЈ НА ИДЕЈАТА ЗА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА	52
3.3. ДЕМОКРАТИЈАТА И ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА	56
3.4. МЕЃУНАРОДНА ДИМЕНЗИЈА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА	57
3.5. ЛИЧНИ И ПОЛИТИЧКИ ПРАВА И СЛОБОДИ	60
3.6. СОЦИЈАЛНИ, ЕКОНОМСКИ И КУЛТУРНИ ПРАВА И СЛОБОДИ	63

3.7. ПРАВАТА, СЛОБОДИТЕ И ОПШТЕСТВЕНИОТ РАЗВОЈ	65
3.8. ЧОВЕКОВИ ПРАВА КАКО ПРАКТИКА	69
4. ПОЛИТИКА НА ЧОВЕКОВИТЕ ПРАВА	72
4.1. ДЕМОКРАТИЗАЦИЈА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	72
4.2. ИЗБОРИ И ИЗБОРНО ОДНЕСУВАЊЕ	75
4.3. ВЛАДЕЕЊЕ НА МНОЗИНСТВОТО И ЗАШТИТА НА МАЛЦИНСТВАТА	77
4.4. ПОДЕЛБА НА ВЛАСТА	79
4.5. ВЛАДЕЕЊЕ НА ПРАВОТО И НА ПРАВНАТА ДРЖАВА	81
4.6. ЈАВНОСТ И ЈАВНО МИСЛЕЊЕ, ЈАВЕН И ПРИВАТЕН ЖИВОТ	84
4.7. ГРАЃАНСКО СОДРУЖНИШТВО	86
Поим и елементи на граѓанското содружништво	86
5. ИДЕОЛОГИЈАТА ВО СОВРЕМЕНО ОПШТЕСТВО	89
5.1. ИДЕОЛОГИЈАТА КАКО ФОРМА НА ОПШТЕСТВЕНА СВЕСТ	89
5.2. ЛИБЕРАЛИЗАМ И НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ	91
Неолиберализам	94
5.3. СОЦИЈАЛИЗАМ, СОЦИЈАЛДЕМОКРАТИЈА	97
Социјалдемократија	99
5.4. КОНЗЕРВАТИЗАМ И КОМУНИТАРИЗАМ	100
Комунитаризам	105
5.5. ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ И ЕКУМЕНИЗАМ	108
6. ОПШТЕСТВЕНИТЕ КОНФЛИКТИ ДЕНЕС	112
6.1. СОЦИЈАЛЕН КОНФЛИКТ	112
6.2. ВНАТРЕШНООПШТЕСТВЕНИ КОНФЛИКТИ И МЕЃУОПШТЕСТВЕНИ КОНФЛИКТИ	114
6.3. НАСИЛСТВО И НЕНАСИЛСТВО, ТЕРОРИЗАМ И АНТИТЕРОРИЗАМ	117
6.4. СПРАВУВАЊЕ СО КОНФЛИКТИТЕ ВО СОВРЕМЕНИТЕ ОПШТЕСТВА И МЕЃУ НИВ	120
6.5. ПОСТКОНФЛИКНОСТ	124
7. КОЛЕКТИВНО ДЕЈСТВУВАЊЕ И СОЦИЈАЛНИ ДВИЖЕЊА	126
7.1. ПОИМ И ВИДОВИ КОЛЕКТИВНО ДЕЈСТВУВАЊЕ	126
7.2. НОВИ СОЦИЈАЛНИ ДВИЖЕЊА: ПОИМ И ВИДОВИ	127

7.3. ЖЕНСКИТЕ ДВИЖЕЊА И ФЕМИНИЗМОТ	129
7.4. ЕКОЛОШКИ ДВИЖЕЊА	133
7.5. МИРОВНИ ДВИЖЕЊА	135
7.6. ЛГБТ СОЦИЈАЛНИ ДВИЖЕЊА.....	138
8. СОВРЕМЕНО ЕВРОПСКО СЕОПШТЕСТВО	141
8.1. СОЦИОЛОШКИ ПОИМ ЗА СОВРЕМЕНОТО ЕВРОПСКО СЕОПШТЕСТВО	141
8.2. РЕКОНСТРУКЦИЈА, ПОМИРУВАЊЕ И ИНТЕГРАЦИЈА НА ЕВРОПСКИТЕ ЗЕМЈИ ПО ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА	143
8.3. ФОРМИРАЊЕ НА ЕВРОПСКАТА ЗАЕДНИЦА: СОЦИЈАЛНИ, ЕКОНОМСКИ И ПОЛИТИЧКИ ОСНОВИ	146
8.4. ПОЈАВАТА НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА И НЕЈЗИНОТО ПРОШИРУВАЊЕ ДО ДЕНЕС	149
8.5. ИНСТИТУЦИИТЕ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА.....	149
8.6. ЕВРОПСКИТЕ ВРЕДНОСТИ И ЕВРОПСКИОТ ИДЕНТИТЕТ	155
8.7. ИНТЕГРАЦИЈА НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА ВО ЕВРОПСКАТА УНИЈА.....	154
9. СОЦИОЛОГИЈАТА И ПРОМЕНЕТЕ ВО СОВРЕМЕНОТО ОПШТЕСТВО	161
9.1. ОПШТЕСТВЕНИ ПРОМЕНИ И СОВРЕМЕНОТО ОПШТЕСТВО	161
9.2. УЛОГАТА НА ЕЛИТИТЕ ВО ОПШТЕСТВЕНИТЕ ПРОМЕНИ	165
9.3. ПРОМЕНЕТЕ, ДРЖАВАТА И СОЦИОЛОГИЈАТА	167
9.4. ГЛОБАЛНА СОЦИОЛОГИЈА ЗА ГЛОБАЛНО СЕОПШТЕСТВО	171
10. СОВРЕМЕНИ ОПРЕДЕЛБИ НА СОЦИОЛОГИЈАТА	174
10.1. СОЦИОЛОШКАТА ТЕОРИЈА НА ЕНТОНИ ГИДЕНС	174
10.2. СОЦИОЛОШКАТА ТЕОРИЈА НА ПЈЕР БУРДИЕ	177
10.3. СОЦИОЛОШКАТА ТЕОРИЈА НА ЗИГМУНТ БАУМАН.....	179
10.4. СОЦИОЛОШКАТА ТЕОРИЈА НА ЈИРГЕН ХАБЕРМАС	182
10.5. СОВРЕМЕНАТА СОЦИОЛОГИЈА ВО МАКЕДОНИЈА	184
ПОИМНИК	187

Акционерско друштво за издавање учебници и наставни средства
ПРОСВЕТНО ДЕЛО – Скопје, ул. Димитрија Чуповски, бр. 15

*

За издавачот

м-р Павле ПЕТРОВ, генерален директор

*

проф. д-р НЕЛКО СТОЈАНОСКИ
проф. д-р ЗОРАН МАТЕВСКИ
КСЕНОФОН УГРИНОВСКИ

СОЦИОЛОГИЈА

за IV година

*

Уредник:

Славчо ПЕЕВ

*

Технички уредник:
Игор ДОБРЕСКИ

*

Корица и компјутерска обработка:

Владимир ДИМИТРОВ

Ракописот е предаден во печат август 2020 година. Печатењето е
завршено во август 2020 година. Обем 196 страници. Формат 20,5 x 25,5
см. Учебникот е отпечатен во печатницата „Лидеа принт“ Штип.

CIP – Каталогизација во публикација

Народна и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“,
Скопје

316(075.3)

СТОЈАНОСКИ, Нелко

Социологија : IV година за реформираното гимназиско образование :
(изборен предмет) / Стојаноски Нелко, Матевски Зоран, Угриновски
Ксенофон. – Скопје : Просветно дело, 2005. - 196 стр. : илустр.
; 25 cm

ISBN 9989-0-0447-1

COBISS, MK-ID 61805578